

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

**TÜRK DİN MÛSİKÎSİNİN
MAKEDONYA'DAKİ DİNÎ MÛSİKÎ'YE ETKİSİ**

(Doktora Tezi)

Abas JAHJAI

İstanbul 2011

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI BİLİM DALI

**TÜRK DİN MÛSİKÎSİNİN
MAKEDONYA'DAKİ DİNÎ MÛSİKÎ'YE ETKİSİ**

(Doktora Tezi)

Abas JAHJAİ

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Nuri ÖZCAN

İstanbul 2011

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLAHİYAT Anabilim Dalı İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Bilim Dalı Doktora öğrencisi ABAS JAHJAL'ın tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 01.06.2011 tarih ve 2011-10/25 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 14.12.2011.

- 1) Tez Danışmanı : YRD. DOÇ.DR. NURİ ÖZCAN
2) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. M.NURİ UYGUN
3) Jüri Üyesi : PROF. DR. MUSTAFA TAHRALI
4) Jüri Üyesi : DOÇ.DR.NİLGÜN D.DİŞİAÇIK
5) Jüri Üyesi : YRD.DOÇ.DR.RECEP USLU

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı: Abas Jahjai

Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Bilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Tez Danışmanı: Yard. Doç. Dr. Nuri Özcan

Tez türü ve Tarihi: Doktora / Aralık 2011

Anahtar Kelimeler: Makedonya, Mûsikî, Mûsikî Tarihi, Balkanlar'da Dinî Mûsikî

ÖZET

TÜRK DİN MÛSİKÎSİNİN MAKEDONYA'DAKİ DİNÎ MÛSİKÎ'YE ETKİSİ

Türklerin müzik dünyasına katkıları pek çok yerli ve yabancı tarihçi tarafından dile getirilmiştir. Bu bağlamda geniş bir coğrafyaya hakim olan Türkler fethettikleri yerlerde özellikle kültürel açıdan baskın unsur haline gelmiştir. Bu etkileşimin en fazla görüldüğü yerlerden birisi Balkanlardır. Makedonya ise bu etkileşimin daha yoğun görüldüğü bir bölgedir. Bu bağlamda tezimiz Makedonyada din musikisinin oluşumunda Türk kültürünün etkisini incelemektedir. Kaybolmak üzere olan bu ilâhiler ilk defa kayıtlı hale getirilmiş ve böylece araştırmacıların bu konuya dikkati çekilmek istenmiştir.

Tezimizin birinci bölümünde öncelikle Makedonya'nın tarihsel sürecinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde, Türk mûsikîsînin tarih içerisindeki gelişim sürecindeki ilk döneme kısa bir bakış yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise Makedonya'daki dinî ve kültürel hayatın oluşmasında tasavvuf ve tarîkatların rolü başlığı ile konunun temel kısımları anlatılmaya çalışılmıştır. Son olarak dördüncü bölümde ise dini mûsikîmizdeki formların Türkiye ve Makedonya'daki varlıkları karşılaştırmalı olarak anlatılmaya çalışılmıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname: Abas Jahjai

Field: History of Islam and Arts

Programme: History of Islam and Arts

Supervisor: Assistant Professor Nuri Ozcan

Degree Awarded and Date: PhD / December 2011

Keywords: Macedonia, Music, Religious Music, History of Music, Religious Music in the Balkans

ABSTRACT

INFLUENCE ON THE TURKISH RELIGIOUS MUSIC ON THE MACEDONIAN RELIGIOUS MUSIC

Contribution of Turks into the field of religious education has been mentioned by many local and international historians. Turkish culture has become the most dominated element in shaping the local cultures where were ruled over by Turks for centuries. One of the places this influence might be best seen is the Balkans. Among the other Balkan countries Macedonia constitutes best example in this sense. Therefore, our thesis focuses on Turkish influence on developing religious music culture in Macedonia. The ilahis (religious chants) which were collected during the research period had mostly lost throughout the history. By recording them, it is aimed to make a contribution to the research on Turkish religious music in the Balkans as well as to draw attentions of the researchers into this untouched field.

The first chapter of the thesis elaborates on the history of Macedonia with a special emphasis on Turkish period. Whereas second chapter provides a general framework on the historical development of Turkish music throughout the history, third chapter discusses the influence of Turkish music in development of Macedonian religious and cultural life. Finally, in the last chapter, presence of religious music forms in Turkey and Macedonia are compared.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ _____ viii

KISALTMALAR _____ x

GİRİŞ

I. Metodolojik Perspektif _____ 2

II. Literatür İncelemesi _____ 4

BİRİNCİ BÖLÜM

MAKEDONYA TARİHİ _____ 7

I. Osmanlı Öncesi Makedonya _____ 7

II. Osmanlı Sonrası Makedonya _____ 9

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK MÛSİKÎSİNİN TARİH İÇERİSİNDEKİ GELİŞİMİ SÜRECİNDEKİ
İLK DÖNEME KISA BİR BAKIŞ _____ 14

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAKEDONYA'DAKİ DİNÎ VE KÜLTÜREL HAYATIN OLUŞMASINDA
TASAVVUF VE TARÎKATLARIN ROLÜ _____ 19

I. Dinî ve Sosyal Yaşantıda Tarîkatların Etkisi _____ 24

II. Kültür ve Sanat Alanında Tarîkatların Etkisi _____ 25

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MAKEDONYA'DA DİNÎ MÛSİKÎ'NİN GELİŞİMİNE ETKİ EDEN UNSURLAR _____ 28

I. Câmî mûsikîsi _____ 28

A. Mevlid _____ 30

B. Salâ _____ 50

1. Bayram ve Cuma Salâsı _____ 51

2. Cenâze Salâsı _____ 52

3. Salât-ı Ümmiyye _____ 54

C. Temcîd _____ 59

D. Ezan _____ 61

E. İlâhî _____ 63

1. Makedonya'da okunan ilâhîlerden bazı örnekler: _____ 65

F. Şuğullar _____ 82

1. Makedonya'da okunan şuğullardan bazı örnekler: _____ 83

II. Tekke Mûsikîsi _____ 87

A. Rifâiyye Tarîkatı _____ 87

1. Sa'diyye Kolu _____ 88

2. Sayyâdiyye Kolu _____ 89

3. Makedonya'daki Rifâîler'de zikir ve mûsikî _____ 90

4. Makedonya'daki Rifâî tekkelerinde okunan ilâhîlerden bazı örnekler: _____ 93

B. Halvetiyye _____ 99

1. Karabâşiyye kolu _____ 100

2. Cerrâhiyye kolu _____ 101

3. Sinâniyye Kolu _____ 102

4. Hayâtiyye kolu _____ 103

5. Halvetî-Hayâtîler'de Zikir ve Mûsikî _____ 105

6. Makedonya'daki Halvetilik-Hayâtî tarîkatında okunan ilâhîlerden bazı örnekler: _____ 110

C. Bektâşîlik _____ 117

1. Makedonya'daki Bektâşîler'de Zikir ve Mûsikî _____ 120

2. Nefes _____ 125

3. Makedonya'da Okunan Bektâşî Nefeslerinden Bazı Örnekler: _____ 127

D. Melâmîlik	132
1. Melâmîlerde Zikir ve Mûsikî	135
2. Makedonya'daki Melâmîler Tarafından Okunan İlâhilerden Bazı	
Örnekler:	137
SONUÇ	141
BİBLİYOGRAFYA	144

ÖNSÖZ

Her sanat, içinde doğduğu tabiî ve coğrafi çevrenin izlerini taşır. Gerek Batı'da gerekse Doğu'da mûsikînin ve güzel sanatların kaynağını dinler oluşturmaktadır. Yerli ve yabancılar tarafından kaleme alınan dünya târihi mûsikilerinde, özellikle Türkler'in müziğe karşı ne derece duyarlı ve düşkün oldukları her fırsatta gündeme getirilmiş, bu alanda çok şeyler yazılmıştır. Gerçekten Türk kültür târihi içerisinde mûsikînin tartışmasız kayda değer bir yeri ve önemi vardır. Bu önem gereği fethettikleri yerlere kendi kültürleri ile yerleşen Türkler bulundukları yerlerin kültürleriyle kendi öz kültürlerini birleştirmişlerdir.

Yüzyıllar sonrasında Türkler'in bölgeyi terk etmesi sonrası ve tüm dünya ülkelerinde başlayan kültür dejenarasyonundan Makedonya da etkilenmiştir. Türk din mûsikîsinin Makedonya'da oluşan dinî mûsikîye etkisi konusunda hazırladığımız bu tezde Osmanlı öncesi ve Osmanlı sonrası Makedonya târihi incelendikten sonra, Türk mûsikîsinin târih içerisindeki gelişiminin ilk dönemi anlatılmıştır. Bu çalışmamızda ayrıca dinî, sosyal yaşantıda ve kültür sanat alanında tarîkatların etkisi, Makedonya'da dinî mûsikînin gelişimine etki eden unsurlar ve son olarak da mûsikî formları ele alınarak Türk din mûsikîsi ve Makedonya dinî mûsikîsinde ortak ve farklı yönler üzerinde durulmuştur. Toplamda besteli mevlidle beraber elli altı eserin notası tezimize konulmuş olup, günümüzde artık icrâcılarının azaldığı ve kaybolmaya başlayan yirmi dört dinî eser tarafımdan notaya alınarak kültürümüze kazandırılmıştır. Aynı zamanda bir durum değerlendirmesi yapılarak şu an devam eden kültürel birikimler de kayıt altına alınmıştır.

Tezim süresince bana anavatanımda baba şefkati gösteren değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Nuri ÖZCAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Tez izleme komitemde tezi her safhasında tâkip eden Prof. Dr. Mustafa TAHRALI'ya ve Yrd. Doç. Dr. Nuri UYGUN'a, kıymetli arkadaşlarım Yrd. Doç. Dr. Ubeydullah SEZİKLİ, Yrd. Doç. Ayşe Zişan FURAT ve Dr. Muharrem HÂFİZ'a, son olarak eğitim hayatım boyunca bana desteklerini esirgemeyen değerli eşim Meral JAHJAİ ve saygıdeğer büyüğüm Abdülaziz HÂFİZ'a sonsuz şükranlarımı sunarım.

Ekim 2011

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a. mlf.	Aynı müellif
A.Ü.İ.F.D.	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz.	Bakınız
c.	Cilt
ev.	Çeviren
DBİA	Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
haz.	Hazırlayan
Ktp.	Kütüphanesi
M.Ü.S.B.E	Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
M. Ü.İ.F.	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
s.	Sayfa
sy.	Sayı
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TMA	Türk Mûsikîsi Antolojisi
trc	Tercüme

GİRİŞ

GİRİŞ

I. Metodolojik Perspektif

“Türk Din Mûsikîsinin Makedonya’daki Dinî Mûsikî’ye etkisi” adlı bu çalışmamızın amacı, ortak kültür mîrasını paylaşan milletlerin mûsikî konusundaki etkileşimini ortaya koymak ve bu etkileşimin sonucunda ortaya çıkan eserleri ele alıp incelemektir. Farklı din, dil, kültür ve sanat öğelerinin bir arada yaşadığı Rumeli toprakları; Türk, Arnavut, Boşnak, Pomak, Romen vb. milletlerin yaşadığı renkli ve multi-kültürel bir yapıyı tarih boyunca içinde barındırmıştır. Bu yapı içerisindeki farklılıklar hiç kuşkusuz birer zenginlik olarak telâkki edilmeli ve her milletin sanatı da bu bakış açısıyla ele alınıp değerlendirilmelidir. Ancak altı yüz yıl gibi uzun bir süre, Osmanlı hâkimiyetinde kalan bu bölgenin mûsikî faaliyetlerinde, Osmanlı dönemi Türk Din Mûsikîsi tavır ve üslûbunun etkisi de göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle o topraklarda yaşayan bir Müslüman-Türk olarak biz de bu tezimizde, akademik çalışmalarda şimdiye kadar pek değinilmeyen söz konusu bu etkiyi ele alıp inceledik. Bu çalışmamızın bir diğer amacı da, Makedonya’da yaşayan bilhassa Türkler ve Arnavutlar arasındaki mûsikî etkileşimini ve bu etkileşim dolayısıyla ortaya çıkan dinamizm ve zenginliği ortaya koymaktır.

Tarihin en önemli dipnotlarından birisi şüphesiz tarihin cereyan ettiği coğrafyanın özellikleridir. Bu nedenle birinci bölümde Makedonya hakkında genel bilgilere yer verilerek konuya giriş yapılmıştır. İkinci bölümde ise asıl konumuz olan mûsikîlerin birbirleri ile etkileşimi konusunu “Türk Mûsikîsinin Tarih İçerisindeki Gelişimi Sürecindeki İlk Döneme Kısa Bir Bakış” bölümü ile destekledik. Üçüncü

bölümde de mûsikînin de asıl kaynaklarından olan tasavvufî hayatın Makedonya'daki oluşumlarını “Makedonya'daki Dinî ve Kültürel Hayâtın Oluşmasında Tasavvuf ve Tarikatların Rolü” başlığı ile kaleme aldık. Bu oluşumları da “Dinî ve Sosyal Yaşantıda Tarikatların Etkisi” ve “Kültür ve Sanat Alanında Tarikatların Etkisi” adlı iki alt başlık altında ele aldık.

Bu çalışmamızda kullandığımız yöntem, Türk Din Mûsikîsinin form yapısından hareketle kullandığımız yöntemdir. Bu nedenle de Arnavutça okunan eserlerin notalarını da, Türk Mûsikîsinin şu anda kabul gören Arel-Ezgi sistemi ile derleyip yeniden yazdık. Diğer taraftan Türk Din Mûsikîsi'nin Makedonya'daki Dinî mûsikî'ye etki eden konuları da, “câmi mûsikîsi” ve “tekke mûsikîsi” şekilleriyle değerlendirilmiş ve tasnîf edilmiştir. Bu nedenle de “Makedonya'daki Dinî Mûsikî'nin Gelişimine Etki Eden Unsurlar” adlı dördüncü bölümde öncelikle “Câmi Mûsikîsi” (Mevlid, Salâ, Bayram ve Cuma Salâsı, Cenâze Salâsı, Salât-ı Ümmiye, Temcîd, Ezan, İlâhî ve Şuğul) hakkında bilgi verdik ve daha sonra da bunun Makedonya'daki etkisini örneklerle ele alıp değerlendirdik.

Ayrıca burada şunu da belirtmek gerekir ki, Rumeli insanının Hazreti Peygamber'e olan sevgisinin bir göstergesi olarak mevlid Makedonya'da başlı başına bir tez konusu olabilecek niteliktedir. Biz de kısaca sözünü edip tanıttığımız yirmiye yakın Arnavutça mevlidi, ‘Mevlid’ bölümünde ele aldık. Bu mevlidlerden bâzılarının Süleyman Çelebi'nin mevlidinin tercümesi, bâzılarının da özgün Arnavutça mevlidler olduğunu gördük. Ayrıca bu mevlidlerden bâzılarının da, Peygamber Efendimiz dışında, Hazreti Ali ve Seyyid Ahmed er-Rifâî'yi konu aldığını tesbit ettik.

İki bölge arasındaki mûsikî etkileşimi söz konusu olduğunda, tekke ve tarikatların rolü son derece önem kazanmaktadır. Biz tezimizde bu etkiyi ele alırken tarikatleri ve onların zikir ve mûsikîlerini ayrı birer başlık olarak (“Tekke mûsikîsi”) ele almayı uygun bulduk. Bu bölümlerde her bir tarikatın sırasıyla, kısa tarihçesi, kurucusunun kısaca hayatı verildikten sonra, varsa kollarını da ele alarak tarih boyunca Makedonya'ki mûsikî faaliyetlerini ele alıp değerlendirdik.

Makedonyada gelişip büyüyen tarikatleri ise Rifâîyye, Halvetiyye (Karabâşîyye kolu, Cerrâhiyye kolu, Sinâniyye kolu ve özellikle diğer târikatlere göre Makedonya’da daha etkin bir rolü olan Hayâtîyye kolu) Bektâşîlik ve Melâmîlik şeklinde sıralayıp gerekli açıklamaları verdikten sonra tarikatlara âit besteli mevlidle beraber elli altı dini eserin notasına bölümlerin sonunda yer verdik. Bilhassa Arnavutlar’ın şiire karşı olan ilgilerini göz önüne alarak ve çoğunlukla bu topraklarda Arnavutlar’ın Bektâşîliği benimsemiş olmalarından dolayı “nefes”leri ayrı bir başlık halinde ele almayı uygun bulduk ve tesbit edebildiğimiz Bektâşî nefeslerinin notalarını verdik.

II. Literatür İncelemesi

2001 yılında “Makedonya’da Tekkeler ve Tekke Mûsikîsi” başlığı altında tekke mûsikîsinin ele alınıp incelendiği bir yüksek lisans tezi hazırlamıştım. Bu doktora tezimde de yaptığım bu çalışmanın boyutlarını genişleterek konuyu câmi mûsikîsi ile de destekleyip geliştirmeyi hedefledim.

Bu çalışmamda ‘Makedonya Tarihi’ adıyla birinci bölümde özellikle, Georges Castellan’ın *Histoire des Balkans (XIV-XX siecle)* ve Joseph Von Hammer’in *Geschihte Des Osmanichen, Raches* adlı kitaplarını referans olarak kullandım.

İkinci bölümde; “Türk Mûsikîsinin Tarih İçerisindeki Gelişimi Sürecindeki İlk Dönem”i kısaca ele alırken, başta Nuri Özcan’ın *Türk Mûsikîsi Târihi Ders Notları* ile Saadettin Nüzhet Ergun’un Türk Mûsikîsisi Antolojisi (TMA) olmak üzere konu ile ilgili, fazla detaya girmeden birkaç eseri kaynak olarak kullandım.

“Makedonya’daki Dinî Ve Kültürel Hayâtın Oluşmasında Tasavvuf ve Tarikatların Rolü” adlı üçüncü bölümde ise, özellikle G. Palikruşeva ve K. Tomovski “Les Tekkes en Macedonie” (aux XVIII et XIX Siecle) ile Ciro Truhelka’nın “*Joş u Testamenta Gosta Nadina i o Paterenima*” adlı makaleleri kaynak olarak ele alındı.

“Makedonya’daki Dinî Mûsikî’nin Gelişimine Etki Eden Unsurlar” adlı dördüncü bölümde, “mevlid” altbaşlığında Faik Luli ile İslam Dizdari’nin *Mevludet Ne gjuhen shqipe* adlı kitabından da faydalandık. Faik Luli ile İslam Dizdari bu kitaplarında, gerek Hazreti Peygamber’e ve gerekse Hazreti Ali ve Seyyid Ahmed er-Rifâî’ye yazılan mevlidler ayrıntılı bir biçimde ele alındı ve tanıtıldı. Kanaatimizce Makedonya’da okunan Arnavutça mevlidler, yukarıda değindiğimiz gibi başlı başına tez konusu olup incelenmeyi beklemektedir.

Diğer formlar ve tarikatler hakkında ise, özellikle, Türkiye Diyânet Vakfı Ansiklopedi’sinden (*TDVİA*) faydalanılmış ve referans olarak kullanılmış, Makedonya’yaki tekke ve tarikatler ile ilgili ise Dzemal Çehajiç’in *Derviški Redovi u Jugoslovenskim Zemljama* eseri ile yine G., Palikruşeva-K. Tomovski’nin “Les Tekkes en Macedonie” (aux XVIII et XIX Siecle) adlı makaleleri kaynak olarak kullanılmıştır.

Doğduğum, gençliğimi geçirdiğim ve hayatımı hâlen devam ettirdiğimiz Makedonya’da gerek kandil gecelerindeki toplantılarda gerekse katıldığım dînî merâsimlerde öğrendiğim ilâhileri kayıt altına almak bu tez sayesinde gerçekleşmiştir. Katıldığım bu toplantılarda sözünü ettiğim icracılar bölgede bu geleneği sürdüren son nesildir. Zîrâ bilindiği gibi kayıt altına alınmayan her eser zamanla kaybolmaya mahkûmdur. Sadece Makedonya’da değil bütün Balkanlar için bir başlangıç niteliğinde olacağına inandığım bu çalışma, hem akademik anlamda bir alan çalışması, hem de kültürel alanda bir zenginliği ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmamızın bundan sonraki pek çok çalışmaya referans olmasını temenni etmekteyiz.

BİRİNCİ BÖLÜM
MAKEDONYA TARİHİ

BİRİNCİ BÖLÜM

MAKEDONYA TARİHİ

I. Osmanlı Öncesi Makedonya

Osmanlı dönemi tekkelerindeki mûsikî faaliyetleri hakkında bâzı araştırmalar dikkati çeker. Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra bu topraklarda kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin millî sınırları dışında kalan birçok ülkede bu müesseseler ve mûsikî icrâatı devam etmiştir. Buradan hareket ederek konumuzu Türk din mûsikîsinin Makedonya'daki dinî mûsikîye etkisi şeklinde seçtik. Araştırmanın asıl kısmına geçmeden önce Makedonya tarihi hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki aslı Eski Yunanca'dan gelen “Makedonya” kelimesi; karışık, türlü, muhtelif parçalardan oluşan, yamalı bohça mânâlarına gelmektedir.¹ Balkan yarımadasının güney ve orta kesiminde yer alan Makedonya toprakları günümüzde Yunanistan, Bulgaristan ve Makedonya Cumhuriyeti arasında paylaşılmış târihî bir coğrafyadır. Daha doğrusu bugünkü anlamda Makedonya, coğrafi bir bölgeden öte XIX. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış siyâsî bir terimdir.

¹ Georges Castellat, *Histoire des Balkans (XIV-XX siecle)*, (Arnavutçaya çevirenler: Arben Puto ve Luan Omari), Tirana, 1992, s.11.

Ülkenin siyâsî sınırları yüzyıllar boyunca birçok defa değişime uğramış ise de doğal anlamda Makedonya olarak anılan bölgenin coğrafi sınırlarını doğuda Nesta nehri ve Rodop dağları; güneyde Ege denizi ve Vardar nehri, batıda Bistrica nehri, Ohri gölü, Drin nehri ve Korab dağları, kuzeyde Şar ve Osogova dağları çizer. Bu coğrafi alanda tarih boyunca Makedonya Krallığı, Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu, Bulgar Krallığı, Kuman (Kıpçak) Devleti, Sırp Krallığı, Osmanlı İmparatorluğu gibi devletler hüküm sürmüştür.²

Balkan; sıra dağ, sarp, geçit vermez, dağlık arâzi anlamında gelmektedir. Avrupalı coğrafyacılar, Türkler'in Meriç'le Tuna arasında, onlara paralel uzanan dağlara vermiş oldukları bu ismi alıp büyük bir yarımada vermişlerdir.³ Balkan yarımadası doğuda Karadeniz, güneyde Akdeniz, batıda ise Adriyatik'a kadar uzanmaktadır. Kuzeyde ise Tuna ve Sava nehirlerine veya Karpat dağlarının doğusuna kadar uzanmakta olduğu konusu, coğrafyacılar arasında tartışma konusudur. Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk ile Yugoslavya'nın parçalanmasıyla ortaya çıkan devletler (Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Makedonya) Balkan devletleri içerisinde sayılırlar.

Bölgenin son zamanlardaki kendine has siyâsî konumu “balkan” kelimesinden bir de “balkanize olmak” deyiminin doğmasına neden olmuştur. Buradan hareketle Balkanlar bir taraftan “ medeniyetler arası köprü”, “ dört yol”, “ milletler karışımı” olarak nitelendirilirken; diğer taraftan Avrupa'nın içinde “ barut fıçısı”, “ savaş meydanı” “ potansiyel çatışma alanı” olarak görülmüştür.⁴ Bütün bu nedenlerden dolayı, Makedonya çeşitli kültürlerin karışımı ile olagelmıştır. Doğu'da

² Bugün Makedonya denildiğinde aynı coğrafi alan anlaşılmaktadır. Ancak günümüzde üç ayrı devlet arasında bölünmüş olan Makedonya'nın kuzey ve batısını Makedonya Cumhuriyeti (Vardar Makedonyası) , güneyini Yunanistan'a bağlı Ege Makedonyası, doğusunu ise Bulgaristan'a bağlı Pirin Makedonyası meydana getirmektedir. Çalışma konumuzun bir bölümünü teşkil eden Makedonya, Makedonya Cumhuriyeti (Vardar Makedonyası) bölgesidir. Yüzölçümü 25. 713 km2 olan Makedonya Cumhuriyeti kuzeyde Sırbistan, doğuda Bulgaristan, güneyde Yunanistan, batıda Arnavutluk ve Kosova ile çevrilidir. Başkenti Üsküp diğer büyük şehirleri ise Manastır, Pirlpepe, Tetova (Kalkandelen) dir. Yüzölçümü 25.713 kilometre kare, nüfusu 2 milyon 300 bin olan Makedonya'da çeşitli milletler yaşamaktadır. Nüfusun yarısını gayri müslimler (Ortodoks Kilisesine bağlı Makedonlar), Pomaklar ile Boşnaklar (100.000) teşkil etmektedir. (Bkz. Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, Gelenek Yayınevi, İstanbul 2004, s. 23;)

³ Yılmaz Öztuna, *Rumelini Kaybımız*, İstanbul 1990, s.9; Castellan Georges, *a.g.e.* s. 17.

⁴ Georges Castellan, *a.g.e.*, s. 11.

Sâsânî devletlerinden, batıda ise Roma İmparatorluğu'ndan gelen tâcirler Selanik'te karşılaşır, mallarını değıştirirlerdi. Dünyanın değışik bölgelerinden gelen tüccarlar yanlarında muhtelif zânaatçıları da getirmekteydiler. Zanaatçıların gelmesi Makedonya'da demircilik, nalbantlık ve diğır zanaatların gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Hint, Sâsânî, Mezopotamya ve Mısır kültürü batıdan gelen Roma kültürü ile doğuda Büyük İskender'in fetihleri sonrası Makedonya'da bir araya gelmiştir. Osmanlı öncesi Makedonya kilise kitlesi, kilisesinin içindeki ikonografi, arkeolojik araştırmalarda bulunan çeşitli süslü ev eşyaları da bu kültür karışımının belirtileri olarak sayılabilir. Bunun en belirgin örneğı Manastır şehrinin yanında arkeolojik kazılar sonucu meydana çıkan eski Stobi şehridir. Eski Roma stilinde yapılan bu şehrin amfisinde taştan yapılmış Mezopotamya simgelerini taşıyan ikişer aslan bulunmaktadır.⁵ Bu şehir örneğinde olduğu gibi, Osmanlı öncesi Makedonya'sında birçok kültürün bir arada bulunduğu pekâlâ görülmektedir.

II. Osmanlı Sonrası Makedonya

Bizans İmparatoru III. Andronikos küçük yaşta olan oğlu V. Juannis Paleologos'u kendisine vasî tâyin etmişti. Onun 1341'de ölümünden sonra Balkanlar'da Sırp ve Bulgar tehlikesinin baş göstermesi üzerine Bizans tahtını ele geçirmek isteyen Jean Kantakuzenos (ö.1383), önce Umur Bey'den (ö. 1343), daha sonra da Orhan Bey (ö. 1362)'den yardım istedi. Bu ilişkinin Türkler'in Rumeli'ye geçişlerini oldukça kolaylaştıracağını düşünen Osmanlı hükümdarı Orhan Bey, 5000-6000 kişilik bir yardımcı kuvveti Trakya'ya gönderdi. 1344 yılında gerçekleşen bu olaydan üç yıl sonra Kantakuzenos'un tekrar yardım istemesi üzerine Orhan Bey, oğlu Süleyman Paşa'yı 20.000 askeriyle birlikte bölgeye gönderdi. Kantakuzenos Osmanlılar'a askeri üs olarak Çimpe (Çimbi) kalesini verdi ve böylece 2 Mart 1334 târihinde Osmanlı, Gelibolu yarımadasının fethini tamamladı. Süleyman Paşa

⁵ Behicuddin Şehapi, *İslamska Arhitektura Vo Skopje*, Skopje, 1986, s.54.

buradan Trakya içlerine yaptığı akınlarla hâkimiyet sahasını daha da genişletti ve bir bakıma Osmanlı Rumeli'si doğmaya başladı.⁶

Osmanlı, yabancı unsurların bulunduğu yerlerde, o bölgenin siyâsî ve askerî emniyetini sağlamak için Anadolu'dan Rumeli'ye Türk unsurunu yerleştirmiştir. Osmanlı bir taraftan ordusuyla elde ettiği topraklarda tarîkatlar yoluyla da mânevî bir fethi gerçekleştiriyordu. Edirne'nin fethinden sonra (1362) Filibe de Osmanlı idâresine girdi; Meriç'te toplanan Sırp, Macar ve Boşnak ittifâkını 1364 yılında Hacı İlbey komutanlığında 10.000 Osmanlı askeri dağıttı. Sırpsındığı adı verilen savaşta galip geldikten sonra Balkanlar'ı sağ, orta ve sol kanallarına bölen Sultan Murat Han, üç koldan fetih hareketlerine başladı.⁷ Sağ kanat yani doğu sınırları doğrudan Sultan I. Murat'ın kendi komutası altında idi. Sol kanat komutanı Evrenos Bey (ö. 1417), orta kol komutanı ise Kara Timurtaş Paşa (ö. 1461) idi. Sol kanat komutanı Evrenos Bey, Sırp prenslerin idâresinde bulunan ve önemli ticâret yollarına da sâhip olan Makedonya bölgesini almak için gönderildi. Evrenos Bey'in Meriç vâdisinde Çirmen savaşında (1371) Makedonya Sırp prenslerini bozguna uğratması, Makedonya'nın yollarını Osmanlılar'a açtığı gibi Makedonya'daki Sırp prenslikleri, Bulgar Kralı ve Bizans İmparatoru'nun Osmanlı egemenliğini tanımasına sebep oldu. Böylece Makedonya'nın bir kısmı Kavala, Drama, Serez ve Selanik gibi şehirler Evrenos Bey'e bağlı akıncı kuvvetler tarafından fethedildi. Orta kol komutanı Kara Timurtaş Paşa Vardar ovasından başlayarak Güney Sırbistan ve Bosna'da birçok yeri fethetti.

1389'da Üsküp, Pirlepe, İştîp şehirleri, 1392'de Manastır fethedildi. 1392 yılında Makedonya'nın tamamı Osmanlı idâresi altına geçti. Üsküp'ün fethinden bahseden Avrupa târihçisi Castellan üzülererek şu sözleri söylüyor: "1392 yılında Sultan'ın bayrakları artık Üsküp'de dalgalanmaya başlıyordu. Çok geçmeden Beyazıd, Vardar Ovası'na binlerce Türk yerleştirerek Makedonya'yı Osmanlılar'ın diğer fetihlerine başlangıç noktası teşkil edecek bir vilâyet haline getirmiştir."⁸ Üsküp, Manastır, Selanik ve civârına yerleşen Türk toplulukları diğer yerlerde

⁶ Daha geniş bilgi için bkz. Joseh Von Hammer, *Geschidhte Des Osmanichen,Raches*, (Boşnakçaya çeviren: Nerkez Smajlagiç), Zagreb, 1979, s.51.

⁷ Von Hammer, *a.g.e.*, s.62.

⁸ Georges Castellan, *a.g.e.*, s.73.

olduğu gibi burasının etnografik görünüşünü de büyük çapta değiştirmişlerdi. Osmanlı idârî teşkilâtında ise Makedonya; Selanik, Manastır ve Üsküp olarak üç vilâyete ayrılmış, bunların hepsine birden “*Vilâyet-i Selâse*”⁹ denilmiştir.

Osmanlı’nın bölgeye gelişiyle birlikte Makedonya’da çeşitli sosyo-ekonomik değişimler yaşanmıştır. Bizans ve Sırp derebeyleri tarafından sayısız haksızlıklara uğrayan köylüler, Osmanlı idâresinde topraklarına kavuştular ve hayatlarını güvence altında sürdürmeye devam ettiler. Makedonya, Osmanlı ordusunun batıya doğru yapacağı fetihler için başlangıç noktası olmuştur. Bundan dolayı Osmanlı ordusunun ihtiyaçlarını karşılayacak araç ve gereçler de Makedonya’nın değişik şehirlerinde Anadolu’dan getirilen ustalar tarafından îmal ediliyordu. Bu ihtiyaç aynı zamanda Makedonya’da çeşitli sanatların gelişmesine sebep olmuştur. Örneğin Kalkandelen (Tetova) Osmanlı ordusuna silâh hazırlayan bir merkezdi. Silâh îmalatı yanı sıra halkın ihtiyaçlarını karşılayacak kazancılık, kalaycılık, nalbantlık, semercilik vb. sanatlar gelişmiştir. Osmanlı öncesinde önemli ticâret merkezleri olan Manastır ve Selanik’in Osmanlılar’ın gelmesiyle artık doğuyu ve batıyı avuncunda tutan güçlü bir devletin ticâret merkezleri olarak yıldızları iyice parladı.

Osmanlı döneminde Makedonya’da edebiyat, mûsikî, resim ve özellikle mîmârî çok revaçta idi. Dört beş asırlık bir dönem içerisinde burada inşâ edilen yapıların mîmârî üslûplarına bakıldığında Türk-İslâm mîmârisinin özellikleri açıkça görülmektedir.¹⁰ Makedonya beş asır gibi uzun bir süre Osmanlı idâresinde iyice gelişmiş ve bu bölgeden yetişen önemli kişiler Osmanlı devletinin çeşitli mevkilerinde vazife almışlardır.

1912 yılında Balkan savaşlarına kadar Makedonya, Osmanlı idâresi altında kalmış, Birinci Dünya Savaşından sonra 1919’da Sırp, Hırvat ve Sloven (SHS) Krallığı kurulmuş ve Makedonya bu münâsebetle üç kısma ayrılmıştır. Bir parçası Yunanistan’a (Ege Makedonya’sı, hâlen Yunanistan toprakları içinde) bir parçası Bulgaristan’a (Pirin Makedonya’sı hâlen Bulgaristan’da) bir parçası da yukarıda

⁹ İsmail Hami Danişmend, *Osmanlı Târih Kronolojisi*, İstanbul, 1995, c. IV, 1995, s. 334.

¹⁰ Husrev Redziç, *Studije o İslamskoj Arhitekturskoj Baštini*, Sarajevo, 1983, s. 190.

zikredilen yeni kurulmuş krallığa verilmiştir (Vardar Makedonya'sı). Makedonya, 1945 yılından 1991 yılına kadar Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin altı Cumhuriyetinden biri olarak devam etmiş, 1991 yılında yapılan referandum sonucu bağımsızlığını ilan etmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK MÛSİKÎSİNİN TARİH İÇERİSİNDEKİ GELİŞİMİ SÜRECİNDEKİ İLK DÖNEME KISA BİR BAKIŞ

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK MÛSİKÎSİNİN TARİH İÇERİSİNDEKİ GELİŞİMİ SÜRECİNDEKİ İLK DÖNEME KISA BİR BAKIŞ

Târihin ne kadar gerisine gidilirse gidilsin mûsikînin daima mevcut olduğu görülecektir. Zira mûsikî târihi insanlık târihi kadar eskidir. En ilkel topluluklardan günümüz modern insanına kadar, her devir ve her toplumda mûsikî hayâtla iç içe olmuştur. İnsanın hayât seyrinde doğumdan ölüme kadar her safhasında mûsikî görülmekte, en sevinçli anlardan en hüznü anlara kadar mûsikî insana eşlik etmektedir.

Mûsikînin menşei hakkında târihçilerin, filozofların ve müzikologların birçok görüşleri, tahminleri mevcuttur. Abdulkâdir-i Merâgî'nin *Câmiu'l- Elhân* adlı eserinde mûsikînin kaynağı konusunda onun dinî boyutunu da vurgulayan önemli ifâdeleri vardır. Abdulkâdir-i Merâgî mûsikînin menşei Hazreti Âdem'e kadar götürmektedir. Merâgî, Âdem (a.s)' in güzel sese mâlik bulunduğunu ve nabızları da düzgün attığına göre mûsikînin temel unsurları olan ses ve ritmin onda mevcut olduğunu ve yaratanını güzel sesle zikrettiğini ifâde eder.¹

¹ İsmail Baha Sürelsan, *Dinî Türk Mûsikîsine Giriş*, Ankara 1972, s. 5; Ubeydullah Sezikli, *Abdulkâdir-i Merâgî ve Câmiu'l- Elhân'ı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 2.

Târihî olarak Türkler’de mûsikîye çok eski devirlerden beri rastlanmaktadır. Tarihin en eski medeniyetlerinden birini kurmuş olan Türkler, birçok güzel sanat dalında olduğu gibi mûsikî ile de meşgul olmuşlardır. Özellikle inanç ile bütünleşmiş olan mûsikî anlayışları, çeşitli kutsal âyinlerde müziği araç olarak kullanmaları, Türkler’de mûsikînin yerini bize anlatmaktadır.

Eski Türkler’de tedâvi amacıyla kullanılan müzik ve dans, sosyal hayatta mistik alanda önemli bir yer bulmuştur. Baksı ve kam adı verilen kişiler, merâsimlerde müzik, ritm ve de dans ile harekete geçen sezgileriyle insanları tedâvî ediyorlardı. Milâdî VI. ve VII. yüzyıllarda Kuzey Çin’de hüküm süren Türk soyundan bir Tabgaç hükümdarı hakkında Milâdî 576 tarihli bir Çin kaynağı şunu anlatıyor: “Hükümdar ve soydaşları, Çin’de bilinmeyen ve hoş görülmeyen bir tarzda, gök âyini sırasında raks ediyorlardı. Âyinin sonunda, kadın kamlar davullar çalarken Tabgaçlar, doğu yönünde yükselen kurban taşına doğru secde etmekteydiler.” Milâdî 569’da Batı Türk Hâkanı’na Bizans elçisi olarak gelen Zemarkhos da, Semerkant’ta Göktürk kamlarının davullar ve çingiraklar çalarak, ateş etrafında devran ettiklerini görmüştü. Milâdî 6. ve 7. yüzyıllardaki Çin kaynakları, Göktürkler’in, bir ayak ile hareketli bir top üzerinde durarak, denge için kollarını iki yana açıp, diğer ayakla çok hızlı bir şekilde döndüklerini anlatır.²

Eski Türkler’de müziğin önemli bir unsur olarak öne geçtiği başlıca üç büyük âyini vardı:

1) Sığır: Bu âyinlerde şâirler tarafından avların bereketli olması için dinî-sihrî şiirler okunurdu.

2) Şeylan: Bu törenlerde bahşı adı verilen ozanlar kopuzlarıyla dinî-sihrî nağmeler söylerlerdi.

3) Yuğ: Bahşı-ozanlar ölen kişinin rûhunun istirahatini sağlamak maksadıyla kopuz eşliğinde şiirler okurlardı.³

² Rahmi Oruç Güvenç, *Türkler İçinde Müzik*, Ankara 2002, c.III, s.462

³ Nuri Özcan, *Türk Mûsikîsi Târihi Ders Notları*, İstanbul 2002, s.5

Görüldüğü gibi eski Türkler'in müziği dinsel-şiiirsel unsurlarla bezenmiş olarak ve âyinsel icrââtlarla karşımıza çıkmaktadır.

İslâmiyet sonrası Türk mûsikîsi târihinde önemli isimlerle karşılaşırız. Abbâsîler döneminde rastlayan târihlerde *Kitâbu'l- Mûsika'l Kebîr*, *Kitâbu ihsâi'l ika'ât*, *Kitâbu fi'l-ika'ât* adlı eserleriyle Farâbî (ö.950), *eş-Şifâ*, *en-Necât* ve *Dânişnâme-i Alâi* eserlerinde mûsikîye yer ayıran İbn-i Sînâ (ö.1037), *Kitâbu'l- Edvâr* ve *er-Risâletü's Şerefiyye* adlı eserleriyle kendisinden sonraki devrelere damgasını vurmuş olan Safiyyüddîn el-Urmevî (ö.1294) gibi ünlü mûsikî nazariyatçıları mûsikî târihinin köşe taşlarındandır.

Aslında İslâmiyet'i kabul etmeden önce de Türkler'in millî mûsikîleri mevcuttu. İptidâi bir mâhiyette de olsa, tabîi bir güzelliği olan bu mûsikî yabancı unsurlarla karışmamış saf bir mahallilik arz ediyordu. Bu mahsuller, ozanlar tarafından icrâ ediliyordu. Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi, mûsikînin şiiirden ayrılmadığı bu ilk devirlerde ozan, bahşi, kam vb. adlarla anılan şâir-mûsikîşinaslar bilhassa dinî âyinlerinde önemli rollere sahipti.⁴ Mûsikî ilk çağlarda dinî heyecanları seslendiren sanat olarak öne çıkmaktadır. Bu sanatın eski Türk topluluklarında her türlü hayat hadiseleri ile birleştiği, adeta hayatı seslendirdiği görülmektedir. Dinî törenlerden av eğlencelerine, teke tek karşılıklı vuruşmalardan büyük savaşırlara, doğum ve ad verme törenlerinden aşka kadar her hareket Türkler arasında sazlardan yükselen seslerle birleşir, onlarla terennüm edilirdi. Mûsikîyi hayâtın her hareketini besleyen bir şevk ve enerji kaynağı derecesine yükselten eski Türk topluluğu, bunu, çok sayıda ve çeşitli mûsikî makamları ve mûsikî aletleri vâsıtasıyla yapmıştır.⁵

Türkler'in İslâm'dan önceki mûsikîleri ile İslâm sonrası mûsikîlerinin, fazla tezat oluşturmamasının sebepleri yukarıda anlatıldığı gibi mûsikînin coğrafya ve hayâtla bütünleşmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu geçişlerde Türkler, mûsikî sahasında Arap ve Acemler'den etkilenmekten çok, bilakis onlara etki etmişlerdir.

⁴ Sadeddin Nüzhet Ergun, *TMA*, İstanbul, 1942, c. I, s. 7.

⁵ Nihat Sami Banarlı *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*, İstanbul, 1998, s. 38-39.

Bu bakımdan gerek nazariyatta gerekse yeni eserler ortaya koyma konusunda Türkler'e İslâm toplumları içinde hiçbir milletin erişemediğini söyleyebiliriz.⁶

Bu konuda Charles Fonton şu ifadeleri kullanmaktadır: “Mûsikîyi diğer nîmetler gibi insanlığa sunulmuş bir nîmet olarak kabul etmek, fitrî olduğuna inanmak, onu kesin olmayan bilgilerle hayâtın dışına atmaktan daha anlamlıdır. Zâten şark mûsikîsi, meraklılarınca, sâkin sâkin akan ve tatlı şırıltıları ile rûha hitap edip onu yatıştırıp dinlendiren bir dereye benzetilir.”⁷

⁶ Saadettin Nüzhet Ergun *a.g.e.*, s. 7.

⁷ Charles Fonton, *XVIII. Yüzyılda Türk Mûsikîsi*, (çev. Cem Behar), İstanbul, 1987, s. 51.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MAKEDONYA'DAKİ DİNÎ VE
KÜLTÜREL HAYATIN OLUŞMASINDA
TASAVVUF VE TARÎKATLARIN ROLÜ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAKEDONYA'DAKİ DİNÎ VE KÜLTÜREL HAYATIN OLUŞMASINDA TASAVVUF VE TARİKATLARIN ROLÜ

Makedonya'daki tasavvufî ve tarîkat hayâtından bahsetmeden önce Osmanlı'nın Makedonya'ya ve Balkanlar'a gelmesiyle onların İslâm dinini kabul etmeleri konusunda büyük pay sâhibi olan Bogomiller'den söz etmek gerekmektedir. Çok tanrı inancına sahip olan Arnavutlar ve güney Slavlar Hristiyan dinine karşı olumsuz tavırlar göstermişlerdir. Kendilerine zorla empoze edilen bu dinle beraber Romalılar onları latinleştirmeye çalıştıklarından dolayı kilise otoritesinden ayrılmak için çareler aramışlar ve bu yolda epeyce mücâdele etmişlerdir.

Papalığa ve Frank ile Macar memleketlerine yakın bölgelerde yaşayan (Sloven, Hırvat ve Sırp) kilisenin baskılarına dayanamayıp Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Fakat doğu ve güney bölgelerde, özellikle dağlık yerlerde yaşayanlar (Boşnaklar ve Arnavutlar) arasında Hristiyanlığın yayılması yüzeysel ve zayıf olmuştur. Durum böyle iken Anadolu yoluyla doğudan gelen “Bogomil hareketi” Boşnaklar ve Arnavutlar arasında epeyce revaç görmüştür. Bogomil hareketindeki tek tanrı anlayışı daha sonraları İslâm'ın kabul edilmesinde etkin rol oynamıştır.

Bogomilizm müstakil bir din ve siyâsî hareket değil, ancak resmî din anlayışına tenkitçi bir yaklaşımın sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yani lüks ve isrâfa boğulan kilise hiyerarşisine bir reaksiyondur. Bogomil hareketi Ermenistan'dan

Güney Fransa'ya kadar uzanan mistisizm çerçevesi içerisinde ortaya çıkmıştır. O bir şahsın veya bir toplumun mahsûlü olmayıp, ancak mistik tecrübenin, bölge adaletsizliği sebebiyle, ortaya çıkışıdır.

Ortodoks ile Katolik kiliselerinin devlet mekanizması aracılığıyla Bogomiller'e karşı uygulamış oldukları baskı ve Bogomiller'in nazarî, amelî ve kurumlaşma konularında İslâm dinîyle, özellikle Balkanlar'a intikal eden tasavvufî İslâm anlayışıyla olan benzerlikleri Bogomil olan Boşnaklar'ın ve bir bölüm Arnavutlar'ın İslâm dinîni kabul etmelerini kolaylaştıran önemli faktörlerden sayılabilir.¹

Tasavvufî müesseselerin en önde gelen gayelerinden biri olan dinî sevgi düşüncesi; ırkı ne olursa olsun insanı lâıykıyla sevmek, hakkına saygı göstermek, hata ve kusurlarını hoş görmek anlayışı üzerine kurulmuştur. Bunun en güzel örneğini Kalkandelen Harâbâtî Baba Bektâşî tekkesinin mescit kapısı üstündeki kitâbede görmekteyiz:

“Tâlib isen ey ahî erenlerin irfânına

Olma nâdâne mukârin gerçeğin gel yanına

Can kulağın açup dinle ne der ehl-i kemâl

Sıdk ile olsun niyâzın âlemin sultânına

Bil ganîmet bu demi ey tâlib-i himmet olan

Dem geçer, devrân döner, bugünü koma yarına

Bezl-i mâl-ü mülk edenler hasbeten lillâh için

Erişir Hakk'ın inâyetine vü ihsânına

¹ Metin İzeti, *Balkanlar'da Tasavvuf*, Gelenek Yayınları, İstanbul 2004, s. 42.

Sâhibu'l-hayrât Recep Paşa'ya eyle bir duâ

Gelmeye asla keder ki demine devrânına

Ey bu meydânı ziyâret eyleyen bak târihe

Sil gönül yaşını gir erenlerin meydânına”

Dünyanın birçok bölgesine teşkilâtlarını götürerek İslâm dininin yayılışında büyük rol oynayan tekkeler, insanın rûhânî ve mânevî değerlerine önem vererek bu başarıyı göstermişlerdir. Bu bakımdan Osmanlı fetihlerinin Makedonya'daki öncüleri ve ilk mimarları tarîkat şeyhleri olmuştur. Makedonya, Osmanlı ordusunun fethinden çok daha önce tarîkat öncüleri tarafından bir anlamda fethedilmiştir. Diğer bir deyişle Osmanlı ordusu buraya geldiğinde, yerli halk psikolojik olarak bu fethetme hazır halde idi.² Bugün dahi Makedonya'da yaşayan Müslümanlar'ın dinî, sosyal ve kültürel yaşayış tarzını incelediğimizde tasavvufî motiflerin belirgin şekilde yer aldığı ve çoğu ailede tarîkat anlayış ve geleneğinin devam ettiğini görmekteyiz.

Bu bölgelerde Türk-İslâm adına özellikle Bektâşîler'in önemli rol oynadığını bunu da günümüzde birçok Bektâşî tekkelerinin varlığını koruması ile açıklamamız mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlılar'ın Avrupa'ya açılmasında bir Bektâşî mürîdi olan Sarı Saltuk'un çok önemli rol oynadığı hakkında hâlâ birçok efsânesinin dilden dile dolaştığı görülmektedir. Sarı Saltuk'un Müslümanlar arasında sevildiği kadar Hıristiyanlarca da benimsenmiş olduğunun söylenmesi ve hatta kilise bahçelerinde bile bulunduğu bahsedilmesi, tarîkat şeyhlerinin sâhip oldukları yüksek hoşgörüyü göstermektedir.³

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'a yaptığı akınlar esnâsında, gâzilerle birlikte tarîkat şeyhlerinin de bulunduğu bilinmektedir.⁴ Tarîkat şeyhleri fütûhat hareketlerine katılmanın yanı sıra boş ve تنها arâzilerde müritleriyle beraber

² Tayyip Okiç, “Sarı Saltuk'a Ait Bir Fetva”, *A.Ü.İ.F.D.*, Ankara 1952, sy: 1, s. 47.

³ F.W. Hasluck, *Bektâşî Tetkikleri*, (çev. Ragıp Hulusi), İstanbul 1928, s. 36.

⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, “İslam-Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, 1951, sy: 1, s. 354.

yerleşerek zâviye ve tekkelerini de inşâ etmişlerdir. Tekkelerin genellikle yol kavşaklarında, şehir girişi ve çıkışı sağlayan yollar üzerinde kurulmuş olması bilhassa dikkat çekicidir. Buralarda her geçen yolcuya barınak ve yemek ihtiyacı sağlanmış olması tarîkatların insanlar arası yardımlaşma ve dayanışmaya ne ölçüde önem verdiklerini göstermektedir.

Balkanlar'da İslâmiyet'in ilk temellerinin tarîkatlar tarafından atılması, tarîkatların temel ilkelerinden derin insan sevgisi, yüksek hoşgörü ve karşılıksız hizmeti esas almış olmaları halkın dikkatini büyük ölçüde çekmiştir. Genelde bütün tarîkatlar, prensipleri îtibâriyle çok geniş ufuklu, insana sevgi ve saygıyı temel esas olarak görmektedirler. Tarîkatlardaki bu özellik ve tarîkat müntesiplerinin bundan kaynaklanan tavırları, Müslümanlar'la Hristiyanlar arasında sevgi ve kaynaşma zemininin kurulmasında önemli rol oynamıştır.⁵ Özellikle tekkelerin iktisâdî ve sosyal alanlara önem vermeleri din, dil, ırk farkı gözetmeksizin herkesi kucaklamaları, onların büyük rağbet görmelerine vesîle olmuştur. Tekkeler hangi dinin mensubu olursa olsun halkla karışıp kaynaşarak halk kitlesini yönlendirmede önemli ölçüde rol oynamışlardır. Nitekim Osmanlı devlet idârecileri bu tür kolonizatör dervişlere arâziler bağışlayarak kendi topraklarında yerleşmelerini sağlamışlardır.⁶

Osmanlılar'ın Balkanlar'da kısa zamanda köklü bir şekilde yerleşmesinde tarîkatların faaliyetlerinin yanı sıra şu husûsun da önemli olduğunu söyleyebiliriz: "Balkanlar'da Osmanlılar'la birlikte İslâm'ın yayılmasında tarîkat şeyhlerinin önemi olduğu kadar, IX. ve X. yüzyılda Orta Asya'dan göç etmiş Peçenek, Kıpçak, Kuman, Avaz ve Vardosiet gibi Türk boylarının kaybetmedikleri örf, âdet ve geleneklerinin katkıları da olduğu görüşü yaygındır. Çünkü aynı millî değerlere bağlı birbirinden

⁵ G. Palikruşeva, K. Tomovski "Les Tekkes en Macedonie" (aux XVIII et XIX Siecle), Napoli, 1965, s. 26.

⁶ F.W. Hasluck, *a.g.e.*, s.85

habersiz iki kardeş topluluğun karşılaşmasında ortaya çıkabilecek birçok sorunun halli kolayca mümkün olabilmektedir.”⁷

XIV. yüzyıla kadar Balkanlar’da Slav akımlarına mâruz kalan bu Türk boyları büyük ölçüde dillerini kaybetmişler⁸ fakat örf, âdet ve geleneklerini devam ettirmişlerdir.⁹ Onların bu şekilde örf, âdet ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlı kalmaları kolayca Osmanlı idâresini ve İslâm dinîni benimsemelerine yol açmıştır. Özellikle Boşnak ve Ponsaklar’ın İslâm’ı kabul etmeleri bu sebeplere dayandırılmaktadır.¹⁰

Balkanlar’da özellikle Makedonya’da İslâm’ın yayılması hâdisesinde yukarıda saydığımız iki görüşün yanında üçüncü bir görüşe de yer verilmektedir. Bu görüşe göre; XIII. ve XIV. yüzyılda Yugoslavya topraklarının büyük bir bölümünde hâkim olan Bizans’ın zayıflamış olmasıyla ortaya çıkan otorite boşluğu, toplumda kargaşa, yolsuzluk ve birçok anarşik olayının yaşanmasına sebep olmuştur. Bu kargaşa ve anarşi döneminde Slavlar’ın baskı ve yağmalarına mâruz kalan Arnavutlar, Osmanlı’yı bir kurtarıcı olarak görmüşlerdir.¹¹ Nitekim bu husus, Arnavutlar’ın Osmanlı’ya yaklaşmasına ve Osmanlı idâresini benimsemelerine sebep olmuştur.

Çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde Makedonya’daki dinî yaşantıda tarikatların dinî-sosyal ve kültür-sanat alanlarındaki çok yönlü faaliyetleri iki alt başlık hâlinde ele alınıp değerlendirilecektir.

⁷ Ciro Truhelka, “*Joş u Testamenta Gosta Nadina i o Paterenima*”, Glasnik Zemalskog Muzeja u Sarajevo, 1963, s. 363; Okiç, Tayyip, a.g.m., s. 332.

⁸ Mehmed Handziç, *İslamizacijja Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1940, s.18

⁹ Tayyip Okiç, a.g.m., s.51

¹⁰ A. Radiç “*Naşi Turci*” Novi Behar, Sarajevo, 1940, sy: 13, s. 7.

¹¹ G. Palikruşeva, K. Tornovski, a.g.m., s. 26.

I. Dinî ve Sosyal Yaşantıda Tarîkatların Etkisi

İslâm dininin sadece Makedonya’da değil tüm Balkanlar’da halk tarafından kabul görmesinde tarîkatların rolü ve etkisi inkâr edilemez. Bütün tekke yapılarında semâhânenin yanında mescidin bulunması inanç noktasında tarîkatların doğrudan etkisini ve çoğu tarîkatların benimsediği “tekkeye gelen yol Câmiden geçer” ilkesini işâret etmektedir. Makedonya’daki tekke mimarîsi göz önüne alındığında, Bektâşî tekkeleri dâhil olmak üzere, mescidi bulunmayan bir tekkeye rastlanmamaktadır.¹²

Tekkeler halk arasında dinî yapılar olarak tanınmasına rağmen sosyal alanda faaliyet gösteren kurumlar olarak da bilinmektedir. Zirâ tekke yapılarında, semâhâne ve türbelerin yanında aşevinin, misafirhânesinin, konaklama yerlerinin, yiyeceklerin depo edildiği mekânların ve hayvanları barındırmak üzere ahırların bulunuşu, tekkelerin dinî yapılar kadar aynı zamanda sosyal yapı özellikleri taşıdıklarını da göstermektedir. Tekkelerin bu çok yönlü faaliyetlerini, günümüzde en iyi şekilde aksettiren yapılar, Kalkandelen (Tetova) Harâbâtî Baba Bektâşî tekkesi ile Struga’da Zeynel Âbidin Halvetî tekkesi sayılmaktadır.¹³

Makedonya’da tekkelerde bayram günleri, Ramazan ve Muharrem aylarında din, dil, ırk farkı gözetmeksizin arzu eden herkese iftar sofrası kurulduğu ve aşure dağıtıldığı bilinmektedir.¹⁴ Günümüzde de bazı tekkelerde Ramazan aylarında aşurenin dağıtılması eski geleneğin hâlâ devam ettiğini göstermektedir. Belirli köy ve kasabalarda halk kendileri arasında anlaşılarak sırayla tekkeye iftar götürme geleneğini devam ettirmektedir. Tekkeye götürülen bu iftar yemeğinden sadece tekke hizmetinde bulunanlar, kasaba veya köyde misafir olanlar faydalanabilirler.

Bu gibi sosyal hizmetleri yanında, tekkelerin yolda kalmış, fakir ve kimsesizlere de kapısını açık tuttuğu, bu kişilere tekke şeyhleri tarafından becerilerine göre görev verildiği de bilinmektedir. Tekkeler aynı zamanda, ölümcül hastalıklara yakalanan, rûhî bunalım geçiren ve çaresizlik içinde kalan kimselerin

¹² Mehmet İbrahimi, “Prilog Kon Teketo Kako Kulturno Prosvetna Institutcija vo Zapadna Makedonija”, *Bigorski Naučni Sobiri*, Tetovo, 1991, sy. 11, s. 87.

¹³ Aydın Oy “Kalkandelen’de Harabati BabaTekkesi”, *Çevren*, Priştine, 1980, sy: 8, s.18.

¹⁴ G. Palikruşeva, K. Tomovski, a.g.m., s. 206.

derdine derman arayan hayır kuruluşları gibi de faaliyet göstermişlerdir.¹⁵ Bu durum, tekkelerin zaman zaman farklı din mensupları tarafından da ziyaret edilmesine ve ilgi gösterilmesine vesîle olmuştur.

II. Kùltür ve Sanat Alanında Tarîkatların Etkisi

Tekkeler tarih boyunca birçok sanat dallarını bünyesinde barındırmış ve dinî yaşantının insanlar üzerinde etkin bir rol oynamasını sağlamıştır. Mûsikînin de bu sanat dalları arasında ayrı bir yeri bulunmaktadır. Bu bakımdan tekkeler, tarih boyunca âdeta birer konservatuar işlevi görmüştür. Osmanlı döneminde Makedonya’da tekkelerin kùltür ve sanat merkezi olarak faaliyet gösteren tekkelerin başında Kalkandelen’deki Hârâbâtî Baba Bektâşî Tekkesi, Üsküp’teki Rifâî tekkesi ve Struga’daki Zeynel Abidin Halvetî tekkesi gelmektedir. Bu tekkelerde tarîkat felsefesini ifade eden şiirlerin değişik yazı çeşitleriyle (sülüs, nesih, ta’lik) sanatsal olarak yazılmış hat örnekleri bulunmaktadır.

Bazı tekkelerde resim ve süsleme sanatının da örneklerine rastlanmaktadır. Ahşap, alçı ve taş üzerine işlenen bitkisel motifler ve geometrik figürlü tablolardan tekke mensuplarının ince ruhlarının akisleri hissedilmektedir. Bunun yanında bazı tekkelerde duvar resimlerine de rastlanması, resim sanatına verilen önemin göstergeleridir. Makedonya’da hemen hemen bütün tekkelerde mûsiki aletlerinin bulunması, icrâ edilen gelişmiş bir mûsiki sanatının varlığını işaret etmektedir.

Sonuç olarak tekkelerin o dönemin şartlarında vermiş oldukları bu çok yönlü hizmet ve faaliyetlerin günümüzde birçok kuruluş tarafından zorlukla karşılanabildiğini söylemek abartılı olmasa gerektir. Eski Yugoslavya sınırları içinde tarîkat, tekke ve tasavvufî hayâtın en çok yaşandığı bölgeler Bosna Hersek, Kosova ve Makedonya bölgeleri sayılmaktadır. Bu bölgelerde tarîkatların yayılma ve yerleşmenin temelinde buralarda öteden beri var olan millî unsur ve karakterin önemli yeri bulunmaktadır. Örneğin, Arnavutlar tarafından benimsenen Bektâşî

¹⁵ Mustafa Kara, *Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1980, s.126.

tarîkatı, istisnâlar dışında Boşnaklar, Türkler ve Pomaklar tarafından pek rağbet görmemiştir. Buna karşılık Boşnaklarca rağbet gören Mevleviyye, Halvetiyye, Kâdiriyye ve Nakşibendiyye tarîkatları da Arnavutlar arasında kabul görmemiştir. Türkler ve Pomaklar arasında bilhassa Halvetiyye, Rifâiyye ve Nakşibendiyye tarîkatlarının daha yaygın olduğu gözlenmektedir.

Tarîkatların millî unsur ve karakterlere göre bu dağılımı tesadüfî değildir. Bu halk topluluklarının tarîkatları seçmelerinde millî değerler örf, âdet ve gelenek gibi kültür birikimleri önemli derecede rol oynamışlardır.¹⁶ Tarîkatların millî ve kültür birikimlerine göre dağılım şeklini daha iyi anlayabilmek için, Osmanlı'dan önce Makedonya'da hangi değerlerin bulunduğunu, siyâsî ve sosyal hayâtın ne durumda olduğunu iyi bilmek gerekir. Bu değerleri göz ardı ettiğimiz takdirde tarîkatların farklı milletler arasındaki dağılımı hakkında yapacağımız tespitler pek isâbetli olmayabilir.

Söz gelimi Arnavutlar'ın büyük çoğunluğunun Bektâşiyye tarîkatını ve bu tarîkat aracılığıyla İslâm'ı benimsemiş olmaları, onların Osmanlılar döneminde Bektâşiyye tarîkatının bir uzantısı olan “Yeniçeri” müessesesindeki aktif rolleriyle açıklanabilir.¹⁷ Bunun yanında uzun zaman Slav akımlarına mâruz kalan Arnavutlar'ın Osmanlı'yı bir kurtarıcı olarak görmeleri İslâm'ı kitleler halinde kabul etmelerine vesîle olmuştur.¹⁸

Makedonya'da yaşayan Müslümanlar arasında en yaygın tarîkatlar şöyle sıralanabilir: Arnavutlar arasında Bektâşîlik; Türkler ve Pomaklar arasında Halvetiyye tarîkatının Hayâtiyye kolu, Rifâiyye ve Melâmiyye tarîkatları. Tarih boyunca Makedonya'da faaliyet gösteren tarîkat ve tekkelerin sayısı hakkında kesin bir bilgiye sâhip değilsek de, bugün dört ayrı tekkenin faaliyet gösterdiğini görmekteyiz..

¹⁶ Nimetullah Hâfız, “Yugoslavya'da Bektâşi Tekkeleri”, *Çevren*, Priştine, 1976, sy: IV, s. 59.

¹⁷ Yaşar Nuri Öztürk, “Yugoslavya'da Tasavvufî Hayat ve Tekkeler”, *Türkiye Yazarlar Birliği Yıllığı*, Ankara, 1986, s.235.

¹⁸ Nimetullah Hâfız, “Yugoslavya'da Mevlevî Tekkeleri”, *Mevlânâ ve Yaşama Sevinci*, Ankara, 1978, s.173.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MAKEDONYA'DA DİNÎ MÛSİKÎ'NİN
GELİŞİMİNE
ETKİ EDEN UNSURLAR

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MAKEDONYA'DA DİNÎ MÛSİKÎ'NİN GELİŞİMİNE

ETKİ EDEN UNSURLAR

Dinî mûsikî Türkiye'de olduğu gibi Makedonya'da da iki ana grupta şekillenmiştir. Bunlardan birisi câmi musikisi diğeri ise tekke musikisidir. Üçüncü bölümde kendi içerisinde de bölümlere ayrılan câmi ve tekke musikisi formlarını ayrıntıları ile karşılaştırmalı olarak inceleyeceğiz:

I. Câmi mûsikîsi

Dinî mûsikînin zâhidâne olan kısmını câmi mûsikîsi oluşturur. Tekkedeki tasavvufî lirizmi câmide bulamayız. Câmi mûsikîsi daha çok farz olan ibadetler etrafında oluşur. Tekke mûsikîsi ile birçok ortak vasıfları olmakla beraber câmi mûsikîsinin keskin çizgileri vardır. Bunların başında câmi mûsikîsinde mûsikî âleti (saz) bulunmaması gelir. Câmi mûsikîsinde önemli olan sestir. Daha ziyade duâ mâhiyetini hâiz olan bu mûsikî Türkler'in elinde büyük bir ilerleme göstermiştir. Gerek farz ibâdetlerin dışındaki mevlid, na't, tekbir, salât, salâ, temcid gerekse ezan, kâmet, Kur'an Kırâatı gibi farz ibâdetlerle yapılan ibâdet Câmi mûsikîsi içerisinde zikredilebilir.¹

¹ Sadettin Nüzhet Ergun, *TMA*, İstanbul, 1942, c. I, s.11-13.

Türk dinî mûsikîsi daha çok İstanbul merkezli geliştiğinden gerek Anadolu gerekse Balkanlar'da yapılan icrâları derleme çalışması pek hayâta geçirilememiştir. Bu bağlamda Makedonya'da câmilerin fonksiyonları ile ilgili biraz bilgi vermek yerinde olacaktır. İslâm kültürü içerisinde câmiler diğer dinlerin mâbet anlayışlarından farklı olarak sâdece ibâdet maksatlı kullanılmamıştır.

Osmanlı Türkler'i tarih içerisinde, iki deniz ve üç kıtada ayakta kalacak bir kültür ve sanat mîrâsı bırakmışlardır. Osmanlılar'ın Balkanlar'dan çekilmesiyle başlayan yıkım ve yok etme çalışmalarına rağmen, Balkan şehirlerindeki Osmanlı mîrâsı, varlığını olabildiğince korumaktadır. Osmanlılar'ın kurduğu şehirlerin odak noktasını oluşturan yapılar, çok fonksiyonlu oldukları için, her dönemde yararlı olmuşlardır. Hiçbir yönetim onları bütünüyle yok etmeye kalkışmamıştır.

Câmiler, kaleler, köprüler, kervansaraylar, çarşılar, medreseler, şifâhâneler ve imârethâneler Osmanlı dönemindeki ekonomik, siyâsal ve kültürel hayatın, elle tutulur, gözle görülür, en önemli ve en güçlü şahitleridir. Onların yaşadıkları hayatın içine girmeden, eski fonksiyonlarına yeni fonksiyonlar kazandırmadan, Osmanlılar'ın Balkanlar'da beş yüz yıl süren, uzun soluklu koşusunun dayandığı temelleri ortaya çıkarmak, anlamak ve anlatmak mümkün değildir.

Makedonya'da gerek Osmanlı zamanında gerekse günümüzde inşâ edilen câmiler aynı fonksiyonları icrâ etmektedir. Kültür ve sanatın iç içe şekillendirdiği câmilerimiz mûsikî alanında da bu birliktelikten etkilenmiş ve aşağıda sözünü edeceğimiz dinî mûsikî formları hem Makedonya hem de Türkiye'de ortak olarak kullanılmıştır. 1912 yılında Osmanlı Devletinin bölgeden ayrılması ile başlayan kültürel yozlaşma nedeni ile bazı formlar unutulsa da birçoğu hâlen devam etmektedir. Ancak zamanla bilenlerin azaldığı bu formların ürünlerini kayıt altına almak kültür adına önemli bir vazife olmalıdır.

Makedonya'daki câmiler ve câmilerde görev yapan din görevlilerinin (hâfız, müezzin, mevlidhân vb.) bu bölgedeki müslümanların dini yaşantılarındaki derin etkisini bu vesileyle anmak yerinde olacaktır. Dinî hizmeti yerine getirenlerin başında Osmanlı'nın son döneminde öğrenimini İstanbul'da tamamlayan Hâfız Ataullah Kurtiş (1872-1946), dinî görevinin dışında aynı zamanda şair olan Fettah

Efendi ve bu iki zâtın öğrencilerinden olan din adamı ve şair Kemâl Aruçi Efendi'yi (1920-1977) anabiliriz.² Ayrıca yaşadıkları dönemde Kalkandelen (Tetova) Yukarı Çarşı (Köprü) Câmii imam-hatiplerinden Hâfız Tâceddin Şehâbi'yi (ö. 2004) ve Kalkandelen Merkez Câmiinin imam-hatiplik görevini yerine getiren Hâfız Süleyman Hâfız'ı (ö. 2004) ve halen hayatta olan Üsküp mevlidhânlarından Hâfız Adnan Efendi'yi Makedonya'da dinî mûsikîyi icrâ eden önemli şahsiyetler arasında zikredebiliriz.

Şimdi, dinî mûsikî formlarını Osmanlı geleneğinde ve Makedonya'daki şekilleriyle mukâyeseli olarak izâh edelim:

A. Mevlid

Arapça bir kelime olan “mevlid” kelimesi sözlük anlamı itibari ile “doğum” ve “doğum zamanı”nı, İslâmî terminolojide ise özel olarak Hazreti Peygamber'in doğum zamânını ifâdede kullanılmaktadır.³ Peygamberi en güzel sözlerle övme geleneği Peygamber devrinin şâiri Hassan bin Sâbit'e kadar ulaşmaktadır. İmam Bûsîrî'nin (ö. 1296) *Kasîde-i Bür'e* ya da *Kasîde-i Bürde*'si, Türkçe'ye birçok kez tercüme edilen Ka'b bin Züheyr'in (ö. 645) *Kasîde-i Bürde*'si bunların en meşhurlarındandır.⁴ Hazreti Peygamber'in hayatta iken kendisi için yazılan şiirlerden beğendiklerini mükâfatlandırması, İslâm'daki şefaât inancı nedeni ile Hazreti Peygamber vefat ettikten sonra da şâirlerin O'nu övme konusunda âdeta birbirleri ile yarışa girmelerine sebep olmuştur. Peygamber'e övgü edebiyatının çokça benimsenmiş türlerinden biri de mevlid yazımıdır. Peygamberin doğumu olayını eksen alarak onu çeşitli yönleriyle anlatmaya çalışan bazı şâirler, bu anlatımlarını

² Muhammed Aruçi, *Kemal Efendi Aruçi: Şiirlerim*, Logos-A, Üsküp, 1999, s. 26; Aida İslam, “The Musical Characteristics of the Religious Service in the Mosques of Macedonia”, *Contemporary Trends in Musicology*, (ed. D. Buzarovski), Struga, 2004, s. 25.

³ Mütercim Âsım, *el-Okyanûsü'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kamûsi'l-Muhît*, İstanbul, 1305, c. I, s. 712-713.

⁴ Abdülhakim Koçin, “Vesîletü'n-Necât'taki Duâların Münâcat Türü Açısından Değerlendirilmesi” *Süleyman Çelebi ve Mevlid Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2007, s. 115.

manzum bir dille anlatmanın yanında eserlerinin kalıcı ve yaygın olması için mûsikîyi de kullanmışlardır.⁵

Endülüs'lü muhaddis İbni Dihye'nin (ö. 1236) *Kitâbu't-tenvîr fî mevlidi's-Sirâci'l-Münîr* adlı eseri İslâm dünyasında ilk mevlid manzûmesi olarak kabul edilmiştir. Hazreti Peygamber'in dünyaya gelişlerini pek çok kişi şiirleriyle anlatmış, ancak bunların arasında en meşhuru Süleyman Çelebi'nin (ö. 1422) *Vesîletü'n-Necât* isimli manzûmesi öne geçmiştir.

Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât*'ı Balkanlar'daki Türk, Boşnak, Arnavut, Pomak ve benzeri halklar arasında çok beğenilmiştir. Süleyman Çelebi'nin yazdığı Türkçe ile sevilerek okunmuştur. Söz konusu eser asıl isminden çok Mevlid, Mevlid-i Nebi, Mevlid-i Şerif ve Mevlüd olarak tanınmıştır.⁶

Aslında Türk din mûsikîsinde de mevlid, Osmanlı coğrafyasında yoğun bir ilgi gören *Vesîletü'n-necât* adlı mesnevinin besteli veya kendine has bir şekilde irticâlen okunmasını ve bu maksatla yapılan törenleri ifâde eder. Bu gelenek, zamanla bâzı kâideler çerçevesinde şekillenmiştir:

Mevlid manzûmesinin her bölümü (bahir) mevlidhan denilen bir kişi tarafından okunur. Bahirler arasında genellikle şöyle bir seyir tâkib edilir. “Allah âdın zikredelim evvelâ” mısraıyla başlayan “Tevhid” veya “Münâcât” bahrine sabâ makâmıyla girilir. Burada sabâ makâmına yakın makâmlara geçkiler de yapılarak, okunan Fâtîha'dan sonra bahir tamamlanır. “Nûr” bahrine hicâz makâmıyla girilir. Arada değişik makâm geçkileri yapıldıktan sonra yine hicâz makâmı ile bitirilir. Mevlidin üçüncü bahri, “Âmine Hâtun Muhammed ânesi” mısraıyla başlayan “Vilâdet” bahridir. Rast makâmıyla başlayan bu bahirde de çeşitli makamsal geçkiler yapılarak yine rastta karar kılınır. “Yaradılmış cümle oldu şâdumân” mısraıyla başlayan “Merhabâ” bahrine hüseyinî ile girilir. Yine yakın makamlara geçkiler

⁵ Bedri Mermutlu “Besteli Mevlid Meselesi”, *Süleyman Çelebi ve Mevlid Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 414; Ubeydullah Sezikli, “Besteli Mevlid Üzerine İki Yazma Eser”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Adana, 2008, 8-1, s.180.

⁶ Boşnaklar ve Pomaklar arasında yeni doğan çocukların bir kısmına Mevlüddin, Arnavutlar'da ise Mevlüt isimleri verildiği de görülmektedir. (Bkz. Muhammed Aruçi, “Balkanlar'da Mevlid Geleneği”, *Köprü*, Üsküp, 2006, yıl 4, sy. 19, s.29.)

yapılarak segâh veya hüzzâmda karar kılınır. Mevlidin “Söyleşirken Cebrail ile kelâm” mısraıyla başlayan “Mi’rac” bahrine hüzzâm makamında girilir. Yakın makamlara yapılan geçkilerin ardından segâh karar verilir. Vefât bahri ise dört makamda okunabilir bunlar: Hicâz, nevâ, uşşâk ve beyâtî dir. Mevlidin son bölümü olan “Yâ ilâhî ol Muhammed hakkıyçün” mısraıyla başlayan “Duâ” bahrine ise uşşâk makamıyla girilir yapılan geçkilerin ardından hüseyinî makamında mevlid bitirilir. Ardından okunan Kur’ân-ı Kerîm ve yapılan duâ ile mevlid kırâati ve töreni tamamlanır.⁷

Rumeli topraklarında insanlar gönlündeki peygamber sevgisini ifâde etmek için Peygamber Efendimiz’in dünyaya teşrif ettiği ay olan Rebûlevvel’de, Osmanlı kültür hayatında epeyce yaygınlaşmış mevlid geleneğini ferd ve toplum hayatının bir parçası haline getirmişlerdir. “Hazreti Muhammed’in doğumu bayramı”, ve “Hazreti Muhammed’in doğumu menkıbesi” anlamlarına gelen mevlid, Osmanlı Devleti’nin bir parçası olan Rumeli’de de oldukça yaygınlaşmıştır. Arnavutlar’da ve Boşnaklar’da XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Türkçe olarak okunan Süleyman Çelebi Mevlidi, o yıllarda Nikşiç’li Salih Gaşeviç tarafından Boşnakça’ya ve Hafız Ali Riza Ulqinaku tarafından da Arnavutça’ya tercüme edilmiştir. Hafız Ali Riza Ulqinaku’nun Mevlidi İstanbul’da 1878 yılında *Tercime-i Mevlûd alâ lisân-i Arnavud* ismiyle yayımlanmıştır.⁸

Süleyman Çelebi’nin Mevlidi ikinci defa Vuçiterneli Tahir Popova tarafından *Manzûmetu’l-Mevlûd fî efdali’l-Mevcûd bi lisâni’l-Arnavud* ismi altında Arnavutça’ya tercüme edilmiştir. Ayrıca Hâfız Ali Korça⁹, Abdullah Simlaku ve Hâfız İbrahim Dalliu gibi ünlü Arnavut âlimleri Hazreti Peygamber’in hayatını anlatan mevlitler yazmışlardır.

Rumeli’de mevlit törenleri âdet ve gelenek hâline gelip kutsal gün ve gecelerde, sünnet, doğum gibi vesîlelerle yapılagelmiştir. Mevlidin bazen tamamına yakını veya günün niteliğine göre belirli bölümleri değişik makamlarla aralarında âyetler, ilâhiler ve kasîdeler okunmak sûretiyle icrâ edilmektedir. Balkanlar’da bugün

⁷ Nuri Özcan, “Mevlid-Mûsiki”, *TDVİA*, c. 29, s.484.

⁸ Bu Mevlid günümüzde de Karadağ ve Kuzey Arnavutluk’ta okunmaktadır.

⁹ İsmail Ahmedi, Hafız Ali Korça, *Jeta dhe Vepra*, Shkup, 1989, s.127.

bile mevlit geleneğinin çok yaygın olması toplumun Hazreti Peygamber'e verdiği yüksek değerle ve ona karşı beslenen büyük sevgiyle îzah edilebilir.

Balkanlar'da Arnavutça kaleme alınan bazı mevlidler ise şunlardır:

1. Hasan Zyko Kamberi'nin (d. 1738) Mevlidi: 227 beyitten oluşmaktadır. Bu mevlidde Peygamber Efendimiz'in hayatı, öğretileri, hedefleri, ahlâkı ve en önemlisi estetik ve sanatsal yönü anlatılmaktadır. Yapı itibariyle Kamberi, Süleyman Çelebi'nin mevlidi tâkip etmiştir. Halk şiiri üslûbuyla yazılan bu mevlid, kâfiye yönünden 'a, b, a, b' ya da 'aa, bb' şeklinde yazılmıştır. Mevlidde kullanılan dil, Güney Arnavut lehçesine yakın bir dil olup, Osmanlıca'nın da izleri görülmektedir. Mevlid'in giriş bölümü 22 beyt; Peygamber Efendimiz'in doğumundan yetişkinliğine kadar ele alınan ikinci bölüm 98 beyit; mîracı konu alan üçüncü bölüm 107 beyit olmak üzere toplam 227 beyittir.¹⁰

2. İsmail Floqi'nin Mevlidi: Doğum ve ölüm tarihleri bilinmeyen Floqi'nin bu eseri, Osmanlı alfabesiyle yazılan en eski Arnavutça mevlidlerden biridir. Bu eser, bütün Arnavut dünyasında meşhurdur. Bu mevlid de halk sâde üslûbundan dolayı, halk arasında yayılma imkânı bulmuştur. Floqi bu mevlidinde tamamiyle Süleyman Çelebi'nin mevlidindeki konuları sırasıyla takip etmektedir.¹¹

3. Hâfız Ali Ulkinjaku'nun (d. 1853) Mevlidi: Süleyman Çelebi'nin mevlidinin tercümesidir. *Tercüme-i mevlûd alâ lisân-i Arnavud* adındaki bu mevlid, 1933 yılında Latin alfabesine çevrilmiştir. Ulkinjaku'nun bu mevlidi kısa zamanda halk arasında beğeni kazanmış ve cami mekteplerinde okutulmuştur. Ulkinjaku, Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri'nin "Hüdâ Rabbim" ile başlayan îtikâd manzumesinin tamamını Arnavutça'ya çevirmiş ve bu mevlid'in başına birinci bölüm olarak koymuştur. Ulkinjaku, üçüncü bölümde ve son bölümde de, bazı itikâdi bilgilere yer vermiştir.¹²

4. Hâfız Ali Korça'nın (1874-1956) Mevlidi: Bu mevlid 9 bölümden oluşmaktadır: 50 beyitten oluşan birinci bölüm münâcâât; 38 beyitten oluşan ikinci

¹⁰ Faik Luli-İslam Dizdari, *Mevludet Ne Gjuhen Shqipe*, Camaj-Pipa Yayınları, Shkodra, 2002, s. 29-34.

¹¹ Faik Luli-İslam Dizdari, *a.g.e.*, s. 43-54.

¹² Faik Luli-İslam Dizdari, *a.g.e.*, s. 71-83.

bölüm nûr-i Muhammedî; 52 beyitten oluşam üçüncü bölüm velâdet; 50 beyitten oluşan dördüncü bölüm Peygamber Efendimiz'in doğumunda gerçekleşen olaylar; 54 beyitten oluşan beşinci bölüm doğduğu gece ve çocukluğu; 108 beyitten oluşan altıncı bölüm Efendimiz'n peygamberliği; 88 beyitten oluşan yedinci bölüm mîrac; 30 beyitten oluşan sekizinci bölüm Peygamber Efendimiz'in büyüklüğü ve 126 beyitten oluşan son bölümde de Efendimiz'in vefâtı konu edilmektedir.¹³

5. Şeyh Ahmed Şkodra'nın (d. 1875) Mevlidi: Rifâiyye tarîkatı şeyhi olan Şeyh Ahmed'in bu mevlidinin ilk baskısı 1922 yılında Osmanlı alfabesiyle, ikinci baskısı ise 1926 yılında Latin alfabesiyle yapılmıştır. Bu mevlid, Peygamber Efendimiz'in doğumu ve mûcizeleri olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır.

6. Hâfız Abdullah Semblaku'nun (d. 1892) Mevlidi: Öğrenimini Dârü'l-fünûn'da (İstanbul) tamamlayan Semblaku, 1921 yılında Korça'da müderrislik görevine tâyin edilmiştir. Semblaku'nun mevlidini diğer mevlidlerden ayırt eden en önemli özellik, bu mevlidde edebî ve felsefî temaların kullanılmış olmasıdır. Peygamber Efendimiz'in hayatını üç bölüm olarak değerlendiren yazar, mevlidini de üç bölüm olarak kaleme almıştır: Bunlar doğum, mîrac ve ölüm bahirleridir.¹⁴

7. Tahir Efendi Popova'nın Mevlidi: Tahir Efendi Popova öğrenimini İstanbul'da (Sultânîyye) tamamlamış ve sonra Sancak'da (Yeni Pazar) müderrislik yapmıştır. *Menzûmetu'l mevlûd fî efdali'l mevcûd bi lisâni'l-Arnavud* adındaki bu mevlidi; daha çok Tetova, Gostivar ve Üsküp'te okunmuş ve hâlen okunmaktadır. Bu mevlid de, diğer mevlidler gibi Süleyman Çelebi'nin mevlidinin yazılış tarzını ve sırasını tâkip etmekle birlikte, Ulkinjaku'nun mevlidi gibi Süleyman Çelebi'nin mevlidinin birerbir tercümesi değildir. 1873 yılında İstanbul'da basılan bu mevlid, Ali Ulkinajaku'nun mevlidine göre daha sâdedir.¹⁵ Tahir Efendi bu mevlidinde, her ne kadar Arnavut dili buna pek müsâit olmasa da, Süleyman Çelebi'nin mevlidini yazarken kullandığı 'fâilâtün-fâilâtün-fâilün' veznine bağlı kalmaya özen göstermiştir.

¹³ Faik Luli-İslam Dizdari, *a.g.e.*, s. 340-343.

¹⁴ Faik Luli-İslam Dizdari, *a.g.e.*, 411.

¹⁵ Jashar Recepagiç, *Razvoj i skolstva Albanske Narodnosti na teritoriji danasnje Jugoslavije do 1918 godine*, Priştina 1974, s. 43.

8. Hâfız İsmail Çam'ın Mevlidi: En eski mevlidlerden biri olan bu mevlid, anonimdir ve ezber yoluyla nesilden nesile aktarılmıştır.

9. Hâfız İslam Çelebi (1882-1929) Mevlidi: Osmanlıca alfabesiyle yazılan bu mevlidin başında, Efendimiz'in kırk hadîsi yer almaktadır.

10. Şevki Hocay Mevlidi: 1900 yılında Struga'da doğan Şevki Hocay, 1920 yılında Süleyman Çelebi'nin mevlidini tercüme etmiştir. 632 beyitten oluşan bu mevlid beş bölüme ayrılmaktadır: Birinci bölüm 68 beyit olup, bu bölümde mevlidi dinlemeye dâvet vardır ve Peygamber Efendimiz'in vasıfları ile Allah'ı anmanın önemi anlatılmıştır. İkinci bölüm, 164 beyit olup, bu bölümde Efendimiz'in doğumu ele alınmıştır. Mîraç konusunu ele alan üçüncü bölüm ise 198 beyittir. 202 beyitten oluşan dördüncü bölümde Peygamber Efendimiz'in vefâtı anlatılmakta ve son olarak da dua bölümü yer almaktadır.¹⁶

11. Yunus Metani'nin (1908-1942) Mevlidi: Rifâiyye şeyhi olan Metani'nin bu mevlidi, diğer mevlidlere göre en kısa mevlid olup, 1932 yılında yazılmıştır. Eser Şeyh Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye ithâf etmiştir.

12. İdriz Lamaj'ın (d. 1948) Mevlidi: 504 beyitten oluşan bu mevlidin en önemli özelliği, Peygamber Efendimiz'in doğumundan önceki Arap dünyasının sosyal ve dini yönünü ele alması ve diğer mevlidlere göre çok kapsamlı olmasıdır.

13. İlmi Veliun'un (d. 1952) Mevlidi: 346 beyitten oluşan bu mevlid, daha önceki mevlid yazarlarının temalarını kullanmış olmasına rağmen, özgün Arnavutça bir mevliddir.

14. Zeynula Jashari'nin Mevlidi: *Mevlûd-i şerîf ne gjuhen shqipe* adıyla 1973 yılında Ankara'da basılmıştır.

15. Ferid Vokopolo'nun Mevlidi: 218 beyitten oluşan ve 1940 yılında yayınlanan bu mevlid, Hz. Ali için yazılmıştır.

16. Cemali Şehu'nun Mevlidi: Bu mevlid de Vokopolo'nun mevlidi gibi Hazreti Ali için yazılmıştır.

¹⁶ Faik Luli-İslam Dizdari, *a.g.e.*, 311-319.

17. Fahredin Osmani'nin Mevlidi: 1984 yılında Makedonya İslam Birliği “İlmiye Vakfı” tarafından bastırılan bu mevlid, son zamanlarda Arnavut dünyasında rağbet görmüştür.¹⁷

Ayrıca bu mevlidlerin dışında Prizren’de okunan besteli mevlid vardır. Bestekâr ve kanûnî Hacı Başkim Çabrat (Günümüz Prizren Kültür ve Sanat Vakfı Başkanı) idâresindeki bir heyet tarafından icrâ edilmiş ve bu icrânın 2006 yılında Prizren’de ses kaydı yapılmıştır. Eser, Mart 2007 de bestekâr neyzen Hakan Alvan tarafından da notaya alınmıştır. Mevlidin tüm bölümleri, icrâ eden heyetin okuyuşu esas olmak kaydıyla, müzik kâideleri dikkate alınarak yazılmıştır. Bu mevlid, Balkan müziğinin renklerini taşımakla beraber bâzı bölümlerde kuvvetli bir şekilde, Türk müziği izlerine de rastlanmaktadır. Mevlidin hemen başında yer alan “Mefhar-i mevcûdât, hazreti fahr-i âlem Muhammed Mustafâ-râ salâvât” girişi ile “Merhaba Bahri”nin ses kaydı elimizde olmadığından yazılmamıştır.

Bu besteli mevlidin icrâsı, solo ve koro bölümler halinde yapılmaktadır. Solo bölümleri irticâlen ve serbest olarak; koro yâni cumhur bölümleri ise bilinen usûl kalıpları dışında fakat kendine has okunuş darplarıyla icrâ edilmektedir. Solo bölümleri, okuyucunun mûsikî bilgisi ve zevkine göre makâma bağlı kalmak kaydıyla değişiklikler gösterebilmekte; ancak cumhur kısımları temelde notada verildiği şekildedir. Bu bölümlerin notası yazılırken hece paylaşımı esas alınmıştır. Cumhur bölümlere verilen ölçü değerleri Türk mûsikîsindeki gibi herhangi bir usûl kalıbını ifâde etmez. Bu bölümlerde verilen değerlerden amaç o bölümlerin kendine has icrâsı içindeki birim zamanı ve birim zaman adedini vermektir. Bunlar bilinen Türk mûsikîsi usûl kalıbına uymamaktadır; bu nedenle elimizdeki ses kaydı îtibâriyle bu kalıpları isimlendiremiyoruz.

Bu eserde cumhûren okunan Nûr Bahri, Velâdet Bahrinin uşşâk makâmındaki ilk kısmı ile hüseyini ve beyâtî makamındaki Mi’râc Bahri dışındaki diğer bölümleri solo ve cumhûr okunur. Eser notaya alınırken beyitler heyetin seslendirdiği şekilde yazılmış ancak mevlidde yer aldığı sıra ile notaya

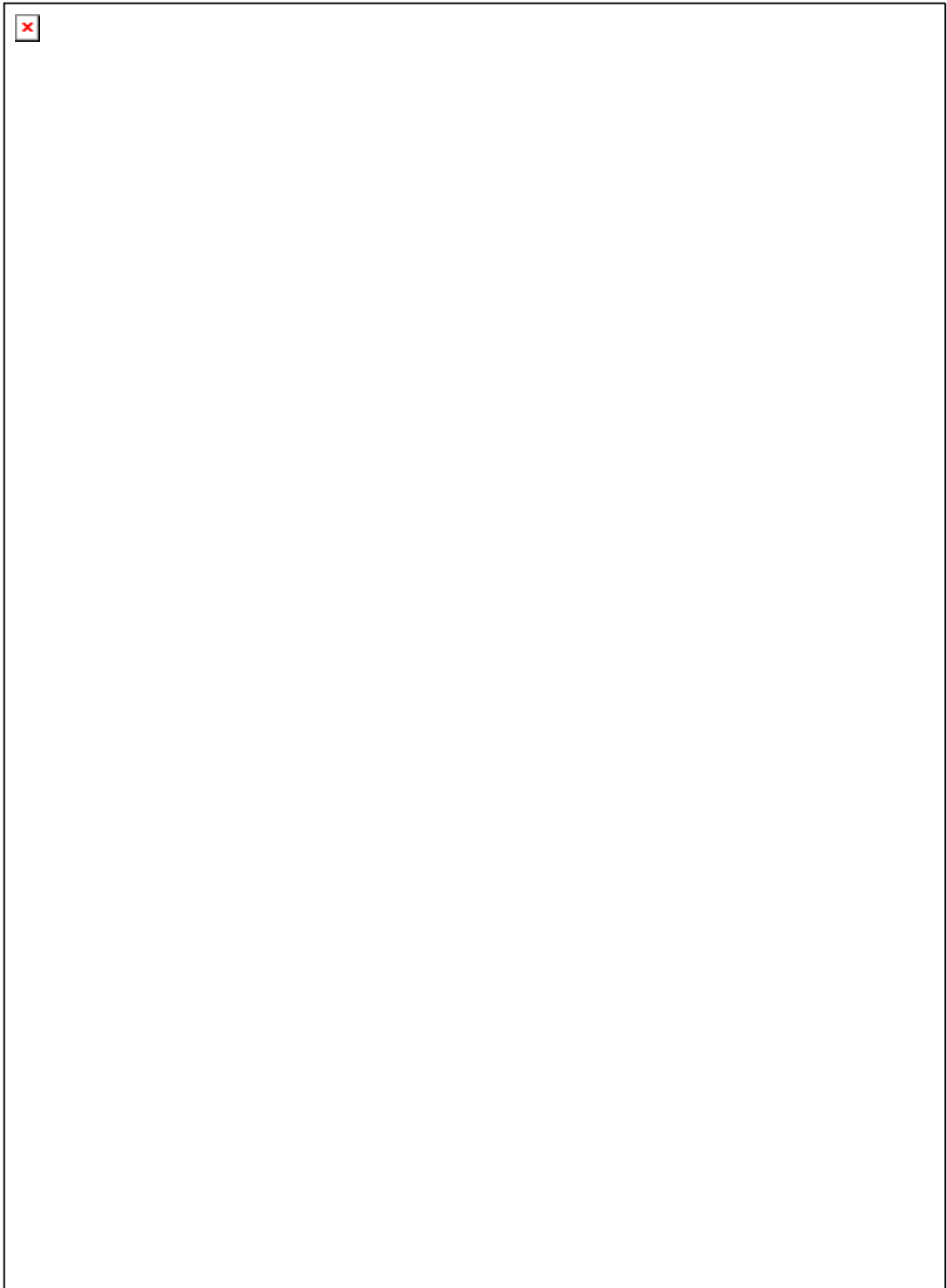
¹⁷ Faik Luli-İslam Dizdari, *a.g.e.*, s. 513-515.

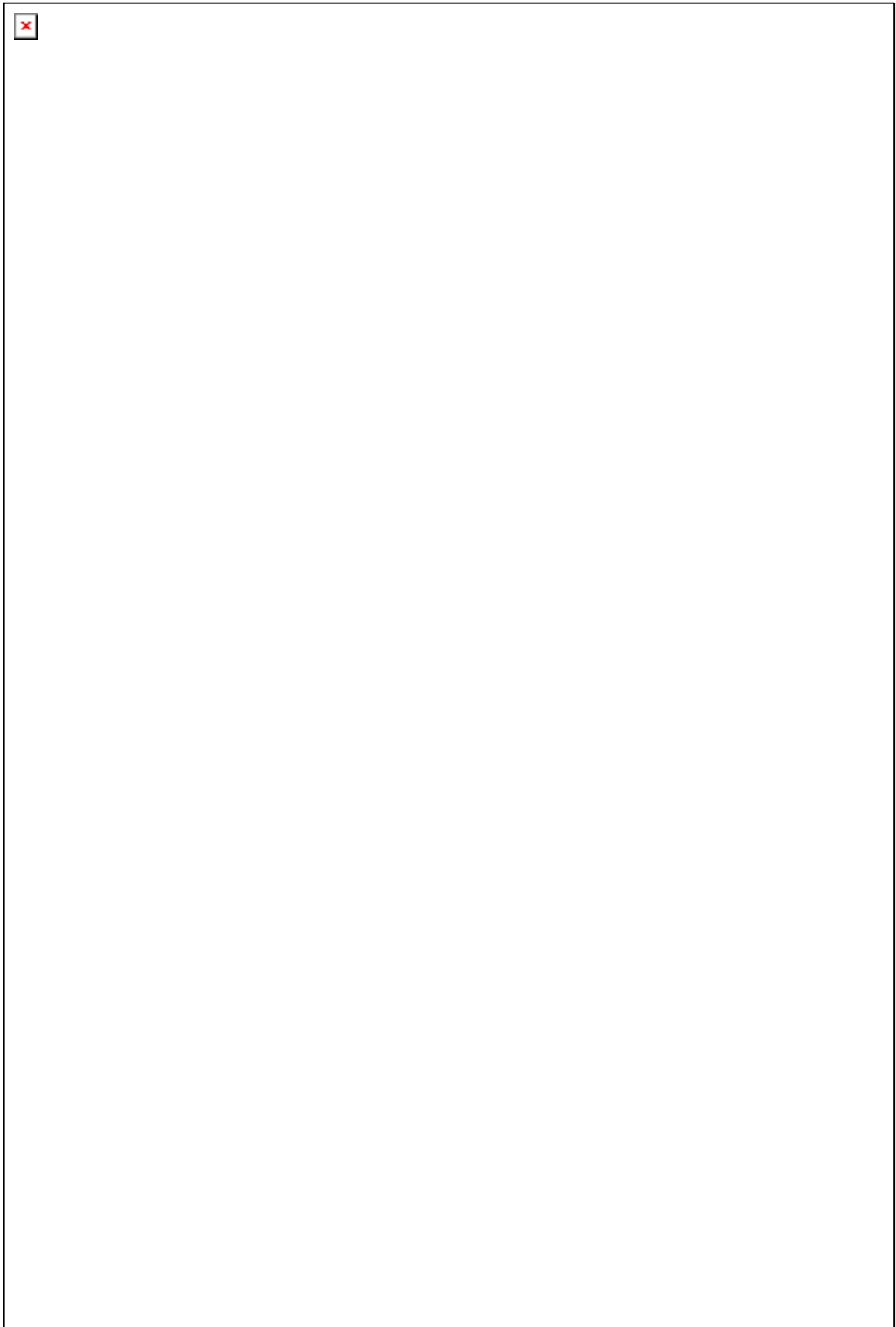
giydirilmiştir.¹⁸ Bu mevlid bestesi özellikle Makedonya ve Kosova’da icrâ edilmektedir.

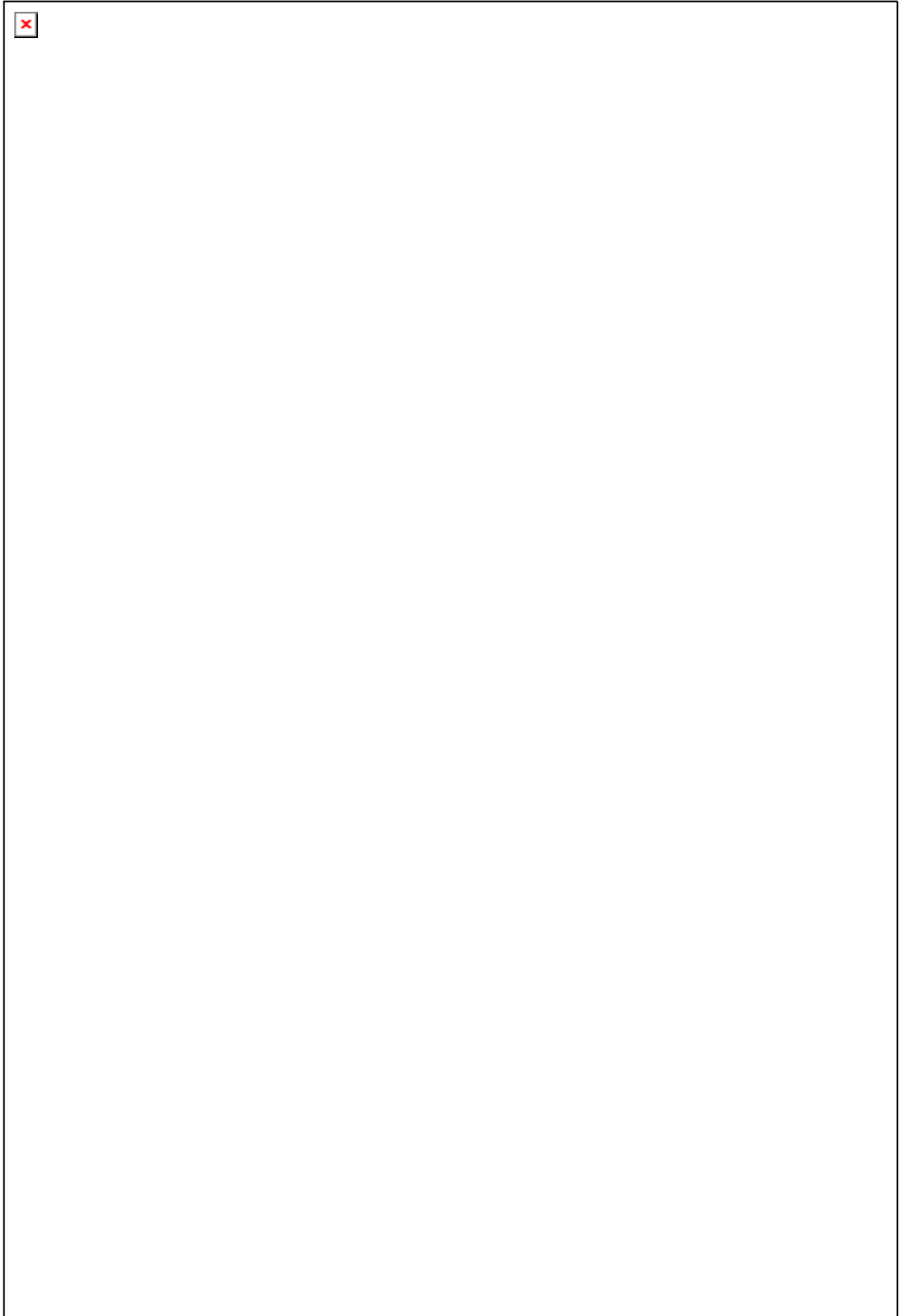
Prizren’de okunan bu besteli mevlid geleneğimizde sabâ ile başlayan tevhid bahri rast olarak, Nur bahri ısfahan iken uşşak, velâdet bahri rast iken uşşak-hicaz, miraç bahri hicaz iken bayâtî, münacât kısmı hüzzam iken hicaz olarak bestelenmiştir.

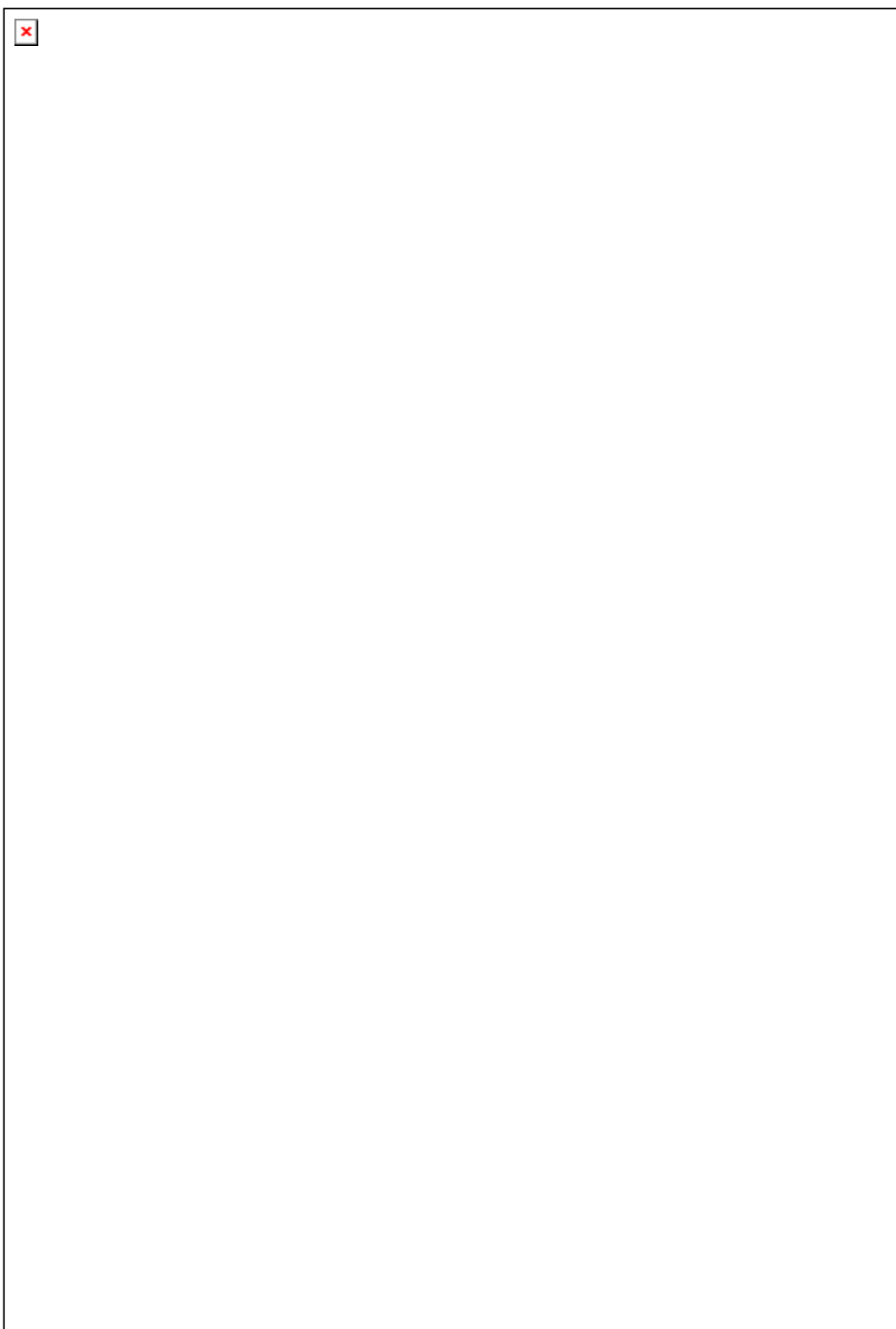
Mevlid icrâları Üsküp, Kalkandelen, Gostivar ve civârında Türkiye’deki geleneğe uygun olarak yapılmaktadır. Süleyman Çelebi’nin Arnavutça çevirisi olan mevlidler Arnavutlar tarafından ağırlıklı olarak uşşak-hicaz ve rast makamında okunmaktadır. Segâh ve hüzzam makamı ise Arnavutlar’da pek kullanılmamaktadır.

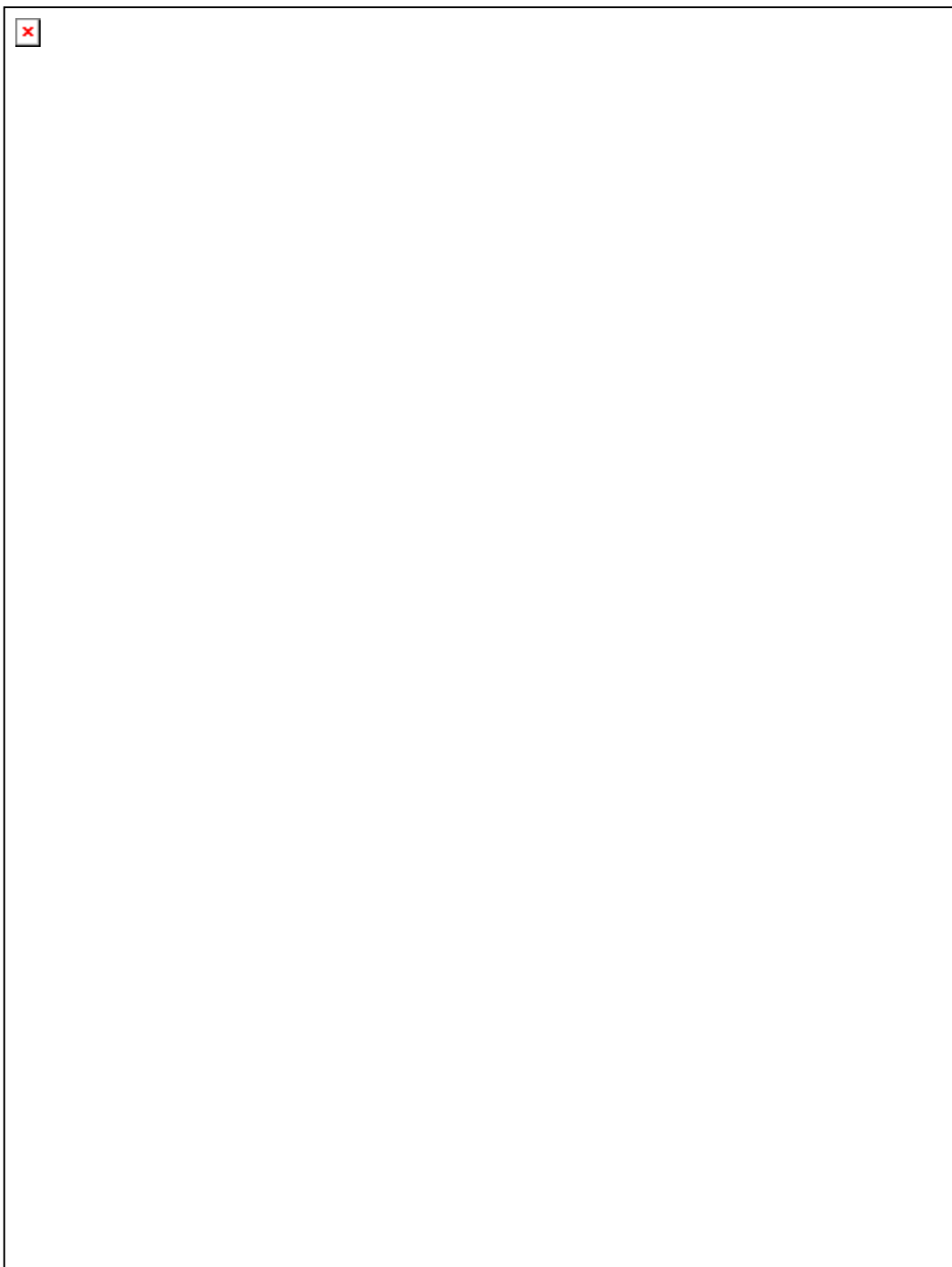
¹⁸ Enes Ergür, “Balkanlar’da Okunan Bir Mevlid Bestesi”, *Keşkül*, İstanbul, 2007, sy. 12, s.72-82.

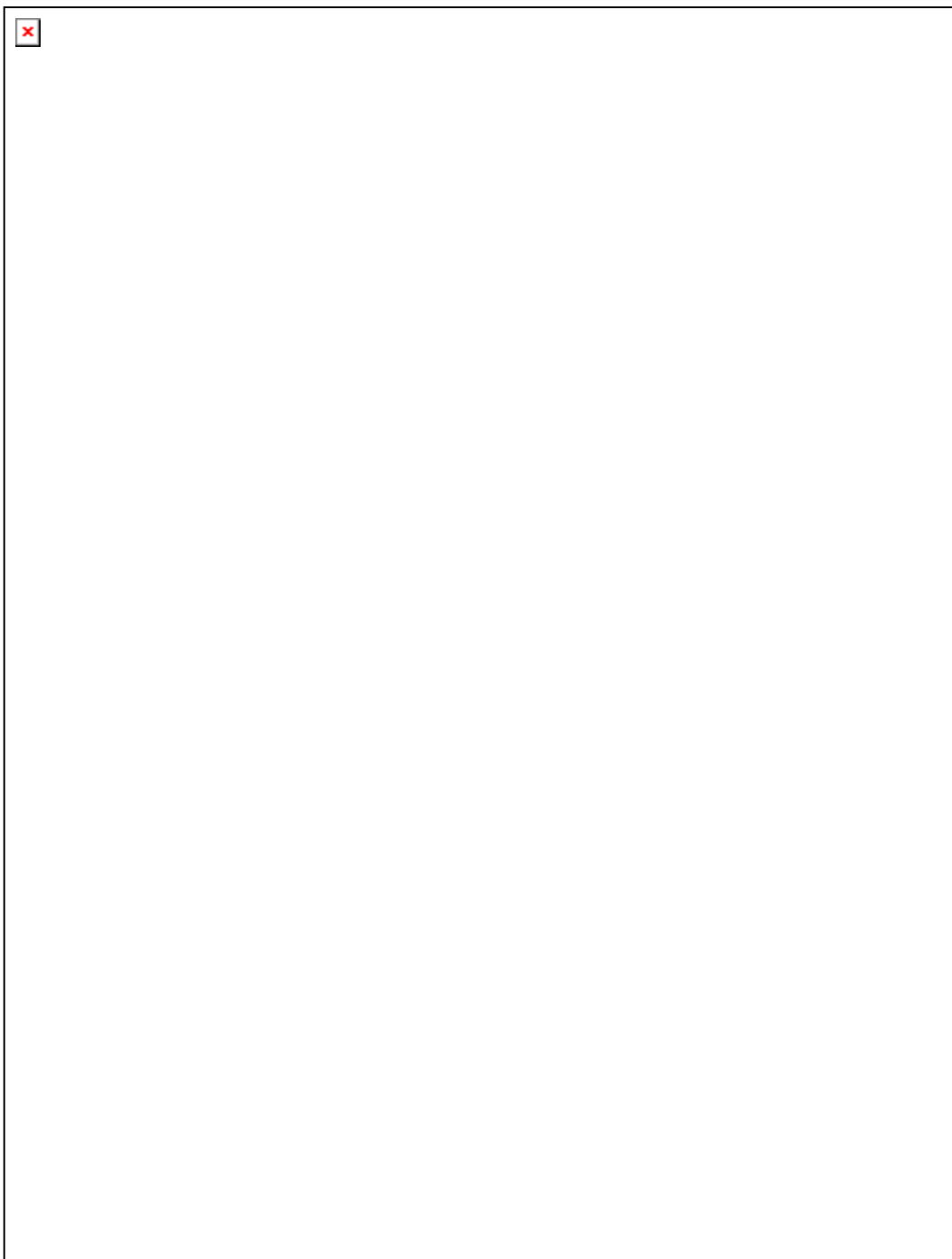

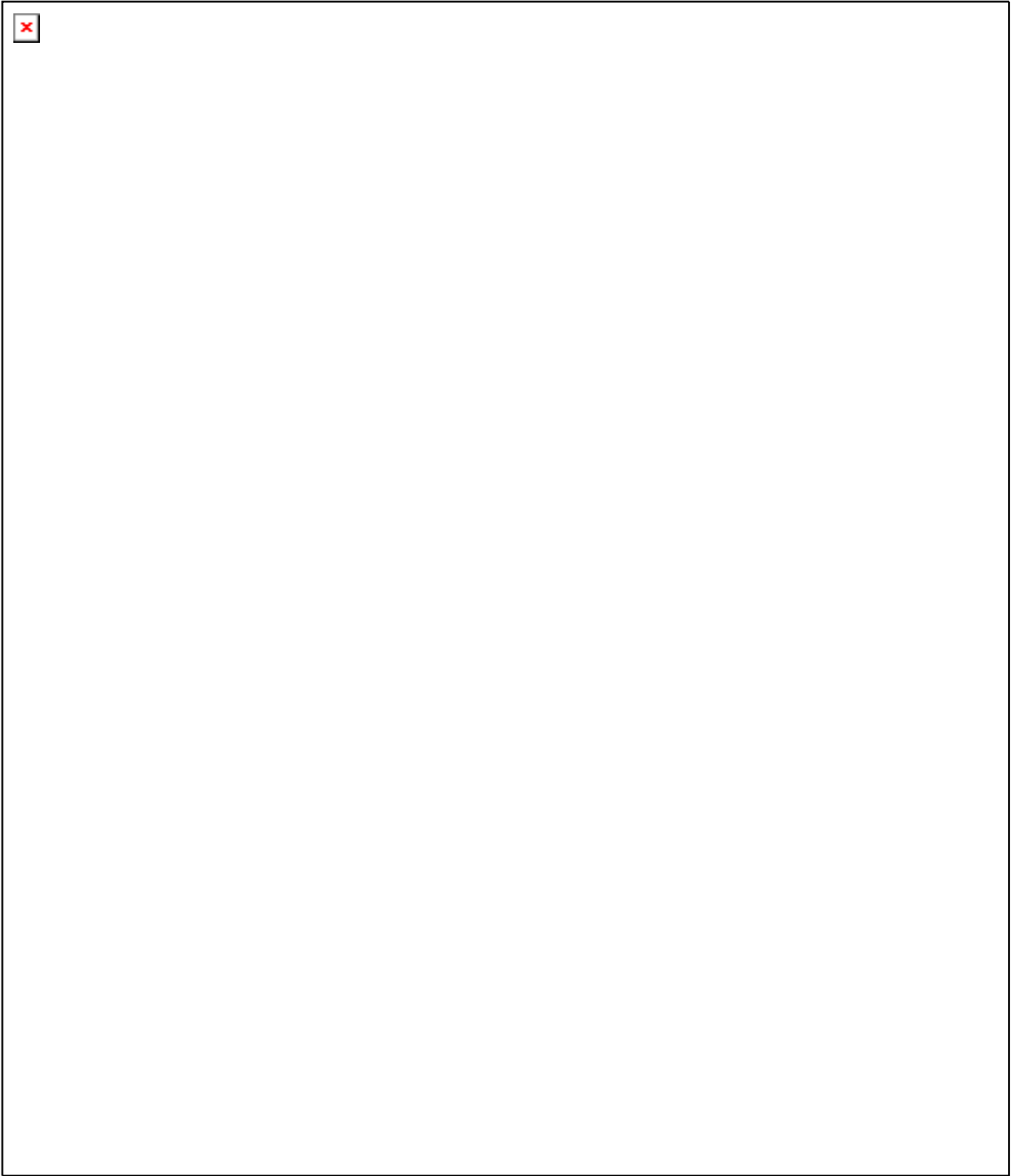

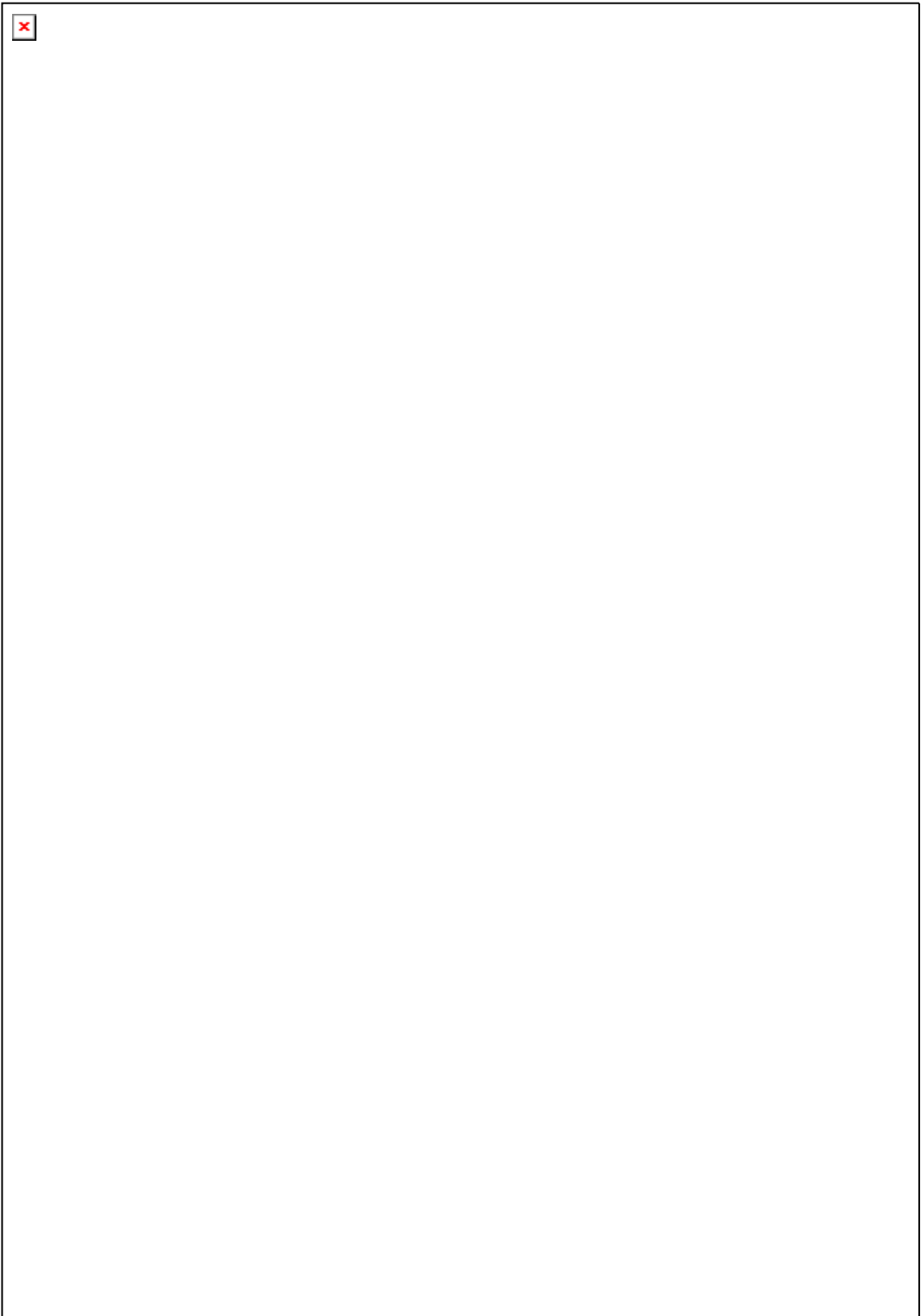

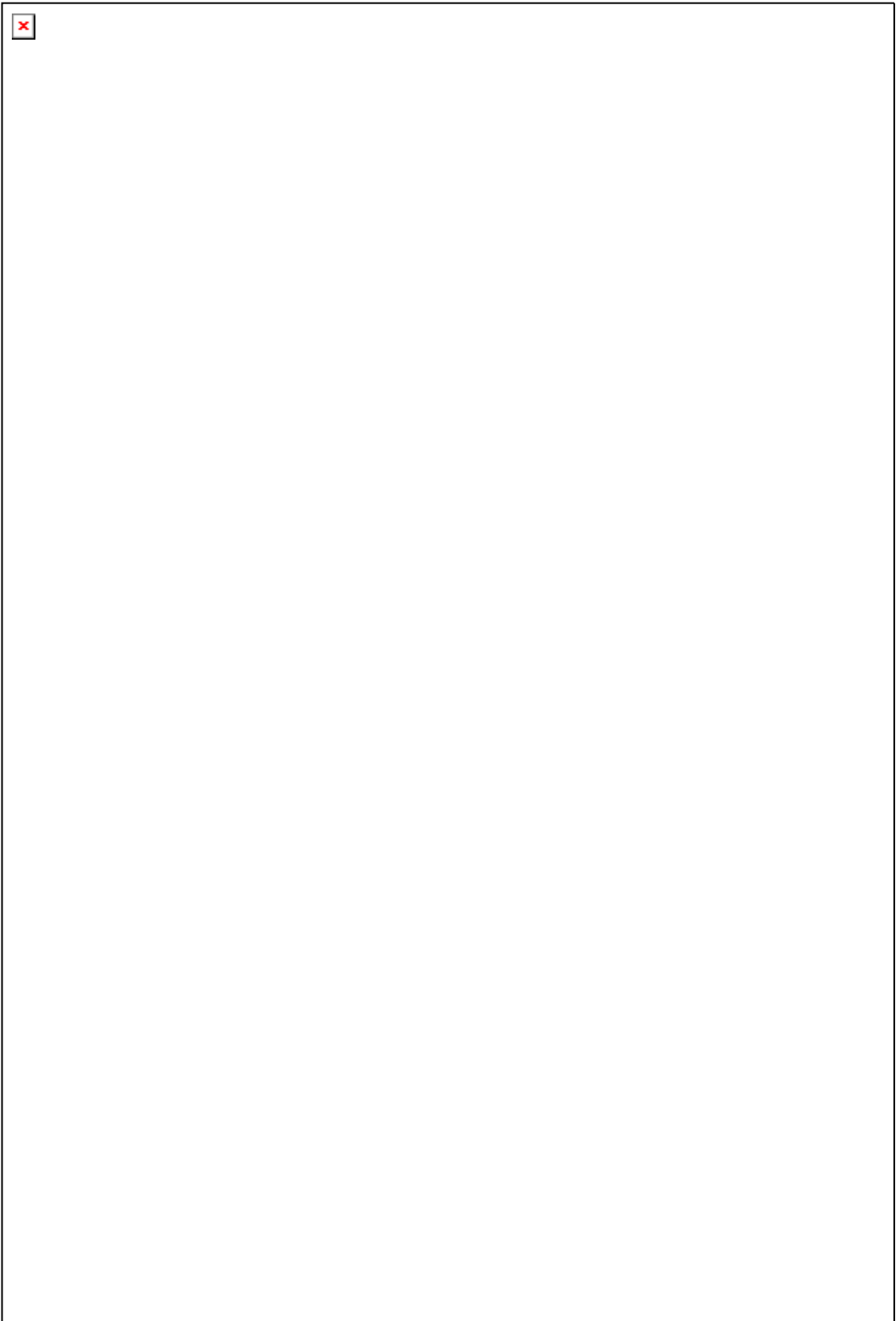

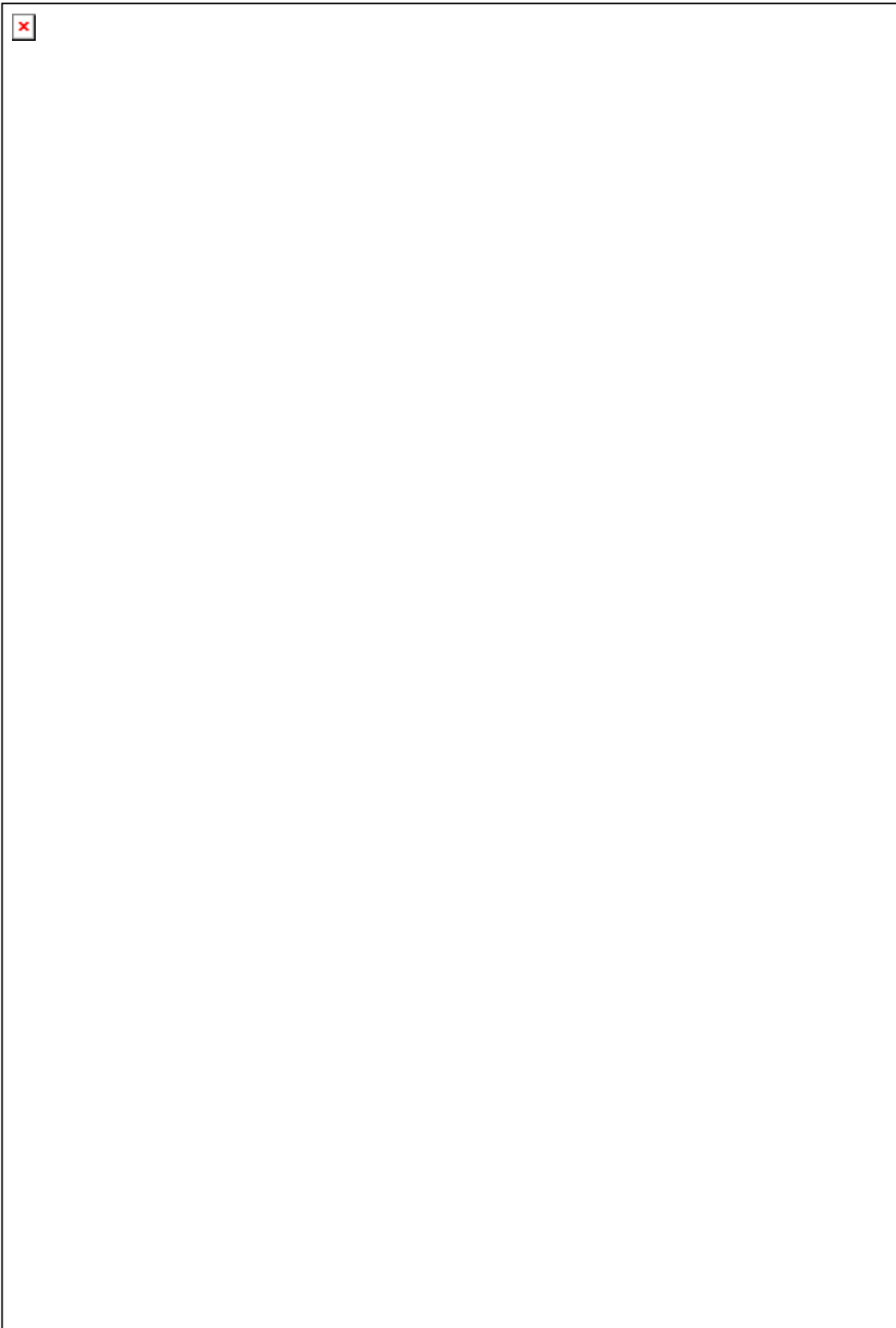

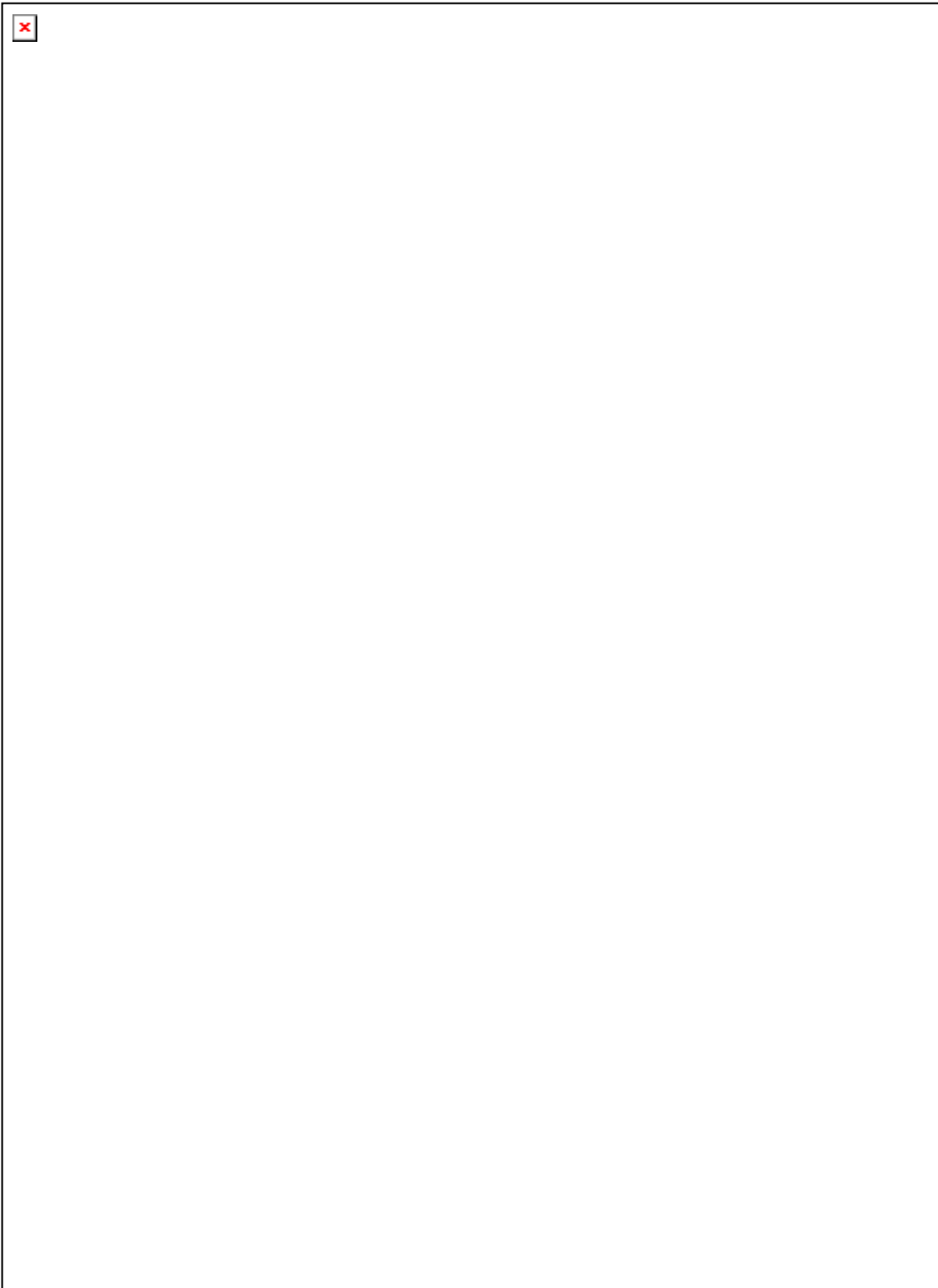

B. Salâ

Arapça'da duâ mânâsına gelen salâ (salât) Türk din mûsikîsinde Hazreti Muhammed'e Allah'tan rahmet ve selâm temennî eden, belli bestesiyle okunan çeşitli güftelere verilen genel addır. Câmî mûsıkisi formları arasında yer alan salâlar okundukları yer ve zamana göre adlandırılırlar.

Sözleri Arapça ve mensur olan salâlar, akşam ezanı dışında dört vakitte okunan ezanlarla birlikte verilebilir.¹⁹ Gelenekte salâlar sabah ezanı hariç ezanı müteakip okunurken bugün ezandan önce okunmaktadır. Salâların makamları okunan ezanla aynı olmalıdır.²⁰ Ayrıca salâlar; sabâ salâtı, cuma ve bayram salâtı, cenâze salâtı, salât-ı ümmiyye ve salât-ü selâm olmak üzere çeşitlere ayrılmıştır. Sabah salâsının bestesi Buhûrizâde Mustafa İtrî'ye âit olup dilkeşhâverân makamındadır. Cuma ve bayram salâtları bayâtî makâmındadır. Bestesi Hatip Zâkirî Hasan Efendi'ye âit olan bu salâ genellikle câminin içerisinde ve müezzinlerin katılımı ile okunur. Yine Hasan Efendiye âit olan cenâze salâsı ise tabut musalladan alınıp kabre konuluncaya kadar devamlı okunur. Bu salâ da cemaatin iştirâki ile okunur. Salât-ı ümmiyye ise bütün İslâm âleminin benimsediği bir salâdır. Türk mûsikîsi açısından önemli bir eserdir. Zîra melodi olarak girift olmayan, İtrî veya Hatip Zâkirî Hasan Efendi'ye ait olduğu söylenen bu eser inanan inanmayan dinleyen herkesin duygularına hitap etmektedir.

Hazreti Peygamber'e duâ etmek mü'minler üzerinde bir vecîbedir. Nitekim bu durum şu âyetlerde ifâde edilir: "İnnallâhe ve melâikethû yusallûne ale'n-nebiyy (Allah nîmet ve rahmeti ile melekler de duâ ve hizmetleriyle peygambere dâimâ ikram etmektedirler). "Yâ eyyühellezîne amenû sallû aleyhi ve sellimû teslimâ": (Ey îman edenler, sizler 'allâhümme salli alâ Muhammed, sallallâhü aleyhi ve sellem, esselâmü aleyke yâ eyyühe'n-nebiyy, essalâtü vesselâmü aleyke yâ resûlallah' gibi duâlarla O'nun üzerine salavât getirin) (Ahzap: 56). Peygamber Efendimiz bir gün "Burnu sürtülsün, burnu sürtülsün, burnu sürtülsün." der. "Kimin yâ Resûlallah" diye sahâbe sorar. O da "adım anılıp da üzerime salâvât getirmeyenin" diye cevap verir.

¹⁹ Nuri Özcan, *Dinî Mûsikî Ders Notları*, İstanbul, 2001, s. 15.

²⁰ Halil Can, "Dinî Mûsikî", *Mûsikî Mecmuası*, İstanbul, 1974, sy. 291, s. 6.

Bir başka hadiste de “Kim adım anıldığında üzerime salâvât getirirse Allah’ın görevlendirdiği iki melek ona ‘Allah seni affetsin’ der, Allah ve diğer melekler de âmin derler; getirmezse iki melek ‘Allah sana rahmet etmesin’ der, Allah ve melekler de âmin derler”. Yine her duânın evvelinde ve sonunda da salâvât getirmek vâciptir.²¹

Muhtelif tarîkat toplantılarında zikre başlamadan evvel de çeşitli güfte ve bestelerde salâlar okunur. Salât-ı Kemâliyye de bunlardan biridir.

Makedonya’da salâlar cuma salâsı, cenaze salâsı, salât-ı kemâliyye, salât-ı ümmiyye ve tekkelerde okunan salâlar olmak üzere sınıflandırılabilir.

1. Bayram ve Cuma Salâsı

Bayram salâsı aynı zamanda cuma günlerinde de okunduğundan, “bayram ve cuma salâsı” olarak da adlandırılır. Suphi Ezgi onun Hatip Zâkirî Hasan Efendi tarafından bestelendiğini kaydetmiş ve *Temcit-Na’t-Salât-Durak* adlı kitabında notasını yayımlamıştır. Eser beş bölümden oluşur:

1-Yâ Mevlâ Allah

2- Leyse’l-‘ıydü limen lebise’l-cedîd

3- İnneme’l-‘ıydü limen hâfe mine’l-va’îd

4- Ve sallî ve sellim alâ es’adi ve eşrafi nûri cemî’il-enbiyâ ve’l-mürselîn

5- Ve’l-hamdü lillâhi rabbi’l-‘alemîn²²

Câmilerde şu şekilde okunurdu: Müezzinler tarafından hep birlikte “Yâ Mevlâ Allah” denildikten sonra bir müezzin “Leyse’l” ile başlayan cümleyi okur, ardından hep birlikte “Yâ Mevlâ!...” kısmı okunur. “Ve sallî ve sellim alâ es’adi ve

²¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dinî Kur’an Dili*, Eser Kitabevi, İstanbul, 1942, c. VI, s. 3923.

²² Suphi Ezgi, *Türk Mûsikî Klasiklerinden Temcit-Na’t-Salât-Durak*, İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı, İstanbul, 1945, s.3.

eşrafi nûri cemî'il-enbiyâ ve'l-mürselîn" ibâresi terennüm edilir ve bunu müezzinlerin "Ve'l-hamdü lillâhi rabbi'l-'alemîn" demesi tâkip ederdi.²³

Cuma salâları Makedonya'da perşembe geceleri tıpkı Türkiye'de olduğu gibi kesintiye uğramıştır. Diğer taraftan cuma salâları üzerinde Makedonya'da Buhûrîzâde Mustafa İtrî'nin dilkeşhâveran makâmındaki salâsı etkili olmuştur. Ancak etkisi hissedilse de bu gün bu salâlar genelde uşşak, sabâ ve hüseyini makamlarında okunmaktadır.

2. Cenâze Salâsı

Cenâze salâsı ölüm haberinin duyurulması maksadıyla minârelerden okunan salâtü selâm ile cenâzenin kabre götürülüşü esnâsında tertip edilen cenâze alâyında ve definden sonra okunan salâ olmak üzere iki çeşittir. Cenâze olduğunu bildirmek için minârelerden okunan salâ cuma salâsı ile aynı metne dayanır. Cenâze salâsının sonuna ölüm hakkındaki bâzı âyetlerin eklendiği ve cuma salâsından bu şekilde ayırt edildiği de bilinmektedir. Bazı kayıtlar, minârelerde salâ vermenin, belli bir vakti olmayan cenâze namazının kılınacağı zamânı haber vermek için okunduğunu, bu âdetin ilk olarak Mısır'da Fâtımîler zamanında başladığını ifâde etmektedir.

Hüseyinî makâmındaki bu eserin Muzıkalı Hâfız Yaşar (Okur) ve Eyyubî Hâfız Ali Rıza'dan (Şengel) derlediği notasını *Nazarî ve Amelî Türk Mûsikîsi* adlı eserinde Suphi Ezgi neşretmiş ve kaynak göstermeden bestekârının Hatip Zâkirî Hasan Efendi olduğunu kaydetmiştir. Halil Can ise bu eserin İtrî'ye âit olduğunu belirtmektedir.

Cenâze namazından sonra teşkîl edilen cenâze alayı sırasında okunan salâ ise bir nevi zikir şeklinde ve cemâatin de katılımıyla icra edilir. Altı bölümden oluşur:

Lâ ilâhe illallâh

Vahdehü lâ şerîke lehû velâ nazîra leh

²³ Nuri Özcan, "Bayram Salâsı", *TDVİA*, İstanbul, 1992, c. 5, s. 269.

Muhammedün emînüllâhi hakkan ve sıdkan

Allâhümme salli alâ seyyidinâ Muhammedin ve ‘alâ âli Muhammed

Ve salli ve sellim alâ es’adi ve eşrafi nûri cemi’il enbiyâi ve’l-mürselîn

Ve’l-hamdü lillâhi rabbi’l-‘alemîn

Bu salâ tabut musallâdan alındıktan sonra kabre götürülene kadar yolda cemâatin önünde yürüyen güzel sesli bir okuyucu tarafından yüksek sesle okunur. Kabristanda mevtâ kabre defnedilinceye kadar, yine okuyucu tarafından önderlik edilmek sûretiyle cemaatin de iştirâkiyle okunmaya devam eder. Cenâze kabre konduktan sonra artık kapatma ve üstü örtülme işlemi başladığında salât kesilir ve Kur’ân-ı Kerîm okunmaya başlar. Kur’ân-ı Kerîm tilâveti, duâ ve onu takîben talkın verildikten sonra, tekrar okuyucu ve cemaatin iştirâkiyle bu salâ okunarak mezarlık terk edilir.²⁴

Makedonya’da ise cenaze salâsı Türkiye den farklı olarak okunmaktadır. Baş tarafı Anadolu’da okunan salâlara benzeyerek: “Accilû bissalâlâti kablel fevt ve accilû bittevbeti kablel mevt” sözleri ile hüseyini makamında başlar. Salâ daha sonra bilinen ritüellerin dışına çıkarak âyetlerle devam eder. Bu âyetler “vebeşşirissabirîne ellezîne izâ esâbethüm musîbetün kâlû innâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn” ve “küllü nefsin zâikatül mevt” âyeti okunurken âyetlerin ardından Allah lafızları söylenir. Daha sonra “velhamdülillahi Rabbil âlemîn” denilerek bitirilir. Son olarak vefât edenin ismi söylenir. Bu salâ belirli bir kalıp içerisinde okunmadığından kişiye göre değişik makamlar da okunabilir. Bu nedenle notaya alınması uygun görülmemiştir.

Bu salâ Gostivar şehri ve civârında okunur. Özellikle Zdunye beldesinde çok yaygındır. Bunun yanı sıra Üsküp ve civârında okunan salâ ise belirli bir kalıp dâhilinde okunduğundan notaya alınmıştır. Kalkandelen’de ise bu salâ geleneği kullanılmamaktadır.

²⁴ Suphi Ezgi, *Türk Mûsikî Klasiklerinden Temcit-Na’t-Salât-Durak*, s.4.

SABÂ CENÂZE SALÂSI

Kaynak Kişi: Hafız Adnan
Notaya alan: Abas Yahya

Serbest

Al lah Al lah

"

"

"

"

yâ

"

"

"

"

"

Haz re ti Mev lâ nâ

Ke rîm Al lah

Ha bib Al lah

Şe fi' Al lah

Mu ham med Re sù lul lah

Üsküp'ün ünlü mevlidhanlarından Hafız Adnan'ın okuyuşundan tarafımca notaya alınmıştır.
Notaya alınış tarihi 06/01/2011

3. Salât-ı Ümmiyye

Bazılarının İtrî'ye bazılarının ise Hatip Zâkirî Hasan Efendiye atfettikleri bu eserin, İtrî tarafından bestelendiği yaygın görüş olarak kabul edilmiştir. Makamı hakkında da ırak veya segâh şeklinde ihtilâflar bulunsa da toplumda yaygınlaşmış şekli segâh makamındaki şeklidir. Bu salât Suphi Ezgi'nin *Nazarî ve Amelî Türk Mûsikisi* adlı eserinin üçüncü cildinde semâî usûlü ile yazılmış şekilde yer almaktadır.²⁵

Salât-ı ümmiyye tüm dünyada okunduğu gibi Makedonya'da da özellikle teravih ve bayram namazlarında büyük bir coşku ile okunmaktadır. Bunlar terâvih ve

²⁵ Suphi Ezgi, *Nazarî amelî Türk mûsikîsi*, İstanbul Konservatuvarı Neşriyatı, İstanbul, 1933, c.III, s. 102.

bayram namazlarının yerleşmiş ritüellerindendir. Bunun yanı sıra özel gün ve gecelerde değişik mevlid törenlerinde özellikle yeni açılan câmler tekbirle ve bu salât-ı ümmiyye ile faaliyete sokulur. Segâh ârızaları Arnavutlar'a çok uygun olmadığından ârızaların baskıları tam olarak basılmamakta ve eser daha çok uşşak makâmını anımsatmaktadır. Sonuç olarak aşağıda da notasını verdiğimiz salât-ı ümmiyye hemen her türlü toplu törende okunmaktadır:

SEGÂH SALÂT-I ÜMMİYE

Aksaksemâî Evferi
Nîm Evsat
Aksaksemâî

Buhûrizâde M. İtrî Ef.

Al lâ hüm me sal li a lâ sey yi di nâ Mu ham me din in ne biy yil

üm miy yi ve a lâ â li hi ve sah bi hi ve sel lim

Câmi mûsikisinde üç kez ard arda tekrar edilen Salât-ı Ümmiye, üçüncü tekrarında aşağıdaki şekilde icra edilmektedir.

Aksaksemâî Evferi
Nîm Evsat
Evfer
Yürüksemâî

Al lâ hüm me sal li a lâ sey yi di nâ Mu ham me di nil le zî

câ e bil hak kıl mü bîn ve er sel te hû

rah me ten lil â le mîn

Aşağıda örnek olarak verdiğimiz salâ notası velâdet bahrinin sonunda okunur:

UŞŞAK SALÂ

Beste: ?
Güfte: ?
Notaya Alan: Abas Yahya

Sofyan

Sal lal lah Rab bü na a len nû ril mü bîn

Alme del mus ta fa se yi del mür se lin

El beñîr el nezîressîrâce'l-Münîr
Hâteme'l-enbiyâ eñrafe'l-âlemîn

Notaya alınma tarihi 06/08/2003

UŞŞAK SALÂ

Güfte: ?

Beste: ?

Sofyan

Notaya Alan: Abas Yahya

Al- la- hüm- me sal- li a- lel Mus- ta
Al- la- hüm- me sal- li a- lel Hâ- şî
Al- la- hüm- me sal- li a- lel Kû- rey
fa Al- la- hüm- me sal- li
mi Al- la- hüm- me sal- li
şî Al- la- hüm- me sal- li
a- lel Mus- ta- fa Be- dî- û'r re-
a- lel Hâ- şî- mi Be- dî- û'r re-
a- lel Kû- rey- şî Be- şî- rûn Ne-
sù- li ve bah- rû's sa- fâ
sù- li E- bu'l Kâ- sı- mî
zî- ru Ced- dü'l Ha- sa- ni

Notaya alınma tarihi: 1/1/2010

C. Temcîd

Sözlükte “tâzim ve senâ etmek” anlamındaki “temcîd”, minârelerde ezandan ayrı olarak Allah’a yapılan dua, tazarru ve münâcâtlar hakkında kullanılmaktadır. Üç aylarda recep ayının ilk gecesiyle başlayıp ramazan ayının terâvih kılınan ilk gecesine kadar, ramazanda ise sahurdan sonra müezzinler tarafından halkın katılımıyla okunurdu. Câmi ve tekkelerde temcîd okumak müezzinlerin ve zâkirlerin önemli görevlerindendir.²⁶

Diğer dinî mûsikî formlarında olduğu gibi, bu form da Makedonya’daki dinî mûsikîye etki etmiştir. Makedonya’da temcîd kelimesi halk arasında, bir kimse öldüğü zaman okunan salâ yerine de kullanılır. Aşağıda notasını vermiş olduğumuz temcid Makedonya’nın Struga ve Ohri şehirlerinde okunmaktadır.

²⁶ Ubeydullah Sezikli, “Temcîd”, *TDVİA*, c. 40, s. 410.

ÇARGÂH TEMCÎD

Güfte: ?

Beste: Anonim

Notaya alan: Abas Yahya

Serbest

Lâ i lâ he il lal lah Hak lâ i lâ he il lal lah

"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"

Â dem sa fiy yul lah Mev lâ lâ Mev lâ

Nuh	ne	cî	bul	lah	"	"	"	"	"
İb	ra	him	ha	lî	lul	lah	"	"	"
İs	ma	il	ze	bî	hul	lah	"	"	"
Dâ	vud	ha	lî	fe	tul	lah	"	"	"
Mû	sa	ke	lî	mul	lah	"	"	"	"
Î	sa	rû	hul	lah	"	"	"	"	"
Mu	ham	me	dun	re	sû	lul	lah	"	"

yâ Haz re ti Mev lâ

"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"

Notaya alınma tarihi: 06/07/2011

D. Ezan

Ezan, Arapça “bildirmek, duyurmak, çağrıda bulunmak, îlân etmek” anlamında bir mastar olup, terim olarak farz namazların vaktinin geldiğini özel bir şekilde müminlere duyurmayı ifâde eder. Ezan okuyana müezzin, ezanın okunduğu yere mi’zene, ezan okunan yer de özel günlerde ışıklar yakılması nedeniyle menâr veya minâre, müezzinin ezan okurken minârede etrafı dolaştığı yere de şerefe (balkon) denilmektedir.²⁷

Ezan Türk mûsikîsi formları içerisinde, bestesiz câmi mûsikîsi formları arasında zikredilmektedir. İrticâli (doğaçlama) olarak icrâ edilir. Günümüzde bazı dinî mûsikî bestekârlarınca ezana besteler yapıldığını da görmekteyiz. Kanaatimizce bu çalışmaların çok daha geliştirilerek, bu ilâhî çağrının gerektiği şekliyle en güzel bir biçimde icrâ edilir hâle getirilmesi lâzımdır.

Dinî bir terim olarak ezan, Hazreti Peygamber zamanında ortaya konulmuş, günde beş vakitte okunmuş ve o günden beri İslâm toplumlarında uygulanarak zamânımıza kadar gelmiştir. Hazreti Peygamber zamanında cuma günleri sâdece hutbeden önce bir iç ezan okunurdu. Hazreti Osman devrinden îtibâren cuma namazı için halkın önceden haberdar edilmesi amacıyla, namaz vakti gelince dışarıda da ezan okunmaya başlanmıştır. Ancak ezan sadece namaz vakitlerini bildiren bir îlân değil, ezan İslâm toplumu için önemli bir bildiridir.

Türk mûsikisinde ezan, namaz vaktine göre seçilmiş bir makam anlayışı içinde kendine has bir icrâ tarzı ve üslûp çerçevesinde serbest olarak şu şekilde okunur: Hangi makamda okunacaksa başlangıç tekbirlerinde o makâmın ilk perdeleri gösterilir. Lafzatullâhın açık olarak telaffuz edilmesine bilhassa dikkat edilmeli, ibârenin "Allâhu ekber" şeklinde söylenip anlaşılmasına ve bölünmesine, benzeri prozodi hatâsına meydan verilmemelidir. "Eşhedü en lâ ilâhe illallâh" cümlesi de tekbirlerde kullanılan makam ve perdelerden okunur. Ardından gelen, "Eşhedü enne

²⁷ *el-Mu’cemu’l-Vasît*, (haz. İbrahim Mustafa), Mektebetü’l-İlmiyye, Kahire, 1960, cüz: 2, s. 971.

Muhammeden resûlullah”larda makâmın meyâna gelmeden önceki seyrini gösterecek nağmeler yapılır. "Hayye ale's-salâh" ezanın meyân kısmı olduğundan burada tiz seslerde dolaşılır ve uygun makam geçkileri yapılır. "Hayye ale'l-felâh”ın okunuşunda ise bu kısmın ikinci meyân olması sebebiyle yine meyân nağmelerinde gezinilir. Son tekbirlerde makâmın karar sesleri gösterilir, tehlilde ise karar verilerek ezan bitirilir. Ezanın icrasında müezzinin ses rengi, perde genişliği ve özellikle mûsikî bilgisinin önemli rolü vardır. Bu konularda güçlü müezzinlerin icrâları bir anlamda irticâî bir beste faaliyeti olarak düşünülebilir. Bundan dolayı güzel ezan okumak ayrı bir kâbiliyet ve hüner işidir. Ezân okuyuşunda ayrıca kararların çok önemli bir yeri olduğu ve karar perdelerinin ezânın en tesirli bölümlerini meydana getirdiği için müezzinin buralarda daha dikkatli olması ve bütün mûsikî kabiliyetini bu kısmın icrasında ortaya koyması gerekir. Gelenekte sabah ezanı sabâ, dilkeşhâverân; öğle rast, hicâz; ikindi hicâz, uşşâk, bayâtî; akşam segâh, rast, dügâh, hicâz; yatsı hicâz, rast, uşşâk bayâtî, nevâ makamlarında okunmaktadır.

Ezan okumanın âdâb ve erkânı zamanla çeşitli farklılıklar göstermiş, bundan da değişik tavırlar doğmuştur. Nitekim eskiden İstanbul, Bursa, Konya ve İzmir gibi önemli kültür merkezlerinde özel ezan okuma tavırlarının olduğu bilinmektedir. Bunlardan "saray tavrı" adı verilen İstanbul tavrının saraya mensup müezzinlerle bâzı paşaların bilhassa Ramazan aylarında selâtin câmilerinde müezzinlik yapmaları sebebiyle halk arasında yerleşmiş olduğu belirtilir.²⁸

Makedonya’da ise ezanlar, geçmişte Osmanlı geleneğine uygun olarak okunmaktaydı. Bunun yanı sıra Türkiye örneğinde olduğu gibi başkent Üsküp’te bu gelenek daha fazla korunmuştur. Diğer şehirler ise bu gelenekten bir hayli uzaklaşmıştır. Ancak Türkler’in yoğun olarak yaşadığı Kalkandelen, Gostivar, Struga ve Ohri gibi şehirlerde bu gelenek hâlen uygulanmaktadır. Genel olarak Makedonya’da ezanlar sabah ezanı sabâ, öğle uşşak, ikindi hicâz, akşam segâh, yatsı ezanı rast makamlarında okunmaktadır. Yakın tarihlere kadar minâreye çıkma ve cumhur müezzinliği geleneği devam ettirilmişse de son zamanlarda bu gelenekler yavaş yavaş kaybolmuştur.

²⁸ Nuri Özcan, “Ezan”, *TDVİA*, c. 12, s.44.

E. İlâhî

Arapça “Allah’a ait” manasına gelen ilâhî, Türk edebiyâtında nazım türleri belirginleşmeden önce, dinî muhteva taşıyan her türlü şiire ad olmuş, daha sonra tasavvufî temaları işleyen ve Türk din mûsikîsinin makam ve usulleri ile bestelenerek dinî toplantılarda okunan şiirler bu adla isimlendirilmiştir. Bugünkü tespitlere göre ilâhi kelimesi, “bestelenmiş dinî tasavvufî şiir” anlamıyla ilk olarak Evliyâ Çelebi’nin *Seyâhatnâmesi*’nde geçmektedir.²⁹ İlâhiler şekil bakımından din dışı Türk mûsikîsindeki şarkı formuna çok benzerler, fakat sözleri ve melodi yapısı itibariyle şarkıdan ayrılırlar.³⁰

Geleneğimizde ilâhîler genellikle içerisinde bulunan aylara veya okunan tarîkata göre değişiklik gösterir. Eskiden tekkelerde her hicrî ay için bestelenmiş ilâhîler okunurdu. Mesela Muharrem ayında Kerbelâ olayı üzerine bestelenen ilâhiler okunurken, Rebûlevvel ayında Hazreti Peygamber’in doğumu ile ilgili ilâhiler, Recep ayında mi’rac kandili münâsebetiyle mi’racla ilgili ilâhiler seçilirdi. Ramazan ayının ilk on beş gününde “hoş geldin, merhaba yâ şehr-i ramazan” nakaratlı ilâhiler okunurken on beşinden sonra ise “dost elvedâ yâ elvedâ”, “elvedâ yâ şehr-i sultan” nakaratlarını terennüm eden ilâhiler okunurdu.³¹ Halk arasında büyük ve küçük tevbe adlarıyla anılan Cemâziyelevvel ve Cemâziyelâhir ayları tövbe ve istiğfar zamanı olarak kabul edildiğinden güftelerinde bu konulara yer verilen ilâhileri okumak tercih edilmişti. Şevval, Zilkâde ve Zilhicce aylarında ise hac farızasının kutsiyeti ve mukaddes yerlerin özlemine terennüm eden ilâhîler okunur.³² Tarîkatların ise ayrıca kendi büyüklerini öven ve her tarîkatın kendisine mahsus ilâhîleri vardı. Bunların yanında ilâhiler toplumda düğün, sünnet, asker uğurlama v.s. gibi sosyal olaylarda da okunagelmiş ve okunmaktadır.

²⁹ Mustafa Uzun, “İlâhi”, *TDVİA*, İstanbul, 2005, c.XXII, s. 64.

³⁰ Yılmaz Öztuna, “İlâhi”, *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, Ankara, 1990, c. I, s. 385

³¹ Nuri Özcan, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Dinî Mûsikî”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, 1999, c. X, s. 724.

³² Mustafa Uzun, a.g.m., s. 66.

Makedonya’da ise Allah ve Peygamber, ayrıca din adamlarının meziyetleri hakkında yazılmış ve her makamdan çeşitli usullerle kendine mahsus bir tavırla bestelenmiş Türkçe, Arnavutça, Boşnakça ve Makedonca okunan manzum ilâhîler bulunmaktadır. İlâhîler bir veya birkaç kişi tarafından câmilerde, tekkelerde vb. ibâdet meclislerinde mevlidler esnasında okunur. İlâhîlerin kendine mahsus tavırları vardır; bunları şarkı tavrından ayırmak için bu noktaya dikkat edilmelidir. Her makâmdan ilâhi bestelenmişse de ağırlıklı olarak uşşak, rast, nihavend, hicaz makâmları kullanılmıştır. Örnek olarak notalarını vereceğimiz ilâhîlerde olduğu gibi, Arnavutlar’da ilâhîler genellikle renkli ve kıvrak makamlardan bestelenmiştir. İlâhîler çeşitli usullerle bestelense de, genellikle küçük usûller tercih edilmiştir. Tekkelerde zikir esnasında okunan ilâhîlerin zikir darbalarına uygun olanlardan seçilmesi âdettir. Diğer birçok dinî eserler gibi, ilâhîler de zamanla kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Ancak yaptığımız bu gibi çalışmalarla kayıt altına alınma çabaları ise ümit vericidir.

Zamanımızda Makedonya’da ilâhî yazan, besteleyen, öğrenen ve öğreten kişilerin çok azaldığını burada belirtmeliyiz. Buna rağmen dinî mûsikîsi formları arasında ilâhîlerin Makedonya’daki Türk’ler ve Arnavut’ların dinî yaşantıları üzerindeki doğrudan etkisi gözlerden kaçmamaktadır.

1 Makedonya'da okunan ilâhîlerden bazı örnekler:

UŞŞAK İLÂHÎ

Güfte: ?

Beste: ?

Notaya alan: Abas Yahya

Nîm Sofyan

Zot i jon je i madh nu e shem Gji tha

sen det ke kri ju (S a z) ju (S a z.. ..) Tan te

mi rat na i ke mbu shur ty me t'njoht e me t'be

su ty met t'njoht e me t'be su (S a z...)

Gjitha sendet e ksaj bote
Madhrine tende vertetojne
Ftyrat e gjithve mbi toke
N'sexhde per ty po deshmojne

Ti je nuri i gjithsisë
E dritëve gjith dynjane
Ti je shpresa e njerzise
T'lutem mbi ne ben derman

Notaya alınma tarihi: 10/01/2000

UŞŞAK İLÂHÎ

Güfte: ?

Beste: ?

Sofyan

Notaya alan: Abas Yahya

Je mi ar dhun n'ket dun ja Per me dit se

ka Al lah Atij me ju lu tun na

Lâ i lâ he il lal lah

İbni shemsi e ka shkru
Zoti n'xhennet me na çu
Msoja ilmin fmive tu
Lâ ilâhe illallah

Hem Allahun kush e don
Dhe Allahu at e don
Me melek n'xhennet e çon
Lâ ilâhe illallah

Hem Allahun kush se don
Dhe Allahu at se don
me shejtan n'xhehennem e çon
Lâ ilâhe illallah

Jam merzitur du me dal
Me shku n'qabe skemi mall
N'ziker daima me kan
Lâ ilâhe illallah

UŞŞAK İLÂHÎ

Güfte: ?

Beste: ?

Sofyan

Notaya alan: Abas Yahya

Mu ham me di'n Mekke lin di po pu llin n'is

lam e bin di pre di ki min a ty fi lloj

Te re je ten ja ku sh toj pre di ki min a

ty fi lloj Te re je ten ja kush toj

Bey tul la haj de te shkojm Qa ben ne ta

vi zi to jm i be ku ar esht ai vend

Al la hun du ke per mend

Te gjith t'veshur ne ihram
Ah tavafin un ta baj
Ujin zemzem ta shijoj
At knaqsi ta perjetoj

T'flijoj kurban per Allah
N'arafat te bej dua
N'safa merve te vrapoj
Allahu ekber te jehoj

Medinen ta vizitoj
Muhammedi ku jetoj
Ta shoh vendin jet ku ndroj
Nje fatiha t'ja kendoj

Notaya alınma tarihi: 05/03/2011

UŞŞAK İLÂHÎ
(Cân u cihanda)

Nîm Sofyan
(♩=93)

Güfte: Hacı Ömer Lütî
Beste: Hacı Başkım Çabrat

Câ- nu ci- han- da sen- sin Al- lâ-
hım Sır- ru a- yan- da
sen- sin Al- lâ- hım (Saz... ..) Sır- ru
a- yan- da sen- sin Al- lâ- hım

Cân u cihânda sensin Allâh'ım
Sırr u ayanda sensin Allâh'ım
Yok sana perde ben demem nerde
Çünkü her yerde sensin Allâh'ım

Eyliyor nâgâh bu sırra âgâh
Semme vechullâh sensin Allâh'ım
Arş u amâda ferş u semâda
Nakş u likâda sensin Allâh'ım

Zülfile başta kirpikte kaşta
Bu sırrı fâşta sensin Allâh'ım
Kays ile Leylâ Vâmık'la Azrâ
Yusuf Züleyhâ sensin Allâh'ım

Evvel ü Âhir Bâtın u Zâhir
Her şeyde bâhir sensin Allâh'ım
Senden bu demdir kim mevcüyemdir
Lütî âdemdir sensin Allâh'ım

UŞŞAK İLÂHÎ
(Ey Hatemü'n-Nebî)

Güfte: Prizrenli Âşık Ferki
Beste: Hacı Başkim Çabrat

Sofyan

Ey ha te mül ne bî (S a z) cis mi mü nev ver

mü nev ver Re sū lî Hak kın Hak en bi yâ mız

(S a z ...

...)

En bi yâ yı nūs ha ek ber ek be rul mu

al lâ ek ber (S a z) Şem i zi yâ mız

Ey hatemü'l-nebî, cism-i münevver Allah Allah
Münevver Resûlî Hakk'ın Hakk enbiyâmiz Allah Allah
Enbiyâ-yı nüsha-i ekber, ekberu'l-muallâ ekber
Şem-i ziyâmiz Allah Allah Hak enbiyâmiz Allah Allah

El-abamızdan görenler, görenler erkân Allah Allah
Erkânîyle olur ârifü'l-insân Allah Allah
İnsanın rûyunda Ferki
Ol Kur'ân'da gayri yok bir, yok bir esmâmiz Allah Allah

UŞŞAK İLÂHÎ
(Ey dil safâ bul aşk ile)

Sofyan

(♩=68)

Güfte: Hacı Ömer Lütfü

Derleyen: Hacı Başkim Çabrat

(Saz...)

...) Ey dil sa-fâ bul

aşk i- le tev- hî-de gel sen tev- hî- de

Er bezmi aş- ka şev- ki- le tev- hî-de gel sen

tev- hî- de (S a z) tev- hî- de

Ey dil safâ bul aşk ile
Tevhîde gel sen tevhîde
Er bezm-i aşka şevk ile
Tevhîde gel sen tevhîde

Kesrette var kalbe cefâ
Vahdettedir rûha safâ
Ey tâlib-i feyz-i bek%
Tevhîde gel sen tevhîde

İlm-i şerîat andadır
Sırr-ı tarikat andadır
Bak zevk-i vuslat yerdedir
Tevhîde gel sen tevhîde

Lütfî Hüdâ'ya kıl heves
Bu mâsivâdan meyli kes
Ayrılma Hak'dan bir nefes
Tevhîde gel sen tevhîde

HÜSEYNÎ ÎLÂHÎ

(Gurgulon lumi)

Güfte: ?

Beste: ?

Sofyan

Notaya alan: Abas Yahya

Ne xhennetin darus selam
T'mirat e zotit fund nuk kane
Ska mundim e hidherim Allah
Allah Allah o shpetim

Ne xhennetin en neim
Besimtaret gjejne gezim
Gjithcka syri nuk ka pa Allah
Allah Allah e ke ba

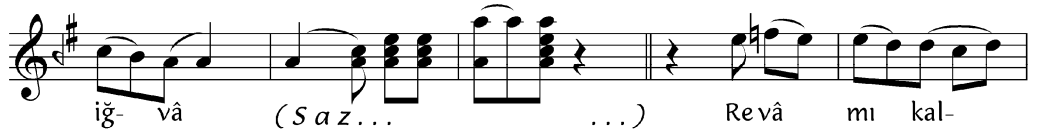
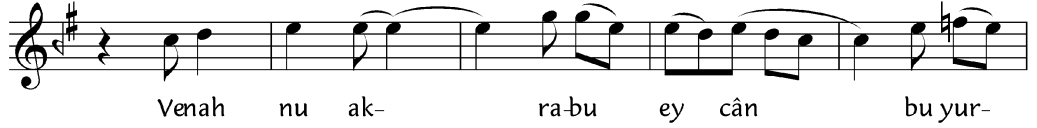
Ne xhennetin darul huld
Zoti vdekjes i dha fund
Gjithcka mendja s'e kujton Allah
Allah Allah e ofron

Not: İlahinin aslı Boşnakça olup Mahir Hasani tarafından 1987 tarihinde tercüme edilmiştir.
Mahir Hasani Üsküp İsâbey İmam-Hatip Lisesinde Arapça öğretmenidir.

HÜSEYNÎ İLÂHÎ
(Ve nahnu akrabu)

Türk Aksağı
(=93)

Güfte: Hacı Ömer Lütfi
Derleyen ve Notaya alan: Hacı Başkim Çabrat

NEVESER ÎLÂHÎ

(Î madh Ti je)

Güfte: ?

Beste: ?

Sofyan

Notaya Alan: Abas Yahya

Î madh Ti je i fuqishem
O Ti qe krijove gjithasine
token qiellin diellin hanen
Dhe gjith yjet qe ndriçojne

Vepra kto jan t'fuqise tende
Deshmojne per ty o perendi
Toka qielli bimet ajri
Dhe gjith yjet qe nriçojne

Not: Bu ilahinin güftesi ve bestesi Boşnakça olup Mahir Hasani tarafından yukarıdaki şekliyle Arnavutça'ya tercüme edilmiştir. Notaya Alınma tarihi 08/10/2010

NÎHÂVEND ÎLÂHÎ

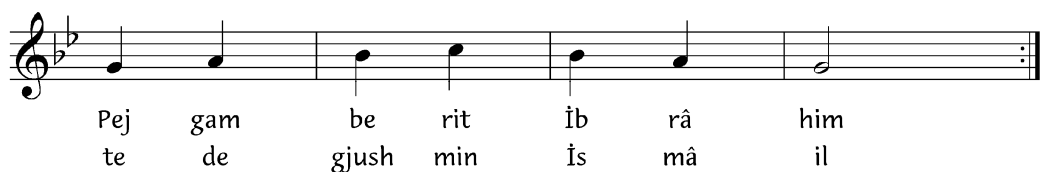
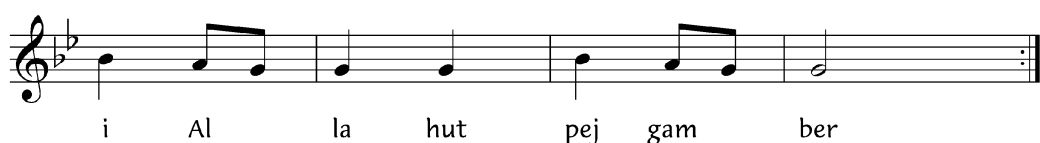
(İbrâhimi (A.S.))

Güfte: ?

Beste: ?

Nîm Sofyan

Notaya alan: Abas Yahya

Pa ne ender peygamberi
Vet Allahu e urdheroi
qe te ther te vetmin djal
Qe ai e donte at shum

Babi im ti zbato
Ç'far Allahu te urdheron
Tha i vogli İsmail
Qe Allahu i dha durim

Por Allahu se lejon
Peygamberin veç sprovon
Si shperblim i dha nje dash
Qe ta therte per kurban

Na i la si adhurim
Peygamberi İbrahim
Qe qithmon te madhin Zot
Me kurban ta perkujtojm

Notaya Alınma Tarihi 05/04/2010

NİHÂVEND İLÂHÎ

(Bismillahi)

Sofyan

Güfte: ?

Beste: ?

Notaya Alan Abas Yahya

Bis mil lâ hi un po fi llo nje ka si

de me uj dis Hem Al lâ hun po lev

doj me qe na dha din t'ah me dis dis

Shkurt na kallzon ne islami
Zoti nje esht ska dyshim
Gjum nuk ka as vend qe rine
Lem jelid ve lem juled

Salavate dhe selame
permbe peygamberin tone
Ala as-habe temame
Qe jane yjet e dinit tone

Not: Bu ilahi Kalkandelen (Tetova) Yukarı Çarşı (Köprü) Camii imam-hatiplerinden Rahmetli Hâfız Taceddin Şehâbi'nin (Ö. 2004) icrasından meşk ettiğimiz şekliyle tarafımdan notaya alınmıştır.
Notaya Alınış Tarihi (03/07/2001)

KARCIĞAR İLÂHÎ
(Ölüm-den kaçarsın)

Güfte: ?

Beste: ?

Devrihindi

Notaya Alan: Abas Yahya

Ö- lüm- den ka- çar- sın tu- tar- lar
Bir ka- ran- lık yer- de ko- yar- lar

se- ni Ha- ra- mi- ler gi- bi
se- ni Ö- lüm sa- na çâ- re

so- yar- lar se- ni Ha- ra- mi- ler
çâ- re bu- lun- maz Ö- lüm ni- çin

gi- bi so- yar- lar se- ni
sa- na çâ- re bu- lun- maz

so- yar- lar se- ni yâ Hû
çâ- re bu- lun- maz yâ Hû

Not: Üsküp'ün ünlü mevlidhân hafızlarından Hafız Adnan Efendi'nin sesinden tarafımca dinlenip notaya alınmıştır.

KARCIĞAR İLÂHÎ

(Mâil oldum)

Güfte: ?

Beste: ?

Sofyan

Notaya alan: Abas Yahya

Mâ il ol-dum bu dün- ya- da bos tan i- le
İ nan ma- yın ar- ka- daş- lar dün ya ya- lan

ba- ğı- na Mâ il ol-dum bu dün- ya- da
ya lan İ nan ma- yın din kar daş lar

bos tan i le ba- ğı- na do- ya- ma- dım
dün ya ya lan ya lan hepya- lan- dır

lez- ze- ti i- le ta- dı- na do- ya- ma- dım
bu- nun so- nu a- nı vi ran- dır hepya- lan- dır

le- ze- ti i- le ta- dı- na
bu- nun so- nu a- nı vi- ran- dır

Not: Üsküp'ün ünlü mevlidhan hâfızlarından Hâfız Adnan Efendi'nin sesinden bizzat tarafımdan dinlenip notaya alınmıştır.

RAST İLÂHÎ
(Açmış gü-lü şakâyık)

Sofyan
(♩ = 50)

Güfte: Hacı Ömer Lütü
Beste: Hacı Başkim Çabrat

Aç- mış gü- lü şa- kâ- yık â- bı ki- lin
i- çin- de (S a z) Var cev-he- ri ha- kâ-yık
ken- zi di- lin i- çin- de (S a z) i- çin- de (S a z)
Al-lah e- der di- li-şâd (S a z) Hak- tan sa- na-
dır im-dat (S a z) Gel her ne- fes- te kıl-yâd
Hak kı di- lin i- çin- de (S a z) i- çin- de

Açmış gü-lü şakâyık
Âb-ı kilin içinde
Var cevher-i hakâyık
Kenz-i dilin içinde

Allah eder dili şâd
Hak'tan sanadır imdâd
Gel her nefeste kıl yâd
Hakk'ı dilin içinde

Bul kenz-i mahfi ey dil
Dünyâda kalma câhil
Bul Hakk'ı gezme gafil
Her bâtılın içinde

Mahv-i rûsûmu gayr et
Şerden kaçıp da hayr et
Lütfî Hüdâ'yı seyret
Bir kâmilin içinde

SABÂ İLÂHÎ
(Bir er arardım)

Düyek
(♩ =63)

Güfte: Hacı Ömer Lütfi
Beste: ?

Bir er arardım haldaştan olsun
Her işte âkil pâdaştan olsun
Vech-i besim ü beşâştan olsun
Gönlü açık hem yoldaştan olsun
Hak yola girmiş kardaştan olsun

Ölmezden evvel nefsinde ölsün
Sırr-ı hayâtı kalbinde bulsun
Mecliste zevk ü irfanla dolsun
Hâli bir olsun kâli bir olsun
Esrâra vâkıf sırdaştan olsun

Nûş eyleyince sabâh-ı aşkı
Etsin temevvüc deryâ-yı şevki
Fehmeylesin ol esrâr-ı Hakk'ı
Ol cem'i bilsin hem sonra farkı
Tattığı anın her hastan olsun

Aşk ile içsin Lütfi zülâli
Zevk ile dolsun deryâ misâli
Atsın hayâli bulsun visâli
Irmağı gölden geçsin Cemâli
Nûş ettiği hem tâ baştan olsun

HİCAZ İLÂHÎ

(Ey Allah'ım seni sevmek)

Sofyan
(♩=106)

Güfte: Niyâzî-i Mısırî
Derleyen ve Notaya alan: Hacı Başkim Çabrat

(Saz ...)

1 2

...) Ey Al- lâ- hım

se- ni sev- mek ne gü- zel- dir ne gü- zel

Yo- lun- da ba- şu can ver- mek ne gü- zel- dir

1 2

ne gü- zel ne gü- zel

Ey Allâh'ım seni sevmek
Ne güzeldir ne güzel
Yolunda baş u can vermek
Ne güzeldir ne güzel

Şol ism-i zâtını sürmek
Visâlin gülünü dermek
Cemâl-ı pâkini görmek
Ne güzeldir ne güzel

Sürüp dergâha yüzler
Döküp yaşı yere gözler
Bir olsa gece gündüzler
Ne güzeldir ne güzel

Visâlin derdine düşmek
Yanıp aşk oduna pişmek
Sonunda sana erişmek
Ne güzeldir ne güzel

Niyâzî yârini bulmak
Yanında eğlenip kalmak
Varıp bir ile bir olmak
Ne güzeldir ne güzel

UŞŞAK İLÂHÎ
(Seyrâna gel seyrâna)

Güfte: ?

Beste: ?

Notaya alan: Abas Yahya

Sofyan

Ver gön- lü- nü Mev- lâ- ya

Düş â- te- şî sev- dâ- ya

U- çup yer- den bâ- lâ- ya

Sey- râ- na gel sey- râ- na

Ver gönlünü Mevlâ'ya
Düş âteş-i sevdâya
Uçup yerden bâlâya
Seyrâna gel seyrâna

Aşk şarabın durma iç
Erken diye kalma iç
Bu tac u hırkadan geç
Seyrâna gel seyrâna

Dinle mürşid sözünü
Hakk'a köle özünü
Anlarsın da özünü
Seyrâna gel seyrâna

Notaya alınma tarihi: 06/07/2004

F. Şuğuller

Şuğul Arapça “iş”, “uğraş” anlamlarına gelir. Mûsikîmizde ise Türkler tarafından Türk mûsikîsi makam ve usullerine göre sanat endîşesi taşımadan bestelenmiş, Arapça güfteli, güftesi kolay anlaşılabilen, kıvrak melodili eserlerdir.³³ Tekkelerde zikir esnasında Türkçe ilâhîler okunurken ortamı monotonluktan kurtarmak için bazen şuğul de söylenirdi. Sözleri Arapça olması itibariyle şuğullerin halk tarafından pek anlaşılmasa da, mânevî olarak dinleyicileri Hazreti Peygamber iklimine daha fazla yaklaştırdığı gözlenmektedir. Zâten şuğullerin sözleri içerisinde Hazreti Muhammed’le ilgili olanlar azımsanmayacak kadar çoktur.³⁴ Günümüz dinî mûsikî repertuvarında sayıları fazla olmayan şuğullere dinî mûsikî icralarında da pek az yer verilmektedir.

Makedonya’da okunan şuğullerin büyük çoğunluğunun güfteleri daha çok Hazreti Peygamber ile alâkalıdır. Ancak kullanıldığı yer olarak ise Osmanlı geleneği ile aynı özellikleri taşımaktadır. Makedonya’da okunan bazı şuğullerin notaları aşağıda verilmiştir.

³³ Erdoğan Ateş, “Şuğul”, *TDVİA*, c. 39, s. 226.

³⁴ Mehmet Emin Altıntop, *Türk Din Mûsikîsinde Arapça Güfteli İlâhiler (Şuğuller)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1994, s. 4.

1. Makedonya’da okunan şuğullardan bazı örnekler:

RAST ŞUĞUL

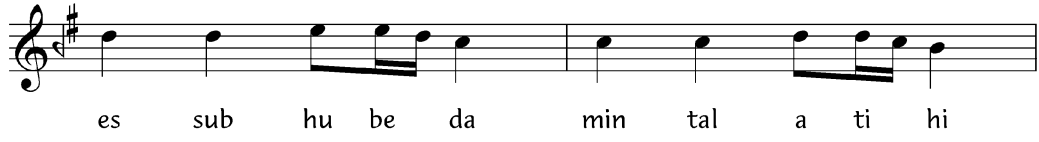
(Esubhu bedâ)

Güfte: ?

Beste: ?

Notaya Alan: Abas Yahya

Sofyan

Fakar rusulâ fadlen ve ulâ
Ehde's-sübülâ lidelâletihî

Kenzü'l keremi mevlan niami
Hâdi'l-ümemi lişerîatihi

Notaya Alınma Tarihi: 09/02/2011

RAST ŞUĞUL

Sofyan

Es sub hu be dâ min tal a ti hi
Fe Mu ham me dü nâ hü ve sey yi dü nâ

Vel ley lü de câ min vef re ti hi
Fel iz zü le nâ bi de lâ le ti hi

Sal li yâ Rab be nâ a len nû ril bü bin
" " " " " " " " " " " "

Ah me del Mus ta fâ sey yi del mür se lîn
Mu ham med Mus ta fâ eş re fil â le mîn
" " " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "

Not: Üsküp Sinâni Tekkesi postnişini Harâbâti Şeyh Kadri Efendi'nin kızı Hüsnîye Bacının sesinden yazılmıştır.
(M. Hakan Alvan 28.11.1998)

RAST ŞUĞUL
Fînâ Yesbutu'l-îman

Beste: Anonim

Güfte: ?

Sofyan

Notaya Alan Abbas Yahya

Fî nâ yes bu tul î man fî nâ yah ku mul î man

ker rir ey yü hel in san lâ i lâ he il lal lah

lâ i lâ he il lal lah lâ i lâ he il lal lah

mu ham me dür re sù lul lah lâ i lâ he il lal lah

Legad câe Fi'l-usûl ani'n-Nebiyi'r-Resûl
Enne hayra mâ yekûl lâilâhe illallah

Hiye şifâu's-sudûr hiye nûrun 'alâ nûr
Zikri rabbike'l-gafûr lâilâhe illallah

notaya alınma tarihi 03/02/1997

HİCAZ ŞUĞUL

Aleyke Sallallah

Güfte: ?

Beste: ?

Sofyan

Notaya alan Abas Yahya

A ley ke sal lal lah ya hay re hal kıl lah

vel a li vel ez har vel kav li em ril lah

ta ha Ah med a ley ke sal lal lah

ta ha Ah med a ley ke sal lal lah

ta ha Ah med A ley ke sal lal lah

ta ha Ah med a ley ke sal lal lah

Not: Ustrumca Melâmî Tekkesinde İcra edilen şekli ile 02/05/1999 da notaya alınmıştır

II. Tekke Mûsikîsi

A. Rifâiyye Tarîkatı

1118 yılında Bağdat’la Basra arasında kalan Batâih bölgesindeki Ümmü Abîde köyünde doğan Seyyid Ahmed b. Ali el Mekkî b. Yahya er-Rifâi tarafından kurulan bu tarîkat, kurucusunun nisbesinden dolayı Rifâiyye diye bilindiği gibi, ismine izâfetle Ahmediyye, kurulduğu bölge olan Batâih’e nisbetle Batâihiyye adlarıyla da anılmaktadır. Ancak Batâiyye adının fazla kullanılmaması ve Ahmediyye adının da Bedeviyye ile karıştırılmaması için sonraki yıllarda daha çok Rifâiyye adı yaygınlaşmıştır.³⁵

Rifâi nisbesi, atalarından er-Rifâa el Hasan el Mekkî (ö. 942) sebebiyle verilmiştir. Kaynaklarda Ahmed er-Rifâi’nin Hazreti Hüseyin’in soyundan gelen bir seyyid olduğu zikredilmektedir.

Ahmet er-Rifâi’ye, zâhir ve bâtın ilimlerine sâhip bir âlim ve sûfi olduğunu belirten “Ebu’l-alemeyn” ünvanı verilmiştir. Vâsitî’nin ölümünden sonra dayısı Mansur el-Betâihî’nin terbiye ve irşad halkasına girer. Batâihî ona, hilâfet ve “şeyhu’ş- şuyûh” ünvanı ile kendisine bağlı bütün tekkelerin şeyhliğini verir. Oradan Ümmü Âbide’deki tekkeye yerleşip, müritlerini terbiye ve irşâd ile meşgul olur. Kısa zamanda müritlerinin sayısı çoğalır ve şöhreti yayılır.³⁶ Ahmed er-Rifâi 1182 tarihinde vefat etti. Kaynaklarda âlim, müfessir bir sûfi olarak tanıtılan Ahmed er-Rifâi tasavvuf tarihindeki dört büyük kutuptan biri kabul edilir.

XIX. yüzyılın sonlarında tarîkat, Balkanlar’a kadar yayılmış ve günümüzde de hâlen varlığını sürdürmektedir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Yakova’lı Şeyh Mûsâ Muslihuddin er-Rifâi’nin Yakova’da kurduğu Hacı Mûsâ tekkesi’ndeki

³⁵ Mustafa Tahralı, “Rifâiyye”, *TDVİA*, c. 35, s. 99.

³⁶ Bu durum Irak’taki bâzı şeyhlerin kıskanmalarına ve hakkında dedikodular çıkarmalarına sebep olmuştur. Bütün bu itham ve iftirâlara karşı Ahmed er-Rifâi irşat vazîfesine sabır ve tevâzu ile devam etmiştir. Neticede zikir meclislerinde erkek ve kadınları bir arada topladığı iddiasıyla Abbâsî halîfesi el-Muktefi’ye (ö. 1160) şikâyet edilir. Halife durumu incelemek için bir müfettiş gönderir. Toplantılara katılan müfettiş “eğer bu seyyid ve müritleri sünnetten başka bir yol üzerinde iseler, yeryüzünde sünneti tâkip eden bir topluluk kalmamış demektir” diye bir rapor hazırlar. Bunun üzerine halîfe, Seyyid Ahmed er-Rifâi’ye bu teftişten dolayı özür dileyen bir mektup gönderir. (Bkz. Mustafa Tahralı, a.g.m., s. 99.)

faaliyetleri sonucu tarîkat, Arnavutluk'un yanı sıra, Kosova ve Makedonya'da yayılma imkânı bulmuştur. Tarîkat, Makedonya'da ise özellikle Manastır, Kavadarci ve Üsküp'te faaliyet göstermişti.³⁷ Bugün ise sadece Üsküp'teki Rifâî tekkesi faaldir.

Rifâiyye tarîkatı, birçok kola ayrılmasına rağmen biz burada sadece Makedonya'da yayılan kolları üzerinde duracağız. Bu kollar ise Sa'diyye ve Sayyâdiyye kollarıdır.³⁸

1. Sa'diyye Kolu

Bu kol, Sa'deddin Cibâvî (ö. 1300-1301) tarafından kurulmuş olup, Âcizî Baba olarak bilinen Şeyh Süleyman (ö. ?) ile birlikte Makedonya ve Kosova bölgesine yayılmıştır. İşkodra'lı olan Şeyh Süleyman öğrenimini İstanbul'da tamamladıktan sonra tasavvufa yönelir ve Dimeşkli Şeyh İbrahim'den hilâfetnâme alır.³⁹

Şeyh Süleyman Prizren'e gitmeden önce Yakova kasabasında bir tekke kurar ve orada oğulları Daniel (Danyal) ve Lütfî'yi hizmet vermek amacıyla bırakır; kendisi ise üçüncü oğlu ile yeni bir tekke kurmak için Prizren'e yönelir. Prizren'deki tekke ise İkinci Dünya savaşı (1945) sırasında yıkılmıştır. Yakova'da kurulan tekke, merkezî tekke olarak kabul edilmiş ve "Büyük tekke" (Tekya e Madhe) diye isimlendirilmiştir. Kosova, Makedonya ve Sırbistan'daki diğer bütün tekkeler bu tekkeye bağlıdır.⁴⁰

Kaynakların bildirdiğine göre Büyük Tekke'nin dışında Sa'diyye kolunun Yakova'da dört tâne daha tekkesi mevcut imiş. Bunlardan sadece iki tânesi hâlen varlığını sürdürmektedir. Birincisi Şeyh Zeynelâbidin (ö. 1768-1769), ikincisi ise

³⁷ Mustafa Tahralı, a.g.m., s. 100.

³⁸ Dzermal Çehajiç, *Derviški Redovi u Jugoslovenskim Zemljama*, Sarajevo, 1986, s. 148.

³⁹ Dzermal Çehajiç, a.g.e., s. 149.

⁴⁰ Dzermal Çehajiç, a.g.e., 150.

Şeyh Cemâlî (ö.1934) tarafından kurulmuştur. Ayrıca Gilan kasabasının Muhâciz mahallesinde bir Rifâî tekkesi daha mevcuttur.⁴¹

2.Sayyâdiyye Kolu

Tarîkatın diğer bir kolu olan Sayyâdiyye, Ahmed er Rifâî'nin torunu İzzeddîn Ahmed es Sayyâd (ö. 1271) tarafından kurulmuştur.⁴² Ahmed es-Sayyâd'a bağlı bulunan bütün tekkeler bu çalışmamızda "Rifâî tekkeleri" diye anılacaktır. Bu tekkelerin İzzeddîn Ahmed er-Sayyâd'a bağlılıklarını gösteren hilâfetnâmeler mevcuttur. Prizren tekkesinde bulunan Şeyh Cemâlî'nin hilâfetnâmesinde mürşidi Şeyh Musâ'yı Şeyh İzzeddîn Sayyâd'a bağlayan bir silsile görülmektedir.⁴³

Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâme*'sinde Üsküp'te bulunan 20 tekkeden bahseder.⁴⁴ Ancak bugün faaliyet gösteren sadece, Şeyh Mehmet (ö. 1822) tarafından kurulan Rifâî tekkesidir. Kalkandelen'in Grupçin köyünde doğan Şeyh Mehmet, çocuk yaşlarında Üsküp'e gelip orada medrese öğrenimini görmüştür. Başhaznedar olarak görev yaparken Üsküp'e gelen Şeyh Hacı Hâtîfî ile tanışan Mehmet tarîkata intisap etmiş ve Şeyh Hacı Hâtîfî'den şeyhlik icâzetini aldıktan sonra eski görevini bırakmıştır. Bundan sonra da kurduğu tekkenin ilk şeyhi olur.⁴⁵

Bu tekkedeki şeyhlerin silsilesi, kurucusu Şeyh İsmâîl'in oğlu Şeyh Mehmet (ö. 1822) ile başlar.

_Şeyh Mehmet'in oğlu Şeyh Saadettin (ö. 1857)

_Şeyh Saadettin'in oğlu Şeyh Mehmet el Bâkır (ö. 1896)

_Şeyh Saadettin Sırrî (ö. 1936)

⁴¹ Kadri Halimi, "Dervişki Redovi i Njihova Kulturna Mijesta na Kosovu", *Glasnik Muzeja Kosova, i Metoluje*, Priştina, 1957, s.193.

⁴² Mustafa Tahralı, a.g.m., s. 102.

⁴³ Dzermal Çehajiç, a.g.e., s. 152.

⁴⁴ Evliyâ Çelebi, *Seyâhatname*, c. 1, s. 283.

⁴⁵ Dzermal Çehajiç, a.g.e., s. 154.

_Şeyh Haydar (ö. 1987)

_Şeyh Erol (ö. 2005)

_Şeyh Murteza (hâlen hayatta)

Üsküp'teki Rifâî-Sayyâdî tekkesi, diğer tekkeler gibi müslüman halkın mânevî hayatını, yaşadığı değişik devreleri göz önünde bulundurarak canlandırmakla büyük rol oynamıştır. Buradaki halkın dinî toplumsal hareketlerine yön vermiştir ve bu tekkenin sâlikleri arasında özellikle, Türk şehir esnafı ve başka milletlerden müslümanlar da bulunmaktadır.

3. Makedonya'daki Rifâîler'de zikir ve mûsikî

Makedonya'da varlığını sürdüren Rifâî tekkelerinde zikir, mûsikî eşliğinde “devrân” ile yapılmaktadır. Rifâîlikte zikir ve âyin usûlü olarak “kıyâmî” (ayakta) zikir usûlü benimsenmiştir. Bu tarîkatın âyini, her tarîkat âyininde olduğu gibi Şeyh efendinin Fâtîha'sı ile başlar.⁴⁶ Rifâî kıyâm zikri çok coşkun ve hareketlidir. Zikir hızlandığında tarîkatın kurucusunun, Hazreti Peygamber'in sandukası'ndan uzanan elini öpmesi, kerametın bir yansıması olarak, Rifâîliğe mahsus olan “burhan”⁴⁷ gösterme ile başlar. Rifâî âyininin mûsikîsi, burhan gösterildiği günlerde de değişmez. Kıyâm zikrine uygun mûsikî icra edilir. Kalbi ism-i Hayy ve ism-i Celâl zikirleri enstrüman ve ritimler eşliğinde yapılır.⁴⁸

Bu tarîkatta zikir haftada bir olmak üzere, cumartesi gecesi yatsı namazından sonra yapılmaktadır. Zikir cehrî, yâni açıktır. Yatsı namazı kılındıktan

⁴⁶ Ömer Tuğrul İnançer, “Mevlevî Mûsikîsi ve Semâ”, *DBİA*, İstanbul 1993, c. V, s. 420.

⁴⁷ “Burhan”, şüpheyi kaldıran kesin ve özel delil demektir. Kılıç, şiş, topuz gibi âletleri yanak, karın, gırtlak, göz gibi vücudun değişik yerlerine sokmak ve “gül” denilen akkor halindeki kızgın demiri yalamak ve çıplak bedene değdirmek gibi hareketlerle bıçağın değil Allah'ın kestiğini, ateşin değil Allah'ın yaktığını ve fizik kanunlarının bâzı özel hallerde yürürlükte olmadığını gösteren bu hal, Rifâî zikrinin çok tanınmış ve dikkat çeken bir özelliğidir.

⁴⁸ Rifâîler arasında birçok ünlü mûsikîşinas yetişmiştir. Bunların en önemlilerinden birisi İstanbul Kozyatağı tekkesinin kurucusu ve şeyhi Süleyman Abdülhalîm Efendi'dir. Son devrin önemli mûsikîşinaslarından Ali Rıza Şengel de bu tarîkatın müntesiplerindendir. Yahya Kemal Beyatlı da Üsküp'teki Rifâî tekkesine devam etmiş şâirlerdendir.

sonra şeyh efendinin etrâfında çember oluşturulur; çemberin ortasında bir mum yakılır. İlk olarak Hû ismini zikrederek bütün dervişler secdeye kapanırlar ve Şeyh Efendinin işâreti ile zikir başlar. Önce “ küçük hatim” okunur, daha sonra evrâd ü ezkâr ile devam edilir. Bu da okunduktan sonra şeyh efendi tarafından “efdalü’z zikri” – fa’lem ennehû lâ ilâhe illallâh” cümlesi ile zikre başlanır. Zamanla zikri yürütmek için ilâhî ve kasîdeler okunur. Bu usule (seyir) kuûdî zikirde de devam edilir.

Üsküp’teki Rifâî tekkesinde “küçük hatim” şu şekilde icra edilmektedir: Zikir “bismillahirrahmanirrahim” diyerek başlanır, ondan sonra üç defa “estağfirullah” denilir ve istiğfârın diğer bölümü ile devam edilir: “ El-azîm el-kerîm ellezî lâ ilâhe illâ hû. El hayyu’ l kayyûmu ve netûbu ileyhi ve nes’eluhu’t-tevbete ve’l- mağfirete ve’l-hidâyete lenâ innehu huve’-tevvâbu’r-rahîm (altı çizili son bölüm üç defa okunur). Tevbete abdin zâlimin linefsihî lâ yemliku linefsihî mevten velâ hayâten velâ nuşûrâ. Eşhedu en lâ ilâhe illallâh ve eşhedu enne Muhammeden abduhu ve resulûh”. İstiğfardan sonra Hazreti Peygamber’e üç defa salavât getirilir: “Allahümme salli ve sellim alâ seyyidînâ Muhammed”. Salavâtlardan sonra yine üç defa ihlâs-ı şerif besmele ile başlamak üzere okunur, birer kere muavezeteyn (Felek ve Nas sûreleri), Fâtiha ve Bakara suresinin ilk ayetleri okunur. Bundan sonra Şeyh Efendi üç defa “ fa’lem ennehû lâ ilâhe illallâh”, “yâ Allah” der ve zikir başlar. Kelime- i tevhid zikri devam ederken müridlerden biri hicaz makamında “Buyruğun tut Rahmanın” mısırâsıyla başlayan ilâhi okur. Şeyhin işareti üzerine zikrin bu kısmı sona erer ve müridlerden biri “lev enzelnâ hâze’l- kur’âne” aşr-ı şerifini okur. Tekrar “alâ resûlinâ salavât” denildikten sonra zikre devam edilir. Bundan sonra “ İsm-i Celâl” zikredilir ve ilâhiler okunur. Ardından şeyhin duâsı ile küçük hatim son bulur.

Kıyâm zikrinde ise usûl şu şekildedir:

Kıyâm zikri açıldığında Allah’ın “Hayy” ismiyle başlanır. Şeyh efendinin işareti üzere “Kelime-i Tevhîd” zikrine geçilir. Bu zikre zâkirbaşı⁴⁹ ve onlara bendir,

⁴⁹ Zâkirbaşılık tasavvuf mûsikîsinde önemli bir görevdir. Zâkirbaşı, Mevlevîyye ve Bektâşîyye tarikatlarının dışındaki dergâhlarda icra edilen âyinlerde ilâhî okuyanların başıdır. Her tarikatın âyinine ayrı bir özellik bulunduğundan, içinde bulunulan ayların da hususiyeti göz önüne alınarak, okunacak ilâhinin güftesinin ve makâmının tâyini zâkirbaşının dikkatle riâyete mecbur olduğu kâidelerdendir. Bundan dolayı zâkirbaşılık çok mühim o nisbette de zor bir hizmettir. Dinî

2 kudüm ve de 2 zil çalan mutrip heyeti iştirak eder. Dervişler yerlerini aldıktan sonra zikir başlar. Zikrin devamında, dervişler cezbeye kapılıp kendilerini Pîre manevî olarak teslim ederler. Bu kıyâm zikri halkalarla devam eder. Bu esnada iki çift karşı karşıya gelerek birbirlerinin gözlerinin içine bakarak devrânı sürdürürler. Bu iki çiftin karşı karşıya gelmelerine “dörtleme” denir.

Daha sonra zikrin süratlenmesi ile müridlerin çocuklarının biri alınarak dört kişinin elleri üzerine dikey olarak bindirilir. Böylece bu halkalı devrâna devam edilir. Zikir sonuna doğru gelince Şeyh Efendi zikri kapatmak için “ Yâ Allah Hû” der. Müridler bu işâreti duyduktan sonra zikir sona erer. Müritlerin tabîî hallerine dönmesinden sonra Şeyh Efendi’nin ikinci işareti ile “lillâhi’l-fâtiha” denilir ve âyin son bulur. Bu icrâ sadece Muharrem ayının ilk on gününde, Hazreti Hüseyin’in anısına mâtem günlerinde yapılmaktadır. Muharrem ayının ilk on günü inzivâyâ çekilir ve vaktin zühd-ü takva içinde geçirilmesine özen gösterilir. On gün boyunca ekmek tuz dışında bir şey yemeyen Rifâîler, oruç tutarlar ve kadınlarla da temasta bulunmazlar. Rifâîlerin Hazreti Ali ve Ehl-i Beyt’e olan bağlılıklarının gösterildiği bu ve buna benzer törenlerde, aynı zamanda Fuzûlî’nin *Hadîkat’üs-Suadâ’* ve *Menâkıb-ı Âl-i Resûl’u* okunur. Bunun dışındaki özel gün ve gecelerde ise zikir Pazartesi ile Perşembe günleri akşamdan sonra, Hazreti Peygamber’in ve Hazreti Ali’nin doğum günlerinde ve Nevruz bayramında yapılmaktadır.⁵⁰

raks da diyebileceğimiz zikir meclislerinde Kelime-i Tevhid’in, İsm-i Celâl’in devrânın yapılışında bedîî vücud hareketlerinin îcab ettirdiği ilâhiye tam zamânında başlayabilmek oldukça bilgi, mümârese ve vukufa muhtaç bir keyfiyettir. Esasen pek çoğu bestekâr olan bu zatlar aynı zamanda repertuar bakımından da en az bin ilâhiyi beste ve güfteleri ile hâfızasında bulundurmak sûretiyle ancak zâkirbaşılığın îcaplarını yerine getirebilirlerdi. (Halil Can “Dinî Türk Musikisi Lugatı”, *Musiki Mecmuası*, İstanbul 1967, sy. 226, s. 19.

⁵⁰ Yukarıda vermiş olduğumuz bilgiler, Üsküp’te hâlen faaliyet gösteren Rifâî tekkesinin zikir toplantılarından bizzat edindiğim gözlemlerdir.

4. Makedonya'daki Rifâî tekkelerinde okunan ilâhilerden bazı

örnekler:

HİCAZ İLÂHÎ
(Buyruğun tut Rahmân'ın)

Güfte: Aziz Mahmud Hüdâî
Beste: ?

Sofyan

Buy- ru- ğun tut Rah- mâ- nın Tev- hî- de gel
Sen se- ni ne sa- nır- sın Fâ- nî- ye da
Hü- dâ- î- yi gûş ey- le Şev- ke ge- lip

1 2
tev- hî- de tev- hî- de Tâ- ze- len- sin
ya- nır- sın ya- nır- sın Hoş bir gün us-
gûş ey- le gûş ey le Bu kev- ser- den

î- mâ- nın Tev- hî- de gel tev- hî- de
la- nır- sın " " " " " " "
nüş ey- le " " " " " " "

(Hak) Lâ i lâ he il lal lah

Buyruğun tut Rahmân'ın
Tevhîde gel tevhîde
Tazelensin îmânın
Tevhîde gel tevhîde

Sen seni ne sanırsın
Fâniye aldanırsın
Hoş bir gün uyanırsın
Tevhîde gel tevhîde

Hüdâî'yi gûş eyle
Aşka gelip cûş eyle
Bu Kevser'den nüş eyle
Tevhîde gel tevhîde

(Tâ ezelden)

Güfte: Şeyh Cemâlî

Beste: ?

Düyek

Tâ e-zel- den sen be-nim- le ah- dü pey- mân
Şeyh Ce mâ- lî ağ- la- mak- tan göz- le- rin- den

ey- le- din yâ Hû Gö- te- rip ol
kan dö- ker yâ Hû Ye- rü gö- gü

hüb ce- mâ- lin yâ- ne pin- hân
arş ü kür- si dos- tu sey- rân

ey- le- din yâ Hû
ey- le- din yâ Hû

Ta ezelden sen benimle ahd-i peymân eyledin
Gösterip ol hub cemalin yine pinhân eyledin

Demedim mi sev beni, derdine dermân olayım.
Sevdiğim çok arttı derdim yine dermân eyledin.

Bir kuluna vermedin dünyada bir gömlek giye,
Bir kuluna mülkü verdin hem Süleymân eyledin.

Bir kulunu Kerbela'da eyledin susuz şehid,
Bir kulunu kul iken, Mısır'a sultân eyledin.

Hem kulundur hem Resulün Şah-ı Kevneyn Mustafâ
On sekizbin alem içre anı sultân eyledin.

Şeyh Cemâlî ağlamaktan yaş yerine kan döker.
Yer ü göğü arş ü kürsî dostu seyrân eyledin

Not: Üsküplü Durmuş Efendiden notaya alan: Hakan Alvan

UŞŞAK İLÂHÎ
(İlâhî dîde-i cânı münevver kıl)

Sofyan

Güfte: Sezâî Gülşenî
Notaya Alan: Cüneyd Kosal

İ- lâ- hî dî- de- i câ- nı mü-
dir dün- yâ ne- dir uk- bâ ne-
cû- dun ken- zi- ni aç- dın ce-
nev- ver kıl te- cel- lâ- dan Se-
dir cen- net ne- dir hû- râ Sa-
vâ- hir â- le- me saç- dın Ni-
ni gör- sün na- zar et- tik- de
na â- şık o- lan Mev- lâ ge
çin sar- râ- fî- dan kaç- dın ne-
â- şık cüm- le eş- yâ- dan Ne-
çer- miş cüm- le sev- dâ- dan Vü-
dir kas- dın bu ih- vâ- dan
ni sen- sin bi- len an- cak ki
nut bil- di- ği- ni cüm- le ye-
sen- den gay- ri yok- dur Hak Bu-
tiş- tir il- mi- ni ceh- le Pes

Not: 21.12.1987 pazartesi gecesi Hz. Nûreddin Dergâhı'nda, misafir Kosova Rahovatz Rifâî Tekkesi Şeyhi Abdülbâki Şeyhu Efendi'nin sesinden yazılmıştır. Zâkirbaşı Veli Tara'dan geçilen bu liâhî en az 150 senedir okunurmuş. (Cüneyd Kosal)

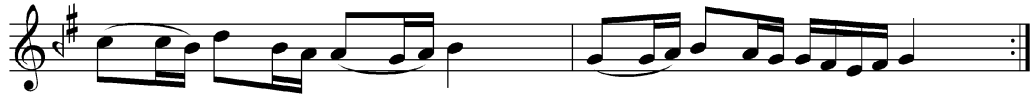
RAST İLÂHÎ
(Devran bu devran)

Güfte: Şeyh Sâdeddin Rifâî
Beste: Şeyh Sırrî Ef.

Sofyan

Dev rân bu dev rân Sey rân bu sey rân sey rân bu sey rân
A çık tır bu yol Nur dur sağ u sol Nur dur sağ u sol

Mey dan bu mey dan Mer dâ nı aş ka
Er i sen kul ol Şâ hâ nı aş ka

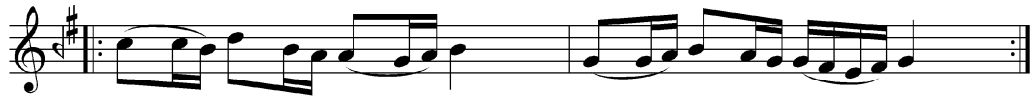
Ko kıyl ü ka li bul eh li hâ li bul eh li hâ li
Sır risübhan dır câ na câ nân dır câ na câ nân dır

Göz le vi sâ li Câ nâ nı aş ka
Mür şî di kân dır Î mâ nı aş ka

Gök ler fe lek ler İns ü melek ler İns ü melek ler

Hak dır di lek ler İr fâ nı aş ka

Devrân bu devrân
Seyrân bu seyrân
Meydan bu meydan
Merdân-ı aşka

Ko kıyl ü kali
Bul ehl-i hâli
Gözle visâli
Cânân-ı aşka

Sırr-i Sübhân'dır
Câna cânândır
Mürşid-i kândır
Îmân-ı aşka

Gökler felekler
İns ü melekler
Hak'dır dilekler
İrfân-ı aşka

Açıktır bu yol
Nurdur sağ u sol
Er isen kul ol
Şâhân-ı aşka

MÂHUR ÎLÂHÎ

(Ey âşık-ı dildâde)

Güfte: Sezâî

Beste: ?

Devrihindi

Hû Hû Al- lah Al- lah can bir Al- lah Al- lah

lah Can- lar sa- na kur- bân Al-

lah Al- lah can- lar sa- na kur- bân Al-

lah Ey â- şı- kı dil- dâ-
Sâ- kî- si o- la Mev-
Nûş ey- le- yen ol câm-
Î- şit bu Se- zâ- î-

de hay hay de Gel nûş i- de-
lâ " " lâ Ak- dâ- hı o-
dan " " dan Sub- hu ne- bî-
den " " den Ne gör- dü fe-

lim bâ- de Al- lah Gel nûş i- de-
la es- mâ " " Ak- dâ- hı o-
le şâm- dan " " Sub- hu ne- bî-
nâ î- den " " Ne gör- dü fe-

Not: Çok muhterem Sefer Dal'dan aldığım Üsküp Nakşî Şeyhi Yusuf Efendi'nin okuduğu kasetten yazılmıştır.)
(Cüneyt Kosal 2.2.1989)

HÜZZAM İLÂHÎ

Güfte: Şeyh Ahmed Efendi

Beste: Şeyh Hüseyin Efendi (Tabakhâne Şeyhi)

Düyek

Ey sa a- det bur- cunun mâ- hı Muham- med

Mus- ta- fâ Mer- ha bâ ey nû- ri üm- met

mer- ha bâ yâ mer- ha bâ Mer- ha bâ yâ

nû- riüm- met mer- ha bâ yâ mer- ha- bâ

Çün ki doğ- dun ol- du â- lem mak- de-min- le

pür zi- yâ Çün ki doğ- dun ol- du â- lem

mak- de- min- le pür zi- yâ

B. Halvetiyye

“Halvet” kelimesi Arapça olup sözlük anlamı, inzivâ, yalnızlık, tek başına yaşamaktır. Terminolojik mânâsı ise Hak ile mânen kavuşmaktır. Hazar denizinin güneybatısında bulunan Geylân bölgesindeki Lâhîcân’da doğup büyüyen Ömer el-Halvetî (ö. 1397-98), İbrâhim Zâhid-i Geylânî’nin halîfesi olarak Hârizm’de irşâd faaliyetinde bulunan amcası Ahî Muhammed Halvetî’ye intisâp etmiş ve ölümünden sonra da irşâd makâmına geçmiştir. Ömer el-Halvetî daha sonra Karakoyunlu hâkimiyetinde bulunan Tebriz’e giderek irşâd faaliyetini sürdürmüştür.⁵¹

Halvetiyye tarîkatı başlıca dört şubeye ayrılmıştır. Bu şubelere mensup olup, aynı isim ile yayılan kolların kırk civarında olduğu tespit edilmiştir. Bu da Halvetiyye tarîkatının özellikle Osmanlı devleti içinde ne derece yaygın ve müessir bir tarîkat olduğunu göstermektedir. Tarîkatın dört ana şubesi şunlardır:

- 1- Rûşeniyye: (Dede Ömer Rûşenî. ö. 1487)
- 2- Cemâliyye: (Cemâl-i Halvetî. ö. 1494)
- 3- Ahmeddiyye: (Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin. ö. 1504)
- 4- Şemsiyye: (Şemseddin Sivâsî. ö. 1597)⁵²

Halvetî tekkeleri 1925’te Türkiye’de tekkelerin kapatılmasıyla birlikte faaliyetlerine resmen son vermişse de, bazen gizli, bazen de açıktan olmak üzere zikir ve âyinlerini, kültür faaliyeti çerçevesinde kısmen devâm ettirmişlerdir. Bu tarîkatın birçok kolu bugün Suriye, Mısır ve Kuzey Afrika’da olduğu gibi, Balkanlar’da da faaliyetlerini sürdürmektedir.

Halvetîlik, diğer tarîkatlara göre Makedonya ve Kosova’da çok yaygındır. Üsküp meclis ulemâsının 1938-39 yılında yayınlanmış raporunda Kosova ve

⁵¹ Süleyman Uludağ, “Halvetiyye”, *TDVİA*, c. 15, s. 393.

⁵² Süleyman Uludağ, a.g.m., s. 394.

Makedonya’da 25 Halveti tekkesi zikredilmekte; bu da tarîkatın bölge Müslümanlarının dinî hayâtının düzenlenmesinde önemli bir rolü olduğunu göstermektedir.⁵³

Halvetiyye tarîkatının Makedonya’da en çok yayılan kolları şunlardır:

a-Karabâşiyye

b-Cerrâhiyye

c- Sinâniyye

d- Hayâtiyye

1. Karabâşiyye kolu

Bu kolun kurucusu Ali Alâaddin Karabâş-ı Velî’dir (ö. 1686). 1611’de Arapkir’de doğan Karabaş Velî, ilk tahsîlini Arapkir’de ve Çankırı’da yaptı. Daha sonra, İstanbul Fatih medreselerinde eğitimine devam ettikten sonra sûfî mesleğine geçmek üzere Kastamonu’ya gider ve orada Şeyh İsmail Efendi’den seyr ü sülûkünü tamamlayarak hilâfet alır. 1670 yılında İstanbul Üsküdar’a giderek Mehmet Paşa Câmii’nde inzivâ hayâtı yaşama başlar. Yalnızlıkla ve ibâdet dolu geçen dört yıldan sonra Üsküdar Mihrimâh Sultan zâviyesi şeyhliğine getirilir. Zâviyede dört sene irşâd hizmetinin ardından bilinmeyen sebeplerden dolayı Limni adasına sürülür. Dört sene sonra Üsküdar’a dönüp oradan da Hicaz’a gitmek için yola çıkar. Kahire yakınlarında 1686 yılında vefât eder.⁵⁴

Karabâşiyye kolunun Makedonya ve Kosova’ya gelişi Serez yoluyla olmuştur. Şeyh Osman Efendi, Prizren’de 1669 yılında “Saraçhâne” isminde bir tekke kurar. Bu tekke merkezî tekke olarak kabul edilmiş ve diğer tekkeler bu tekkeye bağlı hareket etmiştir. Üsküp’te ise iki Halvetiyye-Karabâşiyye tekkesi

⁵³ Dzemal Çehajiç, *a.g.e.*, s. 108.

⁵⁴ Kerim Kara, “Karabaş Velî”, *TDVİA*, c. 24, s. 369-370.

vardı. Birincisi Şeyh Sâlih tarafından kurulmuştur. Tekkenin tam olarak ne zaman yapıldığı bilinmiyorsa da XVIII. yüzyılın sonlarında inşâ edilmiş olabileceği tahmin ediliyor. Bu tekke II. Dünya savaşıdan yıkılmış ve yerine büyük bir binâ yapılmıştır. Üsküp Rifâî tekkesinin de şeyhi olan Şeyh Haydar (ö. 1987), icâzeti olduğu için Üsküp'teki Sâlih Baba Tekkesinde 1963 yılına kadar hizmet vermeye devam etmiştir. II. Dünya savaşıdan sonra adı geçen tekke yıkılmış ve yerine büyük bir apartman kurulmuştur.⁵⁵

Üsküp'teki diğer Halvetiyye-Karabâşîyye tekkesi ise Şeyh Âdem Baba tarafından kurulmuştur. “Zincirli Tekke” adıyla bilinen bu tekke, bir deprem sırasında yıkılmış ve bir daha da tâmir edilmemiştir.

Aynı zamanda Köprülü'de Şeyh Mehmet Efendi tarafından kurulmuş Karabâşîyye tekkesi, uzun süre faaliyet göstererek müslümanların mânevî hayatlarını yönlendirmede büyük rol oynamıştır. Ancak son Şeyh Alâaeddîn Efendi'nin 1957 yılında Türkiye'ye göç etmesiyle tekke yönetimsiz kalarak kapanmıştır. Civardaki on altı köyde bulunan tarîkat dervişlerinin çoğunun Türkiye'ye göç etmesinden dolayı az sayıda kalan diğer dervişler de zikirlerini yapabilmek için organize olmadıklarından dağılmışlardır.⁵⁶

2. Cerrâhiyye kolu

Halvetiye tarîkatının Cerrâhiyye kolu şeyh Nureddin Mehmet Cerrâhî (ö. 1721) tarafından kurulmuştur. Şeyh Nûreddin Cerrâhî 1678 yılında İstanbul'da doğmuş, Cerrahpaşa sıbyân mektebinde okumuştur. Hocası Yusuf Efendi'den sülüs ve nesih hattı da öğrenmiştir. Süleymâniye medresesinde tahsîlini tamamladıktan sonra Kâhire Mevlevîyetine tâyin olunmuştur. Ancak dayısı Hacı Hüseyin Efendi'nin Üsküdar Toygartepe'deki evine gittikten ve dayısının vesilesiyle Köstendilli Şeyh

⁵⁵ Dzemal Çehahiç, a.g.e., s. 111.

⁵⁶ Abas Jahjai, *Makedonya'da Tekkeler ve Tekke Mûsikîsi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001, s. 27.

Alâeddin Efendi'yle tanıştıktan sonra Kâhire Mevleviyetini iâde eder ve Halvetiyye tarîkatına intisâp eder.⁵⁷

Makedonya'da üç adet (Üsküp, Koçana ve Radoviç) Cerrâhî Tekkesinin olduğu söylenmektedir. XVII. yüzyılda kurulduğu tahmin edilen Üsküp'teki bu tekke, Zincirli ya da Âdem Baba tekkesi olarak da bilinmektedir. Tekke, 1963 yılındaki deprem sonrası Üsküp'teki on dokuz tekkeyle beraber yıkılmıştır. 1971 yılında yerine Aziz Kiril Üniversitesi yapılmıştır.⁵⁸

Doğu Makedonya'da bulunan Koçana'da ise Şeyh Ahmet (ö. 1822) ve müritleri bir Cerrâhî tekkesi kurmuşlardır.⁵⁹ Radoviç'teki tekkeyi ise Ali Efendi (ö. 1852) kurmuş olup bu tekke daha sonra yıkılmış ve yerinde sadece türbeler kalmıştır. 1950'li yıllarda oradaki Türkler'in Türkiye'ye göç etmesiyle birlikte bu eserler sahihsiz kalmıştır.

3. Sinâniyye Kolu

Sinâniyye kolunun kurucusu İbrahim Ümmî Sinan'dır (ö. 1568). Ümmî Sinan'ın Bursalı, Prizrenli veya Karamanlı olduğuna dâir farklı rivâyetler bulunmaktadır. İlim sahibi olduğu halde gördüğü bir rüyadan sonra “Ümmî” mahlasını kullanmaya başlar. Şeyh Ahmet Marmarâvî'den icâzet aldıktan sonra İstanbul'a gelir ve Topkapı yakınındaki Gürcübaşı mahallesinde bir zâviyeye yerleşir. Orada irşâd hizmetine devam ederken vefât eder.⁶⁰

Makedonya'da XVI. yüzyıldan itibaren yayılmaya başlayan bu tarîkatın ilk tekkesine Üsküp'te raslamaktayız. “Ümmî Sinan” adını taşıyan bu tekke, adını bu tarîkat kolunun kurucusu Ümmî Sinan'dan almıştır. Tekkenin kimin tarafından kurulduğu, kuruluş tarihi, hangi târihlerde faaliyetinin durdurulduğu hakkında kayıtlı

⁵⁷ Mehmet Cemal Öztürk, *Cerrâhîlik: Şeyh Nûreddin Cerrâhî ve Cerrâhî Tarîkatı*, Gelenek Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 55-56.

⁵⁸ Mehmet Cemal Öztürk, *a.g.e.*, s. 116.

⁵⁹ Metin İzeti, *a.g.e.*, s. 181.

⁶⁰ A. Azmi Bilgin, “Sinâniyye”, *TDVİA*, c. 37, s. 240-241.

bir bilgi mevcut değildir. Çarlık beratlarından bu tekkenin XIX. yüzyılda etkin faaliyet gösterdiğini öğreniyoruz.⁶¹

Üsküp'teki ikinci Sinânî tekkesi ise “İplikçi Hasan Efendi” adıyla anılır. Kurucusu İplikçi Hasan Efendi'nin adını taşıyan bu tekke Üsküp'te Yahyâ Paşa Câmii'nin yanında bulunuyordu. Bu tekkenin kuruluş tarihi hakkında bir bilgiye rastlanmamakla birlikte, birtakım belgelerden bu tekkenin 1770 yılında faaliyete başladığı anlaşılmaktadır. Bazı belgelerden de bu tekkenin 1862 yılında faaliyetine devam ettiği görülmektedir. Son şeyhin Türkiye'ye göç etmesiyle bu tekkeden ve yanındaki türbeden eser kalmamıştır.

Bir diğer Sinâniyye tekkesine Gostivar'da rastlanmaktadır. Bu tekkenin zengin bir vakıf malı bulunduğu bilinmektedir. Ancak bu tekke de 1951 yılında yıkılmıştır.⁶²

4. Hayâtiyye kolu

Halveti tarîkatının bu kolu Makedonya'da kurulmuştur. Bu nedenle bu kol konumuz açısından bizi daha fazla ilgilendirmektedir.

Serez'li Şeyh Hüseyin'den hilâfet alan Şeyh Mehmet Hayâtî (ö. 1766), Ohri'ye gelerek burada irşad hizmetine başlar ve tarîkat da kurucusunun ismi ile anılır. *Manastır Vilâyeti Târihçesi* yazarı Mehmet Tevfik, Mehmet Hayâtî'nin Buhârâ'da doğduğunu ifade eder. Buhârâ'dan Edirne'deki Şeyh Hasan Sezâî'ye oradan da Serez'deki Şeyh Hüseyin'le görüşerek Halvetiyye tarîkatına intisâp eder.⁶³ Şeyh Mehmet, Hayâtî Şeyh Hüseyin'den hilâfet aldıktan sonra 1667 yılında önce Kırçova sonra Ohri'ye gelir. Ancak şehir yöneticileri tarafından şehre alınmayınca

⁶¹ Dzermal Çehajiç, *a.g.e.*, s.116.

⁶² *A.g.e.*, s. 117.

⁶³ Mehmet Tevfik, *Manastır Vilâyetinin Târihçesi*, Bitola, 1911, s. 88.

Ohri'nin dışında bir kulübe kurar. Bu arada İstanbul'a birkaç kez giden Şeyh Mehmet, sonunda Ohri'deki medresenin tekkeye dönüşmesini sağlamayı başarır.⁶⁴

Şeyh Mehmet Hayâtî, ilmi ve bilgisi ile kısa sürede çevre halkının saygısını kazanmayı başardı. Makedonya ve Arnavutluk'ta çok sayıda derviş yetiştirdi. Ohri'deki tekke, merkezî tekke olarak vazife görmüş olup günümüzde de bu vazifeyi devam ettirmektedir. Bunun dışında Ohri'de bir zaviye, Struga'da bir tekke, Kırçuva'da üç tekke ve Kostur'da da bir tekke açılmıştır. Ohri'deki "Âsitâne-i Hayâtî" diye isimlendirilen bu tekke Makedonya'daki en önemli üç tekkeden biridir. Zeynelâbidin Paşa'nın vakfı olan bu tekke câmi olarak da vazîfe görmektedir. Câmi ve tekkenin iç içe olduğu bu yapıda âyinler hâlen serbestçe icrâ edilmektedir.

Ohri'nin merkezinde bulunan bu tekkenin silsilenâmesi şöyledir:

Şeyh Osman Efendi, Şeyh Abdülkerim Efendi, Şeyh Abdülhâdi Efendi, Şeyh Mehmet Efendi, Şeyh İsmail Hakkı Efendi, Şeyh Zekeriyyâ Efendi, Şeyh Tahir Efendi, Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Yahya Efendi, Şeyh Abdülkadri Efendi. Şeyh Osman Efendi hâlen bu görevi sürdürmektedir.

Ayrıca Kırçova'da üç tane Hayâtî tekkesine rastlıyoruz. Bunlardan birincisi İshak Paşa Câmiî olup ve bu câmi sonradan tekkeye dönüştürülmüştür. Şeyh silsilesi şöyledir: Şeyh Ahmed Efendi, Şeyh Ömer Efendi, Şeyh Ali Efendi, Şeyh Mahmut Efendi, Şeyh Bayram Efendi, Şeyh Mustafa Efendi, Şeyh Mehmet Efendi, Şeyh Halim Efendi, Şeyh Yusuf Efendi, Şeyh Mustafa Efendi.

Kırçova'daki ikinci tekke Hayâtî tekkesi ise zengin bir çiftlik sâhibi olan ve Çullu Baba adıyla anılan bir zât tarafından inşa edilmiştir. Günümüzdeki bina XIX. yüzyıla aittir. Câmi aynı zamanda semâhane vazifesi de görmektedir. Çullu Baba da hilâfetini Pîr Mehmet Hayâtî'den almıştır.

Kırçova'daki üçüncü Hayâtî tekkesi Şeyh Abdülkerim Efendi tarafından kurulmuştur. Şeyh Abdülkerim hilâfetini Şeyh Mehmet Hayâtî'nin vârisi olan Şeyh

⁶⁴ Dzermal Çehajiç, *a.g.e.*, s. 117.

Osman zamânında almıştır. Şeyh Abdülkerim'den sonra tekke uzun bir süre postnişînsiz kalmıştır. Bu tekkede irşad vazifesi görmüş şeyh silsilesi şöyledir: Şeyh Mehmet Efendi, Şeyh Selim Efendi, Şeyh İbrahim Efendi, Şeyh Necat Efendi.⁶⁵

Bu tekkelerin dışında Kırçova'nın Zayaz köyünde bir tekkeye daha rastlıyoruz. Şeyh Selim tarafından kurulmuş olan bu tekke'de Şeyh Mustafa ve Şeyh Ali irşâd vazifesinde bulunmuştur. Ancak 1912 yılında şeyh Ali'nin vefâtından sonra tekke câmiye dönüşmüştür.

Ayrıca Âsitâne Şeyhi Osman Efendi'nin izniyle derviş Hasan bin Feyzullah, Hasan Baba adıyla Struga'da 1770 yılında bir tekke kurmuştur. Vefatından sonra Kadri Efendi, ondan sonra sırasıyla Şeyh Ârif Efendi, Şeyh Rıfat Efendi, Vekil Mustafa Efendi, Vekil Kemal Efendi, Şeyh Ârif Efendi posta geçmişlerdir. Günümüzde ise Hasan Baba Tekkesi'nde Ârif Efendi postnişîn olarak görev yapmaktadır.

Diğer bir Halvetî tekkesine İştîp kasabasındadır. Bu tekke Şeyh Abdi Baba tarafından kurulmuştur. Şeyh Abdi Baba hilâfetini Ohri'deki Şeyh Osman'dan alır. “Yukarı Tekke” adıyla bilinen bu tekke kasabanın dışında inşâ edilmiştir. Şeyh silsilesi şöyledir: Şeyh Abdi Efendi, Şeyh Hüseyin Efendi, Şeyh Mehmet Efendi Şeyh İbrahim Efendi.

Ayrıca İştîp kasabasında bir tekkeden daha bahsedilirse de, bu tekke 1912 yılında yıkılmıştır. Bu tekke hakkında bilinen tek şey son şeyhinin Şeyh Osman olduğudur.⁶⁶

5. Halvetî-Hayâtîler'de Zikir ve Mûsikî

Halvetiyye tarîkatında kalbi tasfiye, her an “kelime-i tevhid”i dilden düşürmeme, mâsivadan uzaklaşıp zikir-i Celâl ile meşgul en önemli özelliklerdendir.

⁶⁵ Dzamal Çehajiç, *a.g.e.*, s. 113.

⁶⁶ Dzamal Çehajiç, *a.g.e.*, s. 114.

Bu tarîkat da diğer tarîkatlar gibi yedi esmâ'ya dayanır. Bunlar da sırasıyla şöyledir: Lâ ilâhe illallâh, Yâ Allah, Yâ Hu, Yâ Hakk, Yâ Hayy, Yâ Kayyûm, Yâ Kakhâr'dır.

Sabah namazından sonra zikir şu tertib içinde yapılır: “Rûh-i pâk-i Muhammed Mustafâ râ salâvât” denildikten sonra, 250 defa “*lâ ilâhe illallâh*” zikredilir. Ondan sonra 400 defa “*Hû*” ismi ve son olarak ta 100 defa “*darb Hû*” denilir. Zikir bitince sabah usulü duâsı yapılır.

Öğle namazından sonra 12 “*lâ ilâhe illallâh*”, 14 “*Hû*” ve 12 kerre “*darb Hû*” söylenir. İkinci namazından sonra 12 kerre “*lâ ilâhe illallâh*”, 14 defa “*Hû*” ve 12 defa da “*darb Hû*” okunur, 12 salâvâtta sonra bu namaza has olmak üzere bir duâ yapılır. İkinci namazından sonra yapılan duânın metni şöyledir: “Eûzu Billâhi Mine’ş-Şeytânî’r-Racîm Bismillâhi’r-Rahmânî’r-Rahîm. Elhamdulillâhi Rabbi’l-Âlemin. Ve’s-salâtu ve’s-selâmu alâ Resûlinâ Muhammedin ve alâ âlihî ve sahbihî ecmeîn. Aded-i Cemâli’l-lâhi Teâlâ ve Cemâli ukbâ dâimen ebeden. Hazreti Resûl-i Ekrem ve Nebiyyi’l muhterem sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinin pâk, münevver, mutahhâr, muazzez, müctebâ, azîz, şerîf, latîf rûhu için, Âli için, evlâdı için, cihâr-ı güzîn ervâh-ı tayyibeleri için, aşere-i mübeşşere, şühedâ-yı Uhud, şühedâ-yı Kerbelâ ervâh-ı tayyibeleri için, belâlar ve kazâlar def-i için, hayırlar feth’i için, tarîk-i Hak’tan gelmiş geçmiş pîrlerimizin azîzlerimizin ve üstâdlarımızın ervâhları için, şeyhimin selâmeti için, üzerlerimize himmetleri hâzır ve nâzır olmaları için, din-i İslâm, hüccâc-ı müslim, gazâ eden mücâhidîn selâmeti için, imân-ı kâmil ile hatm-ı müyesser olmak için, Yâ ilâhî def-i belâ redd-i kazâ için, hul’i murâd-ı Hüsn-i Hudâ için, aşkullâh, fethullâh, muhabbetullâh, nûr-i habîbullâh, sırr-i habîbullah için, müşâhede-i Cemâl-i Rahmân için, tecellî ve tezâhür için, selâmet-i hâzirân, hâzır olan cemâatın gönüllerinin, muradları hâsıl olmaları için bizi duâdan unutmayın diye diyenler için, duâyâ muhtâç olan canlar için, üzerimize hakkı geçmişlerin ruhları için, civârımızda medfûn olan canlar için, sâhibu’l-makâm ve sâhibu’l hayrât ve’l hasenât için ve kâffe-i ehl-i îmân ve ehl-i İslâm ruhleri için, Habibullâh rûhu için, Allah rızası için el Fâtîha”

Sabah namazının farzından sonra istiğfâr yapılır ve salât-ı tefrîciyye okunur. Akşam namazından sonra yedişer defa “*lâ ilâhe illallâh*” ve “*Hû*” ismi zikredilir.

Yatsı namazından sonra 12 “ lâ ilâhe illallâh”, 14 defa “Hû” ve 12 defa “darb Hû” denir. Perşembe ve Pazartesi günleri sabah namazından sonra esmâü'l-hüsna da okunur.

Halvetî-Hayâtîlerde zikir üç şekilde yapılır:

a. Kıyâmî zikir: Daha çok Ramazan ayının perşembe akşamları yapılmaktadır. Zikir şu şekildedir: Yatsı namazından sonra şeyh efendi dervişleri halka yaparak “rûh-i pâk Muhammed râ salavât” ile zikri açar. Bu sözleri işiten dervişler el ele tutuşur sağdan sola dönmeye başlarlar ve yavaş seslerle “Hayy” ismini zikrederler. Sonra “fa’lem ennehû lâ ilâhe illallâh” 12 defa ağır ağır söylenir. Bundan sonra “Allah yâ Allah Hû” da 12 defa söylenir ve ardından “Hû” ismiyle zikre devam edilir. Dervişler devranda yedi defa dönerler. Devran bir adım öne, bir adım geriye atılmak sûretiyle yapılır. Zikir devam ederken ilâhiler okunur. Bundan sonra müridler “Hayy” ismini zikrederken aralarından güzel sesli olan birisi kasîde okur. Şeyhin duâsıyla zikir sona erer.

b. Kuûdî Zikir: Bu zikir de Ramazan ayının perşembe geceleri yapılmaktadır. Önce Yatsı ve teravih namazları kılınır. Usul aynı kıyâmî zikirdeki gibi “Rûh-i pâk Muhammed râ salavât” ile açılır ve sonra sırasıyla “fa’lem ennehû lâ ilâhe illallâh” 12 defa zikredilir. Ondan sonra yine 12 defa “Allah yâ Allah Hû” denir. Bu zikir bittikten sonra kuûdî zikir için şeyh efendi yedi ile dokuz dervişlik bir halka yapar. Bu arada cemaatten de bir halka oluşturulur. Kuûdî zikirde dervişler “Hayy yâ Hayy” ismini zikrederler. Cemaat de bu zikre iştirak eder, zikir süratlenince dervişler ilâhi ve kasîdeler okumaya başlarlar. Bu zikirde dikkat çeken nokta zâkirler sağ elini yanındaki dervişin sağ omzuna koyar, sol elini ise sol tarafında bulunan dervişin beline bağlar bu şekilde sağa ve sola eğilerek zikre devam edilir. “Hû” ismine gelince bir ilâhi okunarak “darb Hû” getirilir ve usul duâsı yapılır. Ardından üç salavât ve bir tekbir ile zikir son bulur.

c. Cuma Zikri: Cuma günü cuma namazı kılındıktan sonra zikre başlamadan önce salavât getirilir ve zikir açılır. Bundan sonra 12 defa “lâ ilâhe illallâh” ve bir o kadar da “Yâ Allah” denilir. Daha sonra “Hû” ismine geçilir ve

ilâhîler okunur. İlâhiler bitince “darb Hû” çekilir ve duâ yapılır. Duâdan sonra üç salavât ve bir tekbir ile zikir sona eder.

Ohri tekkesi âsitâne (merkez) olduğu için Muharrem ayının onuncu gününde tekkede aşure pişirilip akşam namazından sonra cemaate dağıtılır. Aşure Muharrem ayının dokuzuncu günü ikindi namazından sonra kaynatılmaya başlanır ve dervişler Kerbelâ şehitleri, Hazreti Hasan ve Hüseyin’le ilgili ilâhi ve kasideler okunur.

Bundan bir hafta sonraki cuma gününde Ustruga tekkesinde daha sonraki haftanın cuma gününde ise Kırçova tekkesinde aşure pişirilip cemâate dağıtılır. Bu tekkeler diğer şeyh ve dervişler tarafından ziyaret edilir.

Mevlid kandili münâsebetiyle Ohri tekkesinde yatsı namazından sonra mevlid okunur. Bu mevlide Ustruga ve Kırçova tekkelerinden de dervişân katılır. Mevlid okunurken arada Hazreti Peygamber’i konu edinen ilâhîler okunur.

Ramazan ayının 15. ve 27. gecesinde dervişler şeyhin izniyle minareye çıkararak temcîd ve ilâhîler okurlar.

Okunan temcîdin metni şöyledir:

Lâ ilâhe illallâh Hak Lâ ilâhe illallâh Âdem safiyyullah Mevlâm

Lâ ilâhe illallâh Hak Lâ ilâhe illallâh Nuh necîbullah Mevlâm

Lâ ilâhe illallâh Hak Lâ ilâhe illallâh İbrahim halîlullah Mevlâm

Lâ ilâhe illallâh Hakk Lâ ilâhe illallâh İsmail zebîhullah Mevlâm

Lâ ilâhe illallâh Hakk Lâ ilâhe illallâh Dâvud halîfetullâh Mevlâm

Lâ ilâhe illallâh Hakk Lâ ilâhe illallâh Musâ kelîmullâh Mevlâm

Lâ ilâhe illallâh Hakk Lâ ilâhe illallâh İsa Rûhullah Mevlâm”

Bayram namazlarından önce ise şu gülbank okunur: “Bârekallâhu fîkum tayyeballâhu enfâsekum ve ahsenallâhu ileykum ve radiyallâhu Teâlâ ankum ve an

kâffeti'l-müslimîne ecmeîn bi rahmetike yâ erhame'r-Râhimîn. Ey Kemâli kudrete bi-rûh-i zühdi müntehâ. Pâyem kadri celâlet keşîdened tâcu çâr u düçar u arşu ferşi çâr u, sazu beru berer Cümle leyl u nehâr u hâlik u erdi semâ. Lâ yezâl lem yezel dâim sifâtı zati tû. Evvelet bi ibtidâi âhiret bi intihâi sûre-i şerhi efâtet 'Kul huvalâhu ehad' âyeti mansûr-i hikmet yefâlullâhu mâ yeşâ Hazreti Resuli Ekrem ve nebiyyil muhterem salallâhu aleyhi ve efdalu's-salavât ve ekmelu't-tahiyyât. Ve dürrüdi binnisâ an âl i evlâd ı an cihâr-i yâr-i güzîn-i pâk-i cevher çerâğ u mescid u mihrâb u minber Ebu Bekir Ömer Osman Hayder ridvânullâhi Teâlâ aleyhim ecmeîn an dâr-i ezel ve hem dâr-i ebed halledellâhu hilâfete hû ve eyyede bi'l-adli sultânete hû ilâ intihâiz-zemân ve ilâ nihayeti devran Âmin yâ Müsteân. İlâhî görkam göri ki rahmeti girda şarkan ve garba, bu'den ve kurba ve an ahkem-i ehl-i îmân râ ve cemâat-ı hâzırân râ mübârek vakt-ı şerîf râ rızâen lillâhi'l-fâtiha. İlâhi vektü bi's selâmeti ve's-sihhati ve'l-âfiyeti aleynâ ve ale'l hüccâci ve'l guzzâtı ve'l musâfirîn ve'l mükîmîn fî berrike ve bahrike min ümmet-i Muhammedin ecmeîn ve selâmun ale'l-müslimîn. Vel hamdulillâhi rabbi'l-âlemîn el Fâtiha".

Halvetî-Hayâtî tarîkatının mürşid ve şeyhleri kış aylarında kırk gün boyunca تنها bir yerde Allah'ı zikretmek için halvete girerler. Halvet esnasında mümkün mertebe az yemeye, az içmeye, az uyumağa gayret ederler, böylece Allah'a daha yakın olmağa çalışırlar. Bu halvete çekilme yaz aylarının en kısa gecelerinde de tekrarlanır.

Halvetî-Hayâtî kolunda dervişler cübbe ve sikkelerini sabah, cuma, terâvîh ve bayram namazlarında giyerler. Sikkeleri mevlevî sikkelerine benzer, hırkaların uzun yakalarında on iki dikiş vardır, bu on iki dikiş on iki imamı ve on iki tarîkatı sembolize eder. Şeyh efendinin tâcı Şabâniyye tâcına benzer, sekiz dilim ve her dilimde on iki dikiş bulunmaktadır.

6. Makedonya'daki Halvetilik-Hayâti tarîkatında okunan ilâhîlerden

bazı örnekler:

RAST İLÂHÎ (Arayı arayı bulsam)

Güfte: Yunus Emre
Beste: ?

Sofyan

A- ra- yı a- ra- yı Al- lah bul-sam i- zi-
Hak na- sîb ey- le- se " " gör-sem yü- zü-
Yu- nus med-hey- le- di " " se- ni dil- ler-
Ağ- la- yı ağ- la- yı " " gur-bet el- ler-
ni i- ma- nım İ- zi- nin to- zu- na
nü " " " Yâ Mu- ham- med câ- nım
de " " " Dil- ler- de dil- ler- de
de " " " Yâ Mu- ham- med câ- nım
sür- sem yü- zü- mü i- ma- nım mü
ar- zu- lar se- ni " " " ni
hem gö- nül- ler- de " " " de
ar- zu- lar se- ni " " " ni

Arayı arayı bulsam izini
İzinin tozuna sürsem yüzümü
Hak nasîb eylese görsem yüzünü
Yâ Muhammed cânım arzular seni

Yunus medh eyledi seni dillerde
Dillerde dillerde hem gönüllerde
Ağlayı ağlayı gurbet ellerde
Yâ Muhammed cânım arzular seni

Not: Üsküp Sinâni Tekkesi şeyhi Harabâti Kadri Efendi'nin kızı Hüsnîye Bacı'nın sesinden yazılmıştır.
(Hakan Alvan- 11.11.1997)

SABÂ İLÂHÎ

(Terk-i fenâ kıl)

Raks Aksağı (ağırca)

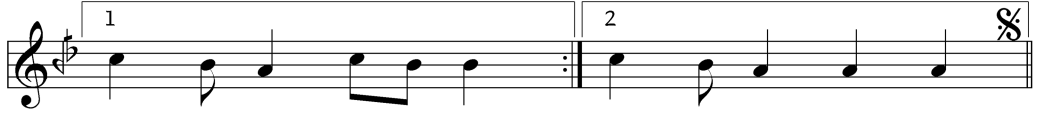
Güfte: Aziz Mahmud Hüdâî

Beste: ?

Notaya Alan: Hakan Alvan

Ter- ki fe- na kıl Der- viş ol der- viş Mey- li be- ka kıl
Al şe- rî- a- tı Bul ta- rî- ka- tı Gör ha- kî- ka- tı
Nef- si- ne uy- ma Zin- dan- da kal- ma Hak ne- dir sor- ma
Sil mâ- si- vâ- yı Ol- ma mü- râ- î Bak şu Hü- dâ- î

Der- viş ol der- viş Der- viş ol der- viş
" " " " " " " "
" " " " " " " "
" " " " " " " "

Terk-i fenâ kıl
Derviş ol derviş
Meyl-i beka kıl
Derviş ol derviş

Al şerîatı
Bul tarîkatı
Gör hakikatı
Derviş ol derviş

Nefsine uyma
Zindanda kalma
Hak nedir sorma
Derviş ol derviş

Sil mâsivâyı
Olma mürâî
Bak şu Hüdâî
Derviş ol derviş

Not: Üsküp Sinânî Tekkesi şeyhi Harabâti Kadri Efendi'nin kızı Hüsniye Bacı'nın sesinden yazılmıştır.
(Hakan Alvan- 28.11.1997)

HİCAZ İLÂHÎ

(Bakıp cemâl-i yâre)

Güfte: Yunus Emre

Beste: ?

Notaya Alan: Abas Yahya

Düyek

Ba kıp ce mâ li yâ re

Ça ğı rı rım dost dost

Dil ol du pâ re pâ re

Ça ğı rı rım dost dost

Bakıp cemâl-i yâre
Çağırırım dost dost
Dil oldu pâre pâre
Çağırırım dost dost

Geldim cihane garib
Oldum güle andelip
Her dem yüregim delik
Çağırım dost dost

Mescitte meyhanede
Hanede viranede
Kabede puthanede
Çağırırım dost dost

Notaya alınma tarihi: 01/02/2011

RAST İLÂHÎ

(Ey Fatime)

Güfte: Şeyh Rüşdi

Beste: ?

Notaya alan: Abas Yahya

Düyek

Ey Fa- ti- me ey Fa- ti- me

Ka- ni se- ha- det Ey Fa- ti- me

Ka- pın- da mis- kin ça- ğı- rır

Geç- mez bo- ğaz- dan Fa- ti- me

Üç gün yemek yemediler
Taam yüzü görmediler
Halim budur demediler
Olmaz cihanda yâ Ali

Hırkanda vardır kırk yama
Evimde çok çektin cefâ
Sorarsa senden Mustafa
Etme şikayet Fâtıma

Rüşdü ile hep ehl-i Hak
Hâlim yazar fırak fırak
Sorarsa senden Ulu Hak
Etme şikayet Fâtıma

Hasan-Hüseyn bakıştılar
Gözden yaşlar akıttılar
Miskini tek doyuralım
Biz de yemeyiz Fâtıma

Var taşradan bir taş getir
Koyayım midem üstüne
Hiçkimse halim bilmesin
Sallanmasın bel Fâtıma

Notaya Alınma Tarihi: 02/02/2011

UŞŞAK İLÂHÎ
(İrfan meclisine erişebilsem)

Sofyan

Güfte: Şeyh Âtîf Efendi
Beste: ?

İr- fan mec- li- si- ne e- ri- şe- bil- sen
Haz- re- ti Nû- red- din aş- kın reh- be- ri

1
Va- rıp an- lar i- le gö- rü- şe- bil- sen Hay Hay
Â- tîf der- viş- le- rin ed- nâ kem- te- ri " "

2
gö- rü- şe- bil- sen Aş- kın ker- va- nı- na
ed- nâ kem- te- ri Ge- lir- sen de- mez- ler

ka- vu- şa- bil- sen Yol- da bı- rak- maz- lar
gel- me dön ge- ri Ka- pı- dan sav- maz- lar

1 2
a- lır- lar se- ni Hay Hay a- lır- lar se- ni
a- lır- lar se- ni " " a- lır- lar se- ni

İrfan meclisine erişebilsen
Varıp anlar ile görüşebilsen
Aşkın kervanına karışabilsen
Yolda bırakmazlar alırlar seni

Âşıkların solmaz taze gülleri
Zıkr ü tevhîd eder dâim dilleri
Evliyâullah'ın doğru yolları
Yolda bulunagör alırlar seni

Derviş olan abâ giyer eynine
Sincab samur komaz gayri göynüne
Cihan zerre kadar gelmez aynına
Buna râzı isen alırlar seni

Hazret-i Nûreddin aşkın rehberi
Âtîf dervişlerin ednâ kemteri
Gelirsen demezler gelme dön geri
Kapıdan savmazlar alırlar seni

SABÂ İLÂHÎ

(Terk-i fenâ kıl)

Güfte: Aziz Mahmud Hüdâî

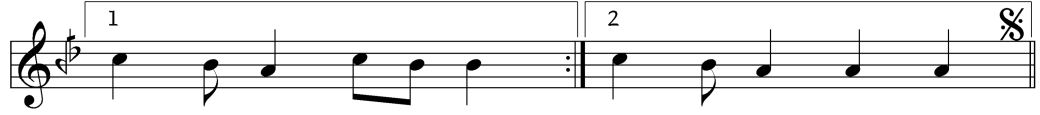
Beste: ?

Notaya Alan: Hakan Alvan

Raks Aksağı (ağırca)

Ter- ki fe- na kıl Der- viş ol der- viş Mey- li be- ka kıl
Al şe- rî- a- tı Bul ta- rî- ka- tı Gör ha- kî- ka- tı
Nef- si- ne uy- ma Zin- dan- da kal- ma Hak ne- dir sor- ma
Sil mâ- si- vâ- yı Ol- ma mü- râ- î Bak şu Hü- dâ- î

Der- viş ol der- viş Der- viş ol der- viş
" " " " " " " "
" " " " " " " "
" " " " " " " "

Terk-i fenâ kıl
Derviş ol derviş
Meyl-i beka kıl
Derviş ol derviş

Al şerîatı
Bul tarîkatı
Gör hakikatı
Derviş ol derviş

Nefsine uyma
Zindanda kalma
Hak nedir sorma
Derviş ol derviş

Sil mâsivâyı
Olma mürâî
Bak şu Hüdâî
Derviş ol derviş

Not: Üsküp Sinânî Tekkesi şeyhi Harabâti Kadri Efendi'nin kızı Hüsniye Bacı'nın sesinden yazılmıştır.
(Hakan Alvan- 28.11.1997)

HİCAZ İLÂHÎ (Mâil oldum)

Güfte: Yunus Emre

Beste: ?

Sofyan

Mâ- il ol- dum bah- çe- sin- de hur- ma-
Hak na- sîb ey- le- sin biz de va- ra-
Â- şık o- lan bu fâ- ni- yi ney- le-
Der- viş Yu- nus söy- ler bu sö- zü can-

ya Tâ- ka- tım kal- ma- dı
lım O çöl- le rin sa- fâ-
sin Sa- lât ü se- lâm- la
dan Yâ Rab- bi a- yır- ma

as- la dur- ma- ya as- la dur- ma-
sı- nı gö- re- lim sı- nı gö- re-
yer gök in- le- sin yer gök in- le-
din- den î- mân- dan din- den î- mân-

ya Ol Me- dî- ne Rav- za-
lım Rav- za- sîn e- şî- ğî-
sin Me- dî- ne- ye va- rıp
dan O- ku- sam Rav- za- da

sı- nı gör- me- ye Gör- me- yin- ce
ne yüz sü- re- lim Sür- me- yin- ce
mes- ken ey- le- sin Var- ma- yin- ca
sû- re Kur- ân- dan Er- me- yin- ce

C. Bektâşîlik

Balkanlar’da oldukça etkili olan bir diğer tarîkat de Bektâşîliktir. Bektâşîlik XIII. yüzyılda Anadolu’da yetişen ve Horasan erlerinden Hacı Bektâş-ı Velî (ö. 1270-71) tarafından kurulmuştur. Asıl adı Muhammed olan Hacı Bektâş-ı Velî, Seyyid İbrâhim Sânî ile Nişâbur şehir ulemâsından Şeyh Ahmet’in kızı Hatem’in oğludur. Onun “seyyid” olduğu yönünde rivâyetler varsa da bu konu netlik kazanmamıştır. XVI. yüzyıldan itibaren ise tarîkat kurumsallaşmaya ve sistematik bir hale bürünmeye başlamıştır. Bu süreç ise Pîr-i Sânî olarak anılagelen Balım Sultan’la (ö. 1516) başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir.⁶⁷

Bektâşîyye tarîkatı açısından Balkanlar birinci derecede önem taşımaktadır. Bundan dolayı Balkanlar’da yaşayan halkın mensup olduğu mevcut tarîkatların arasında Balkan sâkinlerinin kültürel, sosyal ve siyâsal yaşantısında Bektâşîliğin özel bir konumu vardır. Özellikle Balkanlar’da yaşayan müslümanlar arasında en çok nüfûza sâhip olan Arnavutlar üzerinde Bektâşîlerin tesirleri çoktur ve başlı başına bir araştırma konusudur.⁶⁸

Bektâşîliğin Makedonya’ya yayılması iki yönden olmuştur. Birincisi, XIII. yüzyılın başlarında Osmanlı bu bölgelere gelmeden önce gezici dervişlerin boş ve tenha arâzilere yerleşip tekke ve zaviyelerini inşâ etmeleri yoluyla olmuştur. Bu şekilde İslâm’ın dinînin misyonerliğini yapan şahsiyetlerin başında Sarı Saltuk yer almaktadır. Balkanlar’da Sarı Saltuk’a karşı beslenen derin sevgi ve saygı değişik tarîkatlar ve birçok tekkeyi onunla özdeşleşmeye götürmüştür. Makedonya’da mevcut olan bütün tarîkatlar Sarı Saltuk’u kendi aralarında göstermeye çaba sarf etmişlerdir.⁶⁹

Makedonya’da Bektâşîliğin yayılmasının ikinci ve en güçlü yolu, Osmanlı’nın bu yerleri tamamen fethetmesiyle ve Yunanistan bölgelerinden gelen

⁶⁷ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1981, s. 200.

⁶⁸ Metin İzeti, *a.g.e.*, s. 237.

⁶⁹ Bedri Noyan, *Bektâşîlik Alevilik Nedir?*, Ankara, 1987, s. 148.

Bektâşî babalarının aracılığıyla olmuştur. Bektâşîliğin fetih topraklarında yayılmasının nedenlerinden biri de yeniçeri-bektâşîlik ilişkisi olmuştur.⁷⁰

Bektâşîliğin Makedonya’da yerleşme tarihi hakkında kesin bilgilere ulaşılamamakla beraber Osmanlı fetihlerine, gâzilerle birlikte Bektâşî dervişlerinin de katıldığı târîhi vesikalardan anlaşılmaktadır.⁷¹ XVII. ve XVIII. yüzyılda Makedonya’da bulunan birçok paşanın bu tarîkata mensup olmaları, Bektâşîler’in bu bölgelerde rahatça faaliyet göstermelerine ve paşaların desteğiyle tekkeler, zâviyeler ve türbeler inşâ etmelerine sebep olmuştur.⁷²

Osmanlı döneminde Makedonya sınırları içinde birçok Bektâşî tekkesi bulunmaktaydı. Bunlar arasında şu üç tekke önem kazanmıştır:

1-Mustafa Baba Tekkesi: XIX. yüzyılın başlarında Mustafa Baba tarafından Üsküp’te inşâ edilmiştir.

2-Süleyman Baba Tekkesi: 1850 yıllarında Süleyman Baba tarafından inşâ edilmiştir. Tekkenin önündeki türbede Süleyman Baba yatmaktadır.

3- Harâbâtî Baba Tekkesi: Kalkandelen şehrinde Makedonya’daki Bektâşîlerin merkezi olup, dünyadaki dört büyük Bektâşî tekkesinden biridir. Bir bölümünün XV. Yüzyılda inşâ edildiği bilinen tekkenin ne zaman kurulduğu konusunda farklı bilgilerle karşılaşılmaktadır. Bazı kaynaklarda tekkeyi Sersem Ali Baba’nın (ö. ?) inşâ ettiği, Harâbâtî Baba (ö. 1780) zamanında da tekkenin canlılık kazandığı söylenmektedir.⁷³

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Harâbâtî Baba Tekkesi’nin postnişinliğine Malatyalı Harâbâtî Mehmet Baba tâyin edilmiştir. Bu Bektâşî babası Kalkandelen’e Recep Paşa’nın idâresindeki dönemde gelmiştir.

⁷⁰ Hasan Kaleşi, “Legjendat Shqiptare Per Sari Salltukun”, *Perparimi*, Priştina, 1976, sy.1, s. 86.

⁷¹ Ethem Rûhi Fığlalı, *Türkiye’de Alevilik Bektâşîlik*, Ankara, 1991, s. 154.

⁷² Darko Tanaskoviç, İvan Şop, *Sufizam*, Beograd, 1981, s. 154.

⁷³ Aydın Oy, “Kalkandelen’de Harâbâtî Baba Tekkesi”, *Çevren*, 8/4, Priştina, 1980, s. 19.

Harâbâtî Baba Türbesi'nin duvarında Hz. Hüseyin hakkında yazılmış bir nefes bulunmaktadır:

“Bahr-ı himmettir Muhammed - ebr-i ihsandır Ali

Mihri-i hikemdir Muhammed -Mâh-irfandır Ali

Fahr-i âlemdir Muhammed - Şâh-ı merdandır Ali

Cevher-i candır Muhammed-Nûr-ı îmandır Ali

Düştü Hüseyin atından sahrâ-yı Kerbelâ'ya

Cibril git haber ver sultân-ı enbiâyâya

Şem'i mihrâb-ı imâmettir Hüseyin-i Kerbelâ

Minber-i efrûz hitâbettir Hüseyin-i Kerbelâ

Nâzenîn-i rabbi izzettir Hüseyin-i Kerbelâ

Seyyid Şâban-ı cennettir Hüseyin-i Kerbelâ

Zirze Hakkı 1813”

Kalkandelen şehrinde Harâbâtî Baba Tekkesi'nin merkez olmakla beraber Poroy köyünde Yâver Baba Tekkesi, Şipkovitsa köyünde de Koyun Baba tekkeleri faaliyet göstermişlerdir.

Ayrıca Manastır'da, II. Dünya savaşına kadar faal olan ancak ne zaman ve kim tarafından yapıldığı bilinmeyen Hüseyin Baba Tekkesi bulunmaktadır. Hamza Baba tarafından XIX. yüzyılın sonlarında İştîp'te inşâ edilen bu tekke “Kır Tekke” ve “Yusuf Baba” adlarıyla da anılır. Köprülü'de Hâce Baba Tekkesi ise 1800'lerde inşâ edilmiş ve bu tekkeden Osmanlı döneminde birçok Bektâşî şâiri yetişmiştir.

Bunlar arasında en meşhuru Şemimî Kemâleddîn Baba'dır. Diğer taraftan Kırçova'da Muharrem Baba Tekkesi Makedoneski Brod'da Hıdır baba Tekkesi, Debre'de Ali Baba Tekkesi mevcuttur. Prilepe'nin Kanatlar köyünde Dikmen Baba Tekkesi de Makedonya'da faaliyet gösteren tekkeler arasındadır. Bu tekke, Makedonya'da inşâ edilen ilk tekkeler arasında yer alır.⁷⁴

1. Makedonya'daki Bektâşiler'de Zikir ve Mûsikî

Bektâşî edebiyatı Türk halk edebiyatından sayıldığı gibi, Bektâşî mûsikîsi de Türk halk mûsikîsi ya da âşık tarzı mûsikîsinin bir bölümü sayılır. Bu mûsikî esas geleneklerini büyük ölçüde Anadolu köy ve kasaba aleviliği'nden almaktadır; ancak Bektâşîlik genellikle daha yüksek bir kültür seviyesinin hâkim olduğu şehirlerde yaygınlaşmıştır. Bektâşîlik'te asıl önemli olan iki âyin vardır. Bunlar, "âyin-i cem" ve "ıkrar âyini"dir. Âyin-i cem tarîkat mensupları arasında icra edilen bir âyindir. İkrar âyini ise tarîkata kabul merâsimidir.⁷⁵

Bektâşî mûsikîsinde başlıca iki tür üslup ve tavır özelliği vardır: Köy ve kasaba çevrelerindeki Bektâşî tekkelerinde icra olunan mûsikî, tamâmıyla halk mûsikîsi niteliğinde olup, mahalline göre, Rumeli ve Anadolu ezgileri içerir. Şehir tekkelerinde ise klasik kültürün yansıması olarak mûsikî üslup ve ezgi yapısı yönünden klasikleşmiştir.

Bektâşî mûsikîsindeki üslup belirgin olarak semah âyinlerinde gözlenebilir. Semah ritme göre çeşitli kol ve ayak hareketlerinden meydana gelen oyunlardır. El-ele tutuşma âdeti olmayan semahlarda mürşide de kesinlikle arka çevrilmez. Mürşidin önüne gelindiği vakit selam verilir hafif baş kesilerek semah'a devam edilir.⁷⁶

⁷⁴ Abas Jahjai, *a.g.e.*, s. 36.

⁷⁵ Nuri Özcan "Bektâşî Mûsikîsi", *TDVİA*, İstanbul, 1992, c. 5, s. 371-372.

⁷⁶ A.g.m., s. 372.

Bektâşî mûsikîsini icra eden, nefes okuyan ve saz çalanlara zahir, âşık, gûyende denilir. Bu mûsikîde saz olarak bağlama, çöğür, tambura, divan sazı, cura, kabak kemani, kaval gibi halk mûsikîsi çalgıları kullanılır. Şehirde ise, tambur, ud, rebab, kudüm gibi âletler mûsikîye iştirâk eder.

Makedonya Bektâşîlerinin büyük bir çoğunluğu çalışmalarını şiir alanında yoğunlaştırmıştır. Makedonya’da tasavvuf geleneğinden etkilenerek Osmanlı döneminde yetişmiş birçok Arnavut asıllı Bektâşî şâiri bulunmaktadır. Bu şâirlerin başında 1790-1792 yıllarında Makedonya’nın Köprülü şehrindeki Bektâşî Tekkesi’nde bulunan⁷⁷ Şemimi Baba’nın yazmış olduğu şiirlerden bazı örnekler verelim:

“Une jam mbreti dhe Sejjıdı, femije e Nebiut
Dhe per Zotın ju betohem, qe jam bır I Alıut
Xhahilet le te me shajne, syte I kane te verbuar
S’shohın Henen e ndrıtuar, me shkelqımın e Rabbiut.”

Tercümesi:

“Ben Sultanım, Seyyidim, Nebi’nin oğluyum
Allahıma yemin ederim, Ali’nin oğluyum
Cahiller bana sövsün, gözleri kördür
Ki onlar Ay’ın şevkini görmezler, Rab’den feyz almazlar.”

“Jam abdall nje i perunjur, Shoku ım eshte Aliu
Per te tjere skam nevoje kur krahı ım eshte Aliu
Gjıthe vajtımet qe bej une ahu ım eshte Aliu
Vend i kıbles Muhammedi, i perunjes eshte Aliu.”

Şiirin Tercümesi:

“Ben mütevazı bir abdalım, Ali benim dostumdur
Başkalarına ihtiyâcım yok, Ali benim desteğimidir

⁷⁷ Baba Recepi, *Mistiçizma İslame dhe Bektâşizma*, Tirana, 1995, s. 208.

Âvâzlarımda Ali benim âhımdır
Kible yeri Muhammed, el öpmek de Ali'nindir"⁷⁸.

Şemimi Baba 1807 yılında vefât etmiş, ancak şiirleri ölümünden sonra da Makedonya ve Arnavutlar'ın yaşadığı diğer bölgelerde canlılığını devam ettirmiştir.

Diğer taraftan XIX. yüzyılda yaşayan Bektâşî şâiri Abdullah Melçani'nin (ö. 1852) şiirlerinden bir örnek:

“Do te behem dervish me aba
Shpirtin tim do ta bej xhaba
Per ty Sarı Salltuk Baba
Te them madherine tende, Ja Shah
Te them bukrine tende ja Nur.

Ti je Ahmedı Myftar
Perendia t'ka ne nazar
Hazreti Aliu me zyfıkar
Thone trimrine tende, Ja Shah
Thone bukrine tende, Ja Nur.

Şiirin Tercümesi
“Abalı derviş olacağım
Canımı feda edeceğim
Senin uğruna, Sarı Saltık Baba
Söylerler güzelliğini, Yâ Şah
Söylerler yüceliğini, Yâ nur
Sen bir Ahmed-i Muhtarsın
Sen Allah'ın nazarındasın
Hz. Ali Zülfıkar'ı ile beraber
Söylerler kahramanlığını, Yâ Şah

⁷⁸ Baba Recepti, *a.g.e.*, s. 210.

Söylerler güzelliğini, Yâ Nur”⁷⁹.

XIX. yüzyılın sonunda yaşamış Arnavutça ve Türkçe şiirleri bulunan diğer bir Bektâşî şâiri Leskovik’li Abidin Baba’dır. Arnavutça yazdığı bir şiirinden örnek:

“Me myhyr te nubuvvetit
Dhe me shpat te Velajetit
Dhe nam te Emanetit
Erdhi Zati Paq Hynqar.
Me urtesine e Hasanit
Me xhemal te İmam Hysejnit
Me ibadet e Zejnelit
Erdhi Zati Paq Hynqar”.

Tercümesi

“Nübüvvetin mührü ile
Velâyetin kılıcı ile
Emânetin şânı ile
Geldi Seyyid Pâk Hünkâr
Hasan’ın hikmeti ile
İmam Hüseyin’in cemâli ile
Zeynel’in ibâdeti ile
Geldi Seyyid Pâk Hünkâr.”⁸⁰

Nevruz, aşure, cuma akşamı sohbetleri Makedonya Bektâşîlerinin merâsimleri arasında sayılabilir. Makedonya Bektâşîleri günde iki defa duâ ve zikir için toplanmaktadırlar, ancak bu toplantılar zorunlu değil gönüllüdür. Zikirler saz eşliğinde yapılmakta, okunan duâlar ve sohbet sırasında verilen bilgiler sır olarak telakki edilmektedir. Bunlar Peygamber Efendimiz’e Mirac esnasında verilen ve

⁷⁹ Baba Recepti, *a.g.e.*, s.240.

⁸⁰ Abas Jahjai, *a.g.e.*, s. 68-69.

sadece bâzı şahıslara açıklanan duâlar ve bilgilerdir. Bu nedenle Bektâşî olmayanlar bu zikirlerle katılamaz ve onlar için bu duâlar bir sır olarak kalır.

Cuma akşamları tekkelerde sadece Bektâşîlerin katılabileceği sohbetler yapılmaktadır. Bu sohbetlerde Bektâşîlik hakkında sorular sorulmakta ve duâlar yapılmakta, ayrıca saz eşliğinde gazeller ve nefesler okunmaktadır.

Bektâşîliğe yeni girmek isteyen bir kişi için yapılan “ikrar töreni”ne yakın şehirlerde bulunan babalar ve muhibler katılır. Yemekler pişirilir ve aday, ikrar âyininde yapılması gereken duâ ve merâsimle Bektâşîliğe girmiş olur.⁸¹

Makedonya’da Bektâşîler yılda iki defa özel merâsim yapmaktadırlar:

1. Aşure: Muharrem ayının birinci gününden onuncu gününe kadar oruç tutulur. Peygamber Efendimiz’in torunu Hazreti Hüseyin’in Kerbelâ’da Muharrem ayının onuncu ve cuma günü şehit edilmiş olmasından dolayı onun ve onunla birlikte Kerbelâ’da şehit düşenlerin rûhu için aşure pişirilir ve dağıtılır. O akşam tekke sabaha kadar açıktır ve Müslüman olmayanlara da aşure ikrâm edilir. Bu esnada ilâhi ve nefesler okunur.

2. Sultan Nevrûz: Bektâşîlerin büyük bayramı olan Nevrûz’da sabah (21 Mart) “Nevruz erkânı” icrâ edilir, nevrûziyeler okunur, nefesler söylenir, tarîkata yeni girenler için meydan açılır ve ikrar âyini de yapılır. Bektâşîler Sultan Nevrûz’u Hazreti Ali’nin doğum günü olarak kutlamaktadırlar. Bu kutlamalar üç gün devam eder.

Bu toplantıların dışında muhiplerden birinin oğlu olduğunda tekkede kurban kesilip yemek pişirilir ve arkasından gazel ve nefesler okunur. Aynı merâsim nikâh kıyıldığında da yapılır. Ayrıca Bektâşîlerden biri vefat ettiğinde yakınları onun rûhuna tekkede mevlid okutarak yemek ikrâm ederler.

Bektâşîlerde aşure pişirilmesi çok yaygındır. 10 Muharrem’de tekkede gruplar halinde aşure pişirildiği ve yöre halkından tekkeyi ziyaret edenlere

⁸¹ Bedri Noyan, *a.g.e.*, s. 270.

dağıtıldığı; ayrıca evlerde de pişirip komşulara ve akrabalara dağıtıldığı bilinmektedir. Aşure pişirilirken mersiyeler okunur, aşçıbaşından başlayarak sırayla muhibban kepçeyi eline alıp aşureyi karıştırırlar. Aşure pişirilmesini takiben üç gün içerisinde tekkelerde şiir geceleri düzenlenir, nefesler okunur.

2. Nefes

Bektâşî mûsikîsinin en yaygın türlerinden ve en önemli unsurlarından biri nefestir. Güfteleri çoğunlukla Bektâşî tarîkatına mensup şairler tarafından yazılmış ilâhîlerin genel adıdır.⁸² Nefesler melodi karakteri olarak küçük usullerle bestelenmiş ve halk mûsikîsinin etkileri görülen eserlerdir. Aslında bu etki mersiye, nevrûziyye, düvâz gibi diğer türler için de söylenebilir. Nefeslerin ağır usullerle söylenenlerine oturak, yürük usullerle söylenenlerine şahlama denilir. Şahlamalar “semah nefesi” olarak da bilinir.⁸³

Nefeslerde kullanılan Bektâşî raksı, Bektâşî raksânı ve Bektâşî devr-i revânı adlı usuller tamamen bu mûsikîye mahsus ve genellikle bestelenen güfteye uygun usullerdir. Bu nedenle Bektâşî mûsikîsinden başka formlarda fazla kullanım alanı bulamamıştır. Birçok Bektâşî nefesinin şâirleri biliniyorsa da bestekârı meçhuldür. Bunda Bektâşî mûsikîşinaslarının adlarını gizlemelerinin (sırretme) rolü büyüktür.

Her tarîkatın bir âyini olduğunu daha önce belirtmiştik. Özellikle Bektâşîlik gibi esas geleneklerini Anadolu köy ve kasaba Aleviliğinden alan bir tarîkatın köklü temellere dayanan bir âyininin olması da gayet doğaldır. Zira Bektâşî tarîkatı törenlerinde icra edilen mûsikî Türk din mûsikîsinde mevlevî mûsikîsinden sonra en zengin mûsikîdir.⁸⁴

Makedonya’da Bektâşî mûsikîsi çoğunlukla şehir mûsikîsine yakındır. Kıvrak nağmeli, şarkılara daha yakın melodilerden oluşmaktadır. Bektâşî nefesleri

⁸² Mustafa Uzun, “İlâhî”, *TDVİA*, s. 22, s. 67.

⁸³ Nuri Özcan, “Bektâşî Mûsikîsi”, *TDVİA*, c.5, s.371-372.

⁸⁴ Nuri Özcan, a.g.m, s. 372.

Makedonya’da daha çok Arnavutça sözlerden oluşmaktadır. Bunda Bektâşîliğin Arnavutlar arasında yaygın olmasının etkisi çoktur. Sözler genellikle Türkiye’de olduğu gibi Ehl-i beyt, Kerbelâ, Hazreti Ali, Hazreti Hasan, Hazreti Hüseyin, Hazreti Fâtımâ hakkındadır. Arnavut dünyasında bektâşî nefesleri, kültür mîrasının önemli bir hazînesi sayılmaktadır.

Bektâşî mûsikîsinde önemli yer tutan nefeslerin güfteleri ve besteleri, genellikle zâhidlikten uzak, rindâne, kalenderâne bir üslup taşır. Bektâşî mûsikîsinin bu özelliği, Makedonya’daki mûsikî faaliyetlerine de yansımıştır. Meselâ, köylerdeki Bektâşî tekkelerinde bağlama; şehirlerdeki tekkelerde ise gitar, akordeon, keman ve klarnet gibi mûsikî âletleri kullanılmaktadır.

Bektâşî tekkelerindeki sohbet ve toplantılar sırasında okunan nefesler aracılığıyla mânevî hikmetlerin öğretildiği düşünülmektedirler. Bu nefesler, aynı zamanda, halka vatan sevgisi ve kahramanlık duygularını da yansıtmaktadır. Nefesler, tekke ve halk arasındaki sohbet toplantılarında okunmak suretiyle zamanımıza kadar gelmiştir.⁸⁵

Makedonya’da da şehir ve köy Bektâşîliği olmak üzere iki tür Bektâşî müziğinin varlığından söz edilebilir. Köy Bektâşîlerinin müziğinde sazlardan farklı olarak “Keteli” adlı saz (çiftetelli kopuza benzeyen bir saz) kullanılmaktadır. Şehir Bektâşîlerinde ise keman, akordeon, klarnet gibi bölgenin müziğinde kullanılan enstrümanlar tercih edilmektedir. Makedonya’daki nefesler, ağırlıklı olarak hicâz ve uşşak makamlarında olup; nim sofyan, sofyan, devr-i hindî, aksak ve curcuna usullerinde bestelenmiştir. Makedonya’da okunan nefeslerin notalarından bazı örnekler aşağıda verilmiştir. Bu nefeslerden halk arasında devamlı okunagelen anonim eserlerden “Çou prej gjumit more vlla” ile “Mirse erdhe” tarafımdan notaya alınmış, diğer nefesler Pellumb Katroshi’nin *Gurgullima shpirti* adlı kitabından derlenmiştir.

⁸⁵ Pellumb Katroshi, *Gurgullima Shpirti*, Alppaper, Tiran, 2006, 20-21.

3. Makedonya'da Okunan Bektâşî Nefeslerinden Bazı Örnekler:

UŞŞAK BEKTÂŞÎ NEFESİ

Nîm Sofyan

Güfte: İbrahim Hasnaj
Beste: İbrahim Hasnaj

Do ja nis me bis mil lah Bek ta shi jam ej val lah

Bek ta shi jam Bek ta shi jam nga E ze li gyer ta ni

Nga Ezeli ne Ebed
Domethene Eternitet
Fjala jone pa nje pa dy
Eshte per ty o Zot per ty

Sado jemigjithe fakire
Kamja jone ska kufi
Muhammed Aliu, Zoti
Na ushqen me pika loti

Pra ju çoj nje salavat
Do i çoj dhe nje levdate
Pirit tone, te madhit Pir
Te stolisur me tekbir

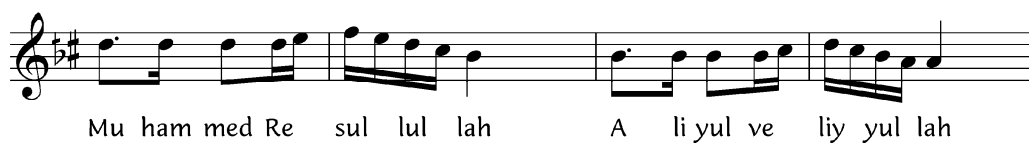
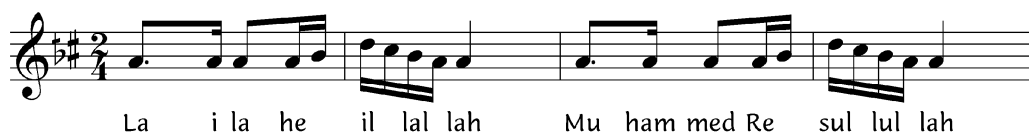
Not: İbrahim Hasnaj (1912-1995) Ünlü Arnavut Şairi ve Bestekârı

HİCAZ BEKTÂŞÎ NEFESİ

Nîm Sofyan

Güfte: ?

Beste: ?

Dhe flamurin kur ta dhash
Ngije Muhammed te thash
Kur ta ngreje Muhammedi
Do ta ngreje gith ymmeti

Dhe mejdanin kur ta dhash
Fale Muhammed te thash
Kur te falet Muhammedi
Do te falet gjith ymmeti

HİCAZ BEKTÂŞI NEFESİ

Devrihindi

Güfte: İbrahim Hasnaj

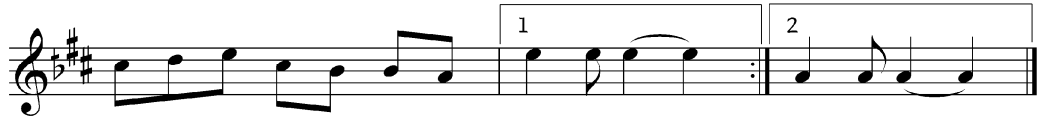
Beste: İbrahim Hasnaj

Ku ka drit si Bek ta shi ja ku ka drit por si Hyn

qar A tje hi kin ment e mi ja

di gju di gju gjy nah qar qar

Ku kaftyre me kaq ndriçime
Ku ka flad pors hynqar
Ku kafron me kaq shkelqime
Digju digju gjynahqar

Ku kaftyre kaq tzbukurume
Kush veshtron pors hynqar
Ku ka fjale me te bekume
Digju digju gjynahqar

Not: İbrahim Hasnaj (1912-1995) Ünlü Arnavut Şairi ve Bestekârı.

UŞŞAK NEFES (Mirse erdhe)

Güfte: ?

Beste: ?

Sofyan

Notaya alan: Abas Yahya

Mi se er dhe shpi r ti re van

prej a saj ka lu be las

Per me pru din e i man

Shpir ti yn n'ar shi i a la

Ne na bane fort te hijeshem
Dhe me mend na ke zbukuru
Urdherove t' behem dijtshem
Madherine tende me besu

Mirse erdhe shpirti revan
Prej asaj kalu belas
Krejt alemet prun iman
Vendi yt n'arshi ala

HİCAZ NEFES

(Çou prej gjumit more vlla)

Güfte: ?

Beste: ?

Curcuna

Notaya alan: Abas Yahya

Çou prej gjumit more vlla
Thir ni Al lah ja Mev la

Hak di za rin per me pa
Çil naj per det per met pa

N'dash xhennetin per me pa
Fal namazin hiç pa nda
Thirni Allah ja Mevla
Çilnaj perdet per met pa

N'dash Allahun per me pa
Ziker ban ti hiç pa nda
Thirni Allah ja Mevla
La ilahe illallah

Not: Bu ilahi Kalkandelen (Tetova) Yukarı Çarşı (Köprü) Camii imam-hatiplerinden Rahmetli Hâfız Taceddin Şehâbi'nin icrasından meşk ettiğimiz şekliyle bizzat tarafımdan notaya alınmıştır. (Abas Yahya)

D. Melâmîlik

Melâmîlik, Hacı Bayram Velî'nin halîfelerinden Dede Ömer Sikkînî (Bıçakçı Ömer Dede ya da Emir Sikkînî ö. 1745) tarafından Bayrâmîliğin bir kolu olarak tesis edilmiştir. Dede Ömer Sikkînî, tarîkat taç ve hırkasını terk edip, özel giysi ve sembollerde ifâdesini bulan mistik kurumlaşma anlayışını terkederek ikinci devre Melâmîliğinin temellerini atmıştır. Tasavvuf tarihi içerisinde Melâmîliğin başlı başına bir tarîkat olup olmadığı konusu zaman zaman tartışılmıştır. Melâmîliği bir tarîkat olarak değerlendirenler târîh boyunca birbirlerini izleyen üç ayrı devre hâlinde geliştiğini söylemektedirler:

-İlk devre Melâmîleri: Melâmiyye-i Kassâriyye

-Orta devre Melâmîleri: Melâmiyye-i Bayrâmîyye

-Son devre Melâmîleri: Melâmiyye-i Nûriyye⁸⁶

İlk devre melâmîlerin kurucusu Nişâburlu Ebû Sâlih Hamdun ibn-i Ahmed ibn-i Ammâru-l Kassâr'dır. Melâmîlik anlayış olarak Hamdun Kassâr'dan önceleri de mevcuttu; ancak onu bir meslek halinde ilk defa ortaya koyan Hamdun Kassâr'dır.⁸⁷

Orta devre Melâmîliği, Bayrâmî Melâmîleri adı ile de bilinmektedir. Bayrâmî Melâmîleri, 1475 yılında doğum yeri Göynük'te vefât eden Emîr Sikkînî'den sonra Bünyâmin Ayâşî tarafından sürdürülmüştür.⁸⁸

Melâmîliğin üçüncü devresi Melâmiyye-i Nûriyye adıyla anılmakta olup "Arap Hoca" diye anılan şeyh Seyyid Muhammed Nûru'l Arabî (ö. 1887) tarafından kurulmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî'nin şahsında belirginleşen Üçüncü Devre Melâmîliği; Balkanlar'ın çeşitli yerlerinde yaygınlaşmış, İstanbul sosyal hayatında da etkili olmuş, son dönem Osmanlı

⁸⁶ Ali Bolat, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmîlik*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s.19; Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul, 1931, s. 190.

⁸⁷ "Melâmîlik", *TDVİA*, c. 29, s. 25.

⁸⁸ A.g.m, s. 30.

aydınları arasında teveccühle karşılanmış bir meşreptir. Kurucusundan dolayı “Melâmiyye-i Nûriyye” olarak da adlandırılmıştır.⁸⁹

Makedonya’daki Melâmi hareketi üzerinde de etkisi olan Muhammed Nûru’l-Arabî 1813 yılında Kahire’de doğmuştur. Kahire’deki Câmîü’l- Ezherde eğitim gördükten sonra Yanya’da Nakşibendî şeyhi Yusuf Efendi’ye intisap etmiş ve sekiz ay sonra da şeyhin emri ile Mekke’ye gitmiştir. Câmîu’l-Ezher’deki hocası Hasan Kuveysî tarafından Anadolu’ya gönderilen Seyyid Muhammed orada fazla kalmayıp Rumeli’ye geçmiş ve Selânik ile Serez’de Nakşî-Melâmî zümreleriyle ilişkiye girmiştir. Yanyalı Şeyh Yusuf en-Nakşîbendî (ö. 1828) aracılığıyla Nakşibendîlik, Şeyh İbrâhimuşşemâriki Halvetî’den Halvetîlik, Ekberîlik ve Üveysîlik tarikatlarına intisap etmiştir. 1833-34’da Koçani medresesinde müderrislik yapmış ve ulemâ arasında tanınan Nûru’l-Arabî 1839’da Üsküp’e gelerek Kazanlı Abdülhâlik Efendi’ye intisap etmiş, halîfesi Trabzonlu Mustafa Efendiden ikinci defa Nakşibendîlik icâzeti almıştır. İstanbul’a 1849 târihinde Üsküp Vâlisi Selim Paşa’nın dâvetiyle gelmiş ve altı ay kalmıştır.⁹⁰

Düşüncelerini Anadolu’dan ziyâde Rumeli’ye yayan Seyyid Muhammed’in Makedonya ve Kosova’da da birçok halîfesi mevcuttur. Bu bölgelerden Şeyhin halîfeleri olan zatlar şunlardır: Abdürrahim Fedâî (ö. 1885), Hacı Süleyman Bey (ö. 1889), Üsküplü Filintalizade Hoca Mahmud Efendi (ö. 1892), Prizren’li Topal Recep Efendi (ö. 1900), Faik Mehmet Bey (ö. 1901), Yakovalı Hafız Süleyman Baba (ö. 1900-1902), Elmas Efendi (1906), Cengorî Mustafa Efendi (ö. 1907), İштиpli Sâlih Rif’at Efendi (ö. 1908), Ali Rıza Vasfi Efendi (ö. 1912).⁹¹

Seyyid Muhammed Nûru’l Arabî 1882 yılında Makedonya’da (Ustrumca’da) vefât etmiş ve oraya defnedilmiştir.

XIX. yüzyılda Makedonya’da şu şehirlerde Melâmî tekkeleri kurulmuştur:

⁸⁹ Dzermal Çehaji, *a.g.e.* s. 208.

⁹⁰ Sâdık Vicdâni, *a.g.e.*, s. 68-69; Abdülbaki Gölpınarlı, *a.g.e.*, s.237.

⁹¹ Metin İzeti, *a.g.e.*, s. 261-262.

Ustrumca- İki adet tekke bulunmaktaydı. Biri Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî oturduğu ve vefâtından sonra da defnedildiği tekke. Burada bir de türbe inşâ edilmiştir. Seyyid Muhammed'den sonra şeyhliğe halîfesi Hacı Fâik Bey getirilmiştir. Hacı Fâik Bey'den sonra da tekke Muhammed Nur'un evlât edindiği "Hacı Valde" tarafından idâre edilmiştir. Buradaki ikinci tekke Seyyidin oğlu Şerîf Efendi tarafından idâre edilmiş, onun 1905 yılında vefâtından sonra Hacı Abiş Efendi şeyh olmuş ve onun zamânında tekke Bulgarlar tarafından kapatılmıştır. Şu anda Ustrumca'daki Melâmî tekkesinde Râmiz Efendi şeyhlik görevini sürdürmektedir.

Doyran- Doyran ve Doyran'ın Dedeli köyünde birer Melâmî Tekkesi faaliyet göstermiştir. Dedeli köyündeki tekke Seyyid Muhammed'in halîfesi Elmas Efendi tarafından kurulmuştur.

Veles (Köprülü)- XIX. yüzyıl sonlarında faaliyet göstermiştir.

Kavadar (Tikveş)- Kavadar'daki tekke Ustrumca'lı Hacı Süleyman Bey'in kardeşi Hacı Abdülkadir Bey tarafından kurulmuş ve Balkan harbine kadar idâre edilmiştir. Tekke birkaç müritle de olsa İkinci Dünya savaşına kadar faaliyet göstermiştir.

İştîp- Seyyid Muhammed'in halîfelerinden olan Sâlih Rif'at Efendi tarafından İştîp'te bir tekke yaptırılmıştır. 1908'de tekke Bulgarlar tarafından yakılmıştır.

Üsküp- Üsküp'teki Melâmî tekkesini Seyyid Muhammed'in damadı ve halîfetu'l-hulefâ Abdürrahim Fedâî Efendi kurmuş ve ilk şeyhi olmuştur. Ondan sonra oğlu Hacı Kemâl Efendi posta geçmiştir. Kemâl Efendi'den sonra XX. yüzyılın başlarında oğlu Hakkı Efendi şeyh olmuştur.

Manastır (Bitola)- Manastır'ın Vraneyevci köyünden olan Rifâî tekkesi şeyhi Ali Rızâ Efendi Seyyid Muhammed'e intisap edip Sâfî Efendi'den hilâfet

aldıktan sonra tekkesini Melâmî tekkesine dönüştürmüştür. Ali Rızâ Efendi 1912’de vefât etmiştir.⁹²

1. Melâmîlerde Zikir ve Mûsikî

Melâmî tarikatında özel bir zikir şekli veya okunan bir evrâd yoktur.⁹³ Tarîkate girmek isteyen mümin kalbini mâsivâdan temizlemekle emredilir. Kalbinde Allah’tan başka bir şey bulunmayan mümin- ki buna “gönül bağlama; muahhar Melâmîler’de ise buna “ zikr-i dâim” denilmektedir- kendini tamâmen mürşide teslim eder, ona üstün bir sevgi ve muhabbet ile bağlanır. Mürşid, mürîdin kabiliyetine göre onu terbiyeye başlar. Mürid şerîat ve tarîkat âdâbına riâyet ederek yoldaşlarının sohbeti içerisine alınır. Zikrin olmadığı bu sohbetlerde, müridler kâbiliyetlerine göre feyz alırlar, çünkü her insan ilâhî bir ismin tecellîsine mazhardır. Ezelden ebede o ilâhî ismin tecellîsi üzere seyr ederler. Zîra insan ve cinler Allah’a kulluk için yaratılmıştır. “Ma’rifet” bu kulluğu yerine getirilme nisbetinde kazanılır. Kur’an ve sünnete uyma ile kazanılan “ma’rifetullah” ile “muhabbetullah”tan başka insanı kurtuluşa götüren bir şey yoktur.⁹⁴

Melâmîler şekil ve kıyâfete önem vermezler; seyr-i sülûkleri mürşide muhabbet ve ihvân ile sohbetten ibârettir. Zikir ise kalbin ve bütün âzâların zikridir. Bu da vahdetten gâfil olmamak, yürürken, çalışırken, bütün her şeyin Allah’tan sâdır olduğu bilinciyle kalbinde Allah’tan başka bir şey bulundurmamaktır. Böylece Allah sevgisinden kendisine gelecek nasîbi beklemektir.⁹⁵

Melâmîler, ibadetlerde de aşırılığa gitmemektedirler. Sâdece farz ve sünnetleri yerine getirmekle yetinip nâfile ibadetleri yoktur. Sohbetleri, toplantıları murâkabe ve gizli zikirle geçer. Bu dünyaya âit olan her şeyi kalbinden silen mürid bütün benliği ile Allah’ı zikreder, zikirden sonra duâ edilir. Toplantılarda içlerinden

⁹² A.g.e., s. 262-263.

⁹³ Abdülbaki Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 194.

⁹⁴ Selçuk Eraydın, *a.g.e.*, s. 50.

⁹⁵ A.g.e., s. 50.

güzel sesli olanlar, Kur'ân-ı Kerîm'den bir sûre veya birkaç âyet, sohbetlerde peygamber ve evliyâlara ait menkibelerden seçilmiş parçalar okunur. Bu meclislerde dünya ile ilgili sözler konuşulmaz. Sohbetler aşk, cezbe ve muhabbete dâirdir. İlâhi feyzin dağılması endişesiyle yabancılar bu meclislere alınmaz. Sohbetlerde prensip olarak gizli zikri (zikr-i hafîyy) benimseyen Melâmîlerde, cehrî zikre çok az rastlanır. Tarîkat mensubu olmayanların yanında zikir yapmamaya özen gösterirler.⁹⁶

Ustrumca'daki tekkede ayrıca Muhammed Nûr'ul-Arâbî'nin ölüm yıldönümü münâsebetiyle her yıl mûsikînin de icrâ edildiği özel merâsimler düzenlenir ve bu merâsimlere Makedonya'daki diğer tarîkat mensuplarından şeyhler, dervişler, hocalar katılır. Bu merâsimdeki mûsikî icrâlarında; ney, kanun, ud, keman ve bendir gibi enstrümanlar eşliğinde, Makedonya'daki Melâmîlere özgü ilâhilerin yanında, Türkiye'de de icrâ edilen repertuardan ilâhîler okunur. Bu etkileşim, Türk mûsikîsinin bu topraklarda icrâ edilen mûsikiye olan etkisinin göstergesidir.

Seyyid Muhammed Nûru'l- Arâbî, Melâmîliğe tekke ve zikir gibi yenilikler katmıştır. Sadece İsm-i Celâl den oluşan zikir her cuma günü cuma namazından sonra veya cuma akşamlarında mûsikî eşliğinde yapılmaktadır. Son devir Melâmî tekkeleri birer tekke olmaktan çok toplanma yeridir. İhvân istediği vakit toplanıp sohbet ederler.

⁹⁶ Selçuk Eraydın, a.g.e. s. 420.

2. Makedonya'daki Melâmîler Tarafından Okunan İlâhilerden Bazı

Örnekler:

BESTENİĞÂR İLÂHÎ

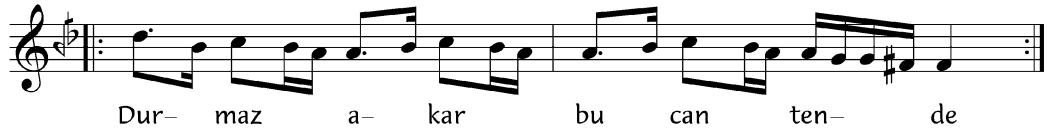
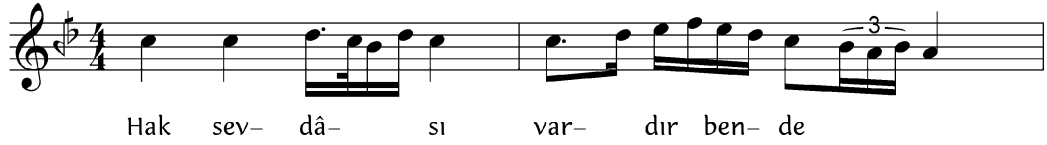
(Hak sevdâsı vardır bende)

Güfte: ?

Beste: Anonim

Notaya Alan: Abas Yahya

Sofyan

Hak sevdâsı vardır bende
Durmaz akar bu can tende
Allah Allah dedim oldum divane
Hak için oldum pervane

Ne durursun bu fanide
Hemen soyun çık meydane
Allah Allah dedim oldum divane
Hak için oldum pervane

Aşık Yunus geldi dile
Zikrullahtır hakka diyen
Üçler dediler kırlara binler
Hemen soyun gel meydane

Notaya alınma tarihi: 01/02/2009

ACEMKÜRDÎ ÎLÂHÎ

(Her yüzden nazarım sen)

Güfte: Hüseyin Sabri Soyyiğit

Beste: ?

Notaya alan: Abas Yahya

Düyek

Al dın ca nı mı ben den yık tın va rı
Gö züm ku la ğım sen de di lim dü şün
Yok sen li ben li ya Hû ev vel â hir

1 2
mı ne den mı ne den Gön lüm ay rıl
cem sen sin cem sen sin İl mim i râ
de rim Hû de rim Hû Zâ hir Bâ tın

1 2
maz sen den her yüz den na za rımsen her yüz den na za rım sen
dem sen sin
il lâ Hû

Aldın canımı benden
Yıktın vârimı neden
Gönlüm ayrılmaz senden
Her yüzden nazarım sen

Gözüm kulağım sende
Dilim düşüncem sensin
İlmim irâdem sensin
Her yüzden nazarım sen

Yok senli benli yâ Hû
Evvel âhir derim Hû
Zâhir Bâtın illâ Hû
Her yüzden nazarım sen

Notaya alınan tarih 02/01/2010

UŞŞAK İLÂHÎ

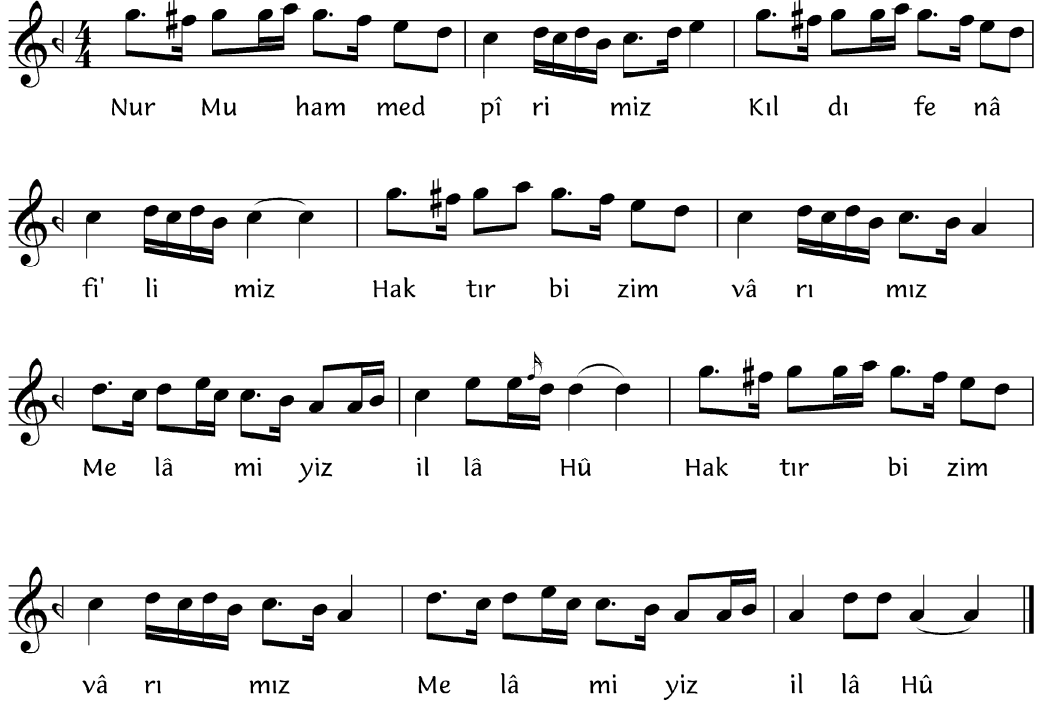
(Melâmiyiz Melâmi)

Güfte: ?

Beste: Anonim

Notaya alan: Abas Yahya

Sofyan

Nur Mu ham med pî ri miz Kıl dı fe nâ
fî' li miz Hak tır bi zim vâ rı mız
Me lâ mi yiz il lâ Hû Hak tır bi zim
vâ rı mız Me lâ mi yiz il lâ Hû

Nur Muhammed pîrimiz
Kıldı fenâ fî'limiz
Hak'dır bizim vârimiz
Melamiyiz illa hû

Çün ezelden gelmişiz
Hakka kayı olmuşuz
Hakkı Hakle biliriz
Melamiyiz illa hû

Deriz Allah biz candan
Can ile ve hem tenden
Söyler Allah her dilden
Melamiyiz illa hû

Notaya alınma tarihi: 02/02/2010

UŞŞAK İLÂHÎ
(Âşık-ı Melâmileriz)

Sofyan
(♩=76)

Güfte: Âşık Ferki Efendi
Beste: Hacı Başkim Çabrat

(Saz ...)

Kevse ri vah- det i- çe- riz â- şı- kı Me- lâ- mi- le- riz

Mahbû bi ra'- na se- ve- riz â- şı- kı Me- lâ- mi- le- riz

â- şı- kı Me- lâ- mi- le- riz

Kevser-i vahdet içeriz
Âşık-ı Melâmileriz
Mahbûb-i ra'nâ severiz
Âşık-ı Melâmileriz

Tevhidimiz Hakk'ı şuhûd
Eylemişiz Mahv-i vücûd
Yâr ile olduk yek vücûd
Âşık-ı Melâmileriz

Söyleriz şiiri gazeli
Meth ederiz biz güzeli
Âşkıyla yandık ezeli
Âşık-ı Melâmileriz

Sanma böyle zâhid inan
Sözlerimiz saçma sapan
Ferki sende yoktur keman
Lâyık-ı Melâmileriz

SONUÇ

Kırkbeş yıl Yugoslavya Fedaral Cumhuriyeti'nin idâresi altında kültürel olarak büyük yaralar alan Makedonya, sonrasında yavaş yavaş kendi kimliğine kavuşmaya başlamıştır. Bizler evlâd-ı fâtihân bilinciyle kendi kültür mirasımıza sâhip çıkmak ve sâhip çıkacaklara yol göstermek bakımından böyle bir çalışma yapmayı uygun bulduk. Bu sahada yapılan çalışmaların zorluğu ise herkesçe malumdur. Çalışmamızın ayrıntıları ve konunun genişliği bizi tezimizde bazı sınırlamalar yapmaya mecbur bırakmıştır. Aslında her tarikat için ayrı ayrı çalışılması halinde bile yeterli materyaller bulunabilir. Biz ana hatları ile kaynak bir eser niteliğinde çalışmamızı sonuçlandırdık.

Güzel sanatlar içerisinde ayrı bir yeri olan mûsikî, kültürü taşıyıcı en önemli lokomotifdir. Bir milletin mûsikîsinin gücü kültürünün gücü ile doğru orantılıdır. İki neslini mûsikîsinden habersiz geçiren bir milletin üçüncü nesilden kültürel anlamda söz etme ihtimali yoktur. Son zamanlarda sadece teorik olarak değil pratik anlamda da Türk Mûsikîsi yeniden Makedonya'da etkisini arttırmaktadır.

Tezimizde yer alan konular etrafındaki eserler aynı zamanda tarafımdan da Makedonya'da icra edilmekte ve yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Her ne kadar Yugoslavya Federal Cumhuriyeti döneminde dinî mûsikî formları icra bakımından bir kesintiye uğramış ise de Makedonya'daki hâfızlar tarafından kısmen muhâfaza edilebilmiştir. Bu kaynakları kayıt altına alarak kaybolmalarını önlemek için gerekli ortamı hazırlamak en önemli meseledir.

Tezimizde izlemeye çalıştığımız metod çerçevesinde besteli mevlid dâhil elli altı dinî eserin notasını verdik. Notaya aldığım ilâhileri çocukluğumdan beri dinlemem bana bu çalışmamda büyük kolaylık sağladı.

Bundan sonra hedefimiz kültürel olarak biraz geri planda kalan bu icraların yeniden gün yüzüne çıkarılması olacaktır. Mûsikinin bölgede çeşitli kültürlerin bir arada kardeşçe yaşamalarına yapacağı katkılar göz ardı edilmemelidir. Birlikte yaşamanın en önemli unsurlarından birisinin din ve dine dayalı mûsiki olduğu unutulmamalıdır.

Bu çalışmada sonuç olarak; Türk din mûsikîsinin Makedonya dinî mûsikîsine etkileri gözle görünür derecede ortaya konulmaya çalışılmış, gerek câmideki icrâlarda, gerekse tekke vb. mekânlardaki icrâlarda Osmanlı dönemi Türk dinî mûsikîsinin bir kaynak olduğu gözlenmiş ve her mahfilde esas alındığı görülmüştür. Etki eden unsurları makamlar arasında da görmekteyiz: Söz gelimi çeşitli dinî mûsikî formları (mevlid, sala, temcid, ezan, ilâhi, şuşul ve nefes) ele alınırken Makedonya'daki Arnavutlar üzerinde özellikle uşşak, hicaz, nihavend ve rast makamlarına daha fazla rastlandığı görülmüştür. Bununla birlikte şunu da ifade etmeliyiz ki, bu makamlar arasında uşşak makamının Makedonya'daki Arnavutlar tarafından sıklıkla kullanılmasına rağmen, Türk mûsikîsi'nden farklı olarak si koma bemolün daha dik (bûseliğe yakın) basıldığı ve böyle icrâ edildiği görülmüştür. Kullanılan usuller açısından ise özellikle devr-i hindi, sofyan, nim sofyan, düyek ve curcuna usullerinin yine sıklıkla kullanıldığı gözlenmiş ve özellikle Arnavutça eserlerin Türk din mûsikisindeki klasik tavırdan farklı olarak Makedonya'daki Arnavutların şehir mûsikisine daha yakın olduğu görülmüştür. Bektaşî nefeslerinden ise özellikle hicaz ve uşşak makamlarının daha fazla kullanıldığı görülmüştür.

Tekke mûsikîsi bölümünde ise Rifâiyye (6 ilahi), Halvetiyye (7 ilâhi), Bektâşî (5 nefes) ve Melâmî tekkelerinde ise (4 ilahi) icrâ edilen çeşitli dinî mûsikî formlarından bazıları tarafımdan notaya alınmış, diğerleri özellikle Karagümrük'teki Cerrâhî tekkesinden Hakan Alvan'dan edindiğimiz notalar yeniden yazılarak tezimizde sunulmaya çalışılmıştır.

Bunun dışında Makedonya dinî mûsikîsini incelemek için daha kapsamlı çalışmalara muhakkak ihtiyaç vardır. Ancak yaptığımız bu ilk çalışma bir yol gösterici nitelikte olup, bu konular üzerinde çalışacak araştırmacılara kaynaklık etmesi en büyük arzumuzdur.

BİBLİYOGRAFYA

A. Radiç “*Naşi Turci*” Novi Behar, Sarajevo, 1940, sy: 13.

Abas Jahjai, *Makedonya’da Tekkeler ve Tekke Mûsikîsi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001.

Abdûlbaki Gölpınarlı, “İslâm-Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, sy: 1, İstanbul 1951.

a. mlf., *Melâmîlik ve Melâmiler*, İstanbul, 1931.

Abdûlhakim Koçin, “Vesîletü’n-Necât’taki Duaların Münacat Türü Açısından Değerlendirilmesi: Süleyman Çelebi ve Mevlid Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri”, *Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları*, Bursa, 2007.

Aida İslam, “The Musical Characteristics of the Religious Service in the Mosques of Macedonia”, *Contemporary Trends in Musicology*, (ed. D. Buzarovski), Struga, 2004, s. 22-36.

Ali Bolat, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmîlik*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.

Ali Viško *Harabati Teqe e Tetoves dhe Veprimtaria ne te ne Periudhen e Kalakuar*, Tetove, 1997.

Aydın Oy “Kalkandelen’de Harabati BabaTekkesi”, *Çevren*, Priştina, 1980, sy: 8.

Azmi Bilgin, “Sinâniyye”, *TDVİA*, c. 37.

Baba Recepti, *Mistiçizma İslame dhe Bektâşizma*, Tirana, 1995.

Bedri Mermutlu “Besteli Mevlid Meselesi”, *Süleyman Çelebi ve Mevlid Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2007.

Bedri Noyan, *Bektâşîlik Alevilik Nedir?*, Ankara, 1987.

Behicuddin Şehapi, *İslamska Arhitektura Vo Skopje*, Skopje, 1986.

Charles Fonton, *XVIII. Yüzyılda Türk Mûsikîsi*, çev. Cem Behar, İstanbul, 1987.

- Ciro Truhelka, "Joş u Testameuta Gosta Nadina Ī O Paterenima", *Glasnik Zemalskog Muzeja u Sarajevo*, Sarajevo, 1963.
- Darko Tanasković, Īvan Şop, *Sufizam*, Beograd, 1981.
- Dzemat Çehajiç, *Dervişki Redovi u Jugoslovenskim Zemljama*, Sarajevo, 1986.
- Erdoğan Ateş, "Şuğul", cilt 39, *TDVİA*,
- Enes Ergür, "Balkanlar'da Okunan Bir Mevlid Bestesi", *Keşkül*, İstanbul, 2007, sy: 12, s.72-82.
- Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâme*, (sadeleştiren: Tevfik Temelkuran, Necati Aktaş), Üçdal Neşriyât, c. 1-2, İstanbul, 1986.
- Ethem Rûhi Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik Bektâşîlik*, Ankara, 1991.
- F.W. Hasluck, *Bektâşî Tetkikleri*, (terc. Ragıp Hulusi), İstanbul 1928.
- Faik Luli-İslâm Dizdari, *Mevludet Ne gjuhen shqipe*, Camaj-Pipa Yayınları, Shkodra, 2002.
- Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1981.
- Georges Castellan, *Histoire des Balkans (XIV-XX siecle)*, (Arnavutçaya çevirenler: Arben Puto ve Luan Omari), Tirana, 1992.
- G., Palikruşeva, K. Tomovski, "Les Tekkes en Macedonie" (aux XVIII et XIX Siecle), Napoli, 1965.
- Hajdar Salihu, *Poezia e Bejtexhinjeve*, Priştine 1987.
- Halil Can, "Dinî Mûsikî", *Mûsikî Mecmuası*, İstanbul 1974, sy. 291.
- a. mlf., "Dinî Mûsiki Lugatı", *Mûsiki Mecmuası*, İstanbul, 1967, sy: 226.
- Hamdi Yazır (Elmalılı), *Hak Dinî Kur'an Dili*, Eser Kitabevi, c.6, İstanbul, 1942.
- Hasan Kaleşi, "Legjendat Shqiptare Per Sari Salltukun", Perparimi, Priştina, 1976.
- Husrev Redziç, *Studije o İslamskoj Arhitekturskoj Baştini*, Sarajevo, 1983.
- İsmail Ahmedi, Hafız Ali Korça, *Jeta dhe Vepra*, Shkup, 1989.
- İsmail Baha Sürelsan, *Dinî Türk Mûsikîsine Giriş*, Ankara 1972.

- İsmail Hami Danişmend, *Osmanlı Târih Kronolojisi*, cilt 4, İstanbul 1995.
- Jashar Recepagiç, *Razvoj i skolstva Albanske Narodnosti na teritoriji danasnje Jugoslavije do 1918 godine*, Priştina, 1974.
- Joseph Von Hammer, *Geschihte Des Osmanichen, Raches*, (Boşnakçaya çeviren: Nerkez Youojlaviç), Zagreb, 1979.
- Kadri Halimi, “Dervişki Redovi i Njihova Kulturna Mijesta na Kosovu”, *Glasnik Muzeja Kosova, i Metoluje*, Priştina 1957.
- Kerim Kara, “Karabaş Velî”, *TDVİA*, c. 24.
- Mehmet Cemal Öztürk, *Cerrâhîlik: Şeyh Nûreddîn Cerrâhî ve Cerrâhî Tarîkatı*, Gelenek Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Mehmet Emin Altıntop, *Türk Din Mûsikîsinde Arapça Güfteli İlâhiler (Şuğuller)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1994.
- Mehmed Handziç, *İslamizacijja Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1940.
- Mehmet Tefvik, *Manastır Vilâyetinin Târihçesi*, Bitola, 1911.
- Mehmet İbrahimi, “Prilog Kon Teketo Kako Kulturno Prosvetna İnstitucija vo Zapadna Makedonija”, *Bigorski Naučni Sobiri*, Tetovo 1991, sy. 11.
- Metin İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, Gelenek Yayınları, İstanbul 2004.
- El-Mu’cem’ul-Vasît*, (haz. İbrahim Mustafa), Mektebetü’l-İlmiyye, Kahire, 1960, cüz: 2.
- Muhammed Aruçi, “Balkanlar’da Mevlid Geleneği” *Köprü*, yıl: 4, sy: 19, Üsküp, 2006.
- a. mlf., *Kemal Efendi Aruçi: Şiirlerim*, Logos-A, Üsküp, 1999.
- Mustafa Kara, *Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1980.
- Mustafa Tahralı, “Rifâiyye”, *TDVİA*, c. 35.
- Mustafa Uzun, “İlâhi”, *TDVİA*, c. 22.

Mütercim Âsım, *el-Okyanûsü'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, İstanbul 1305,
c. I.

Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Târihi*, İstanbul, 1998.

Nimetullah Hafız, “Yugoslavya’da Bektâşi Tekkeleri”, *Çevren*, Priştine, 1976, sy: 4.

a. mlf., “Yugoslavya’da Mevlevi Tekkeleri”, *Mevlânâ ve Yaşama Sevinci*, Ankara, 1978.

Nuri Özcan, *Türk Musikisi Târihi Ders Notları*, İstanbul, 2002.

a. mlf. “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Dinî Mûsikî”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, 1999, c. 10.

a. mlf., “Ezan”, *TDVİA*, c. 12.

a. mlf., “Mevlid-Mûsiki”, *TDVİA*, c. 29.

a. mlf., “Bayram Salâsı”, *TDVİA*, c. 5.

a. mlf. “Bektâşî Mûsikîsi”, *TDVİA*, c. 5.

Pellumb Katroshi, *Gurgullima Shpirti*, Alppaper, Tiran 2006.

Rahmi Oruç Güvenç, *Türkler İçinde Müzik*, , c. 3, Ankara 2002.

Sadeddin Nüzhet Ergun, *TMA*, İstanbul, 1942, c. I.

a. mlf., *Bektâşî Şâirleri*, Devlet Matbaası, İstanbul 1930.

Sâdık Vicedânî, *Tarîkatlar ve Silsileleri (Tomâr-ı Turûk-ı ‘Aliyye)*, (yayına haz. İrfan Gündüz), İstanbul, 1995.

Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, İstanbul, 1994.

Suphi Ezgi, *Türk Mûsikî Klasiklerinden Temcit-Na’t-Salât-Durak*, İstanbul Konservatuarı Neşriyatı, İstanbul, 1945.

a. mlf., *Nazarî Amelî Türk mûsikîsi*, İstanbul Konservatuarı Neşriyatı, İstanbul, 1933,
c. III.

Süleyman Uludağ, “Halvetiyye”, *TDVİA*, c. 15.

Tayyip Okiç, “Sarı Saltuk’a Ait Bir Fetva”, *A.Ü.İ.F.D*, sy 1, Ankara, 1952.

- Ubeydullah Sezikli, *Abdulkâdir-i Merâgî ve Câmiu'l- Elhânı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- a. mlf., “Besteli Mevlid Üzerine İki Yazma Eser”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8-1, Adana, 2008.
- a. mlf., “Temcîd”, *TDVİA*, c. 40.
- Yaşar Nuri Öztürk, “Yugoslavya’da Tasavvufi Hayât ve Tekkeler”, *Türkiye Yazarlar Birliği Yıllığı*, Ankara, 1986.
- a. mlf., *Târihi Boyunca Bektâşîlik*, İstanbul, 1990.
- Yılmaz Öztuna, *Rumelini Kaybımız*, İstanbul, 1990.
- a. mlf., “İlâhî”, *Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi*, Ankara, 1990, c. 1.

ÖZGEÇMİŞ

Abas Jahjai

1970 Makedonya'nın Tetova şehrinde doğdu. 8 yıllık ilköğrenimini Tetova'da tamamladı. 1984 yılında hâfızlığını tamamladı. 1990 yılında Üsküp İmam-Hatip Lisesini bitirdi. Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 1997 yılında mezun oldu. İlk ney derslerini Aziz Can Yücetürk'ten almaya 1992 yılında başladı. Solfej ve nazariyat derslerini ise İzmir Kültür ve Sanat Derneğinde Prof.Dr. Ayhan Altıkuşlar'dan aldı. Daha sonra Ali Ortapınar ve Sencer Derya ile Ney eğitimine devam etti. İleri düzeydeki ney eğitimini ise Ahmet Şahinle 2004-2007 yılları arasında devam etti.

2001 yılında Yüksek Lisans Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk din Musikisi bilim dalında “Makedonya'da Tekkeler ve Tekke Musikisi” isimli teziyle bitirdi. Doktora Öğrenimini aynı Enstitüde yine Makedonya Dinî musikisi üzerine yapmaktadır. Makedonya İslam Dini Birliğinde (Diyanet İşleri Başkanlığı) Kültür Dairesi Müdürü olarak görev yapmaktadır.